

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

Studijní program : Filologie

Studijní obor : Románské jazyky – italský jazyk

Roman Sehnal

ALTERÁCIA AKO PRODUKTÍVNY SPÔSOB TVORENIA SLOV V TALIANČINE

**ALTERATION AS A PRODUCTIVE TYPE OF WORD-FORMATION IN ITALIAN
LANGUAGE**

(doktorská dizertační práce)

Vedoucí práce : Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D.

2008

Prehlasujem, že som dizertačnú prácu vypracoval samostatne a že som uviedol všetky
užité pramene a literatúru.“

Bratislave dňa 30.6.2008

Rona Šimul

BSAH

ďakovanie

bstract/Abstrakt

Úvodné slovo: cieľ, postup, referenčné zdroje	1
1 Všeobecne o slove, jeho výpovednej hodnote a pohybe v lexike	5
SPÔSOBY OBOHACOVANIA LEXIKY V JAZYKU	8
1 Neosémantizácia	8
2 Aktuálne neologizmy sufixálnej derivácie	11
3 Prefixálne či prefixoidné tvorenie	12
4 Kompozícia	12
ALTERÁCIA AKO ZVLÁŠTNY SPÔSOB TVORENIA SLOV	14
1 Vymedzenie pojmov alterácia a derivácia	14
2 Alterácia: slovotvorba či formotvorba?	19
3 Nepredvídateľnosť výberu alteratívnych sufixov	25
4 Komparatívny náčrt alterácie v niektorých jazykoch	28
DENOTÁCIA A KONOTÁCIA V JAZYKU	32
1 Expresivita a emocionálnosť	32
2 Nominatívna a hodnotiacia zložka pri alterátoch	36
3 Jav aktualizovanej kontextuálnosti	40
DEMINUTÍVA V TALIANČINE	42
1. Pravá deminutívnosť. Lexikalizácia a „alterati falsi“	46
2 Jav homonymie a polysémie pri deminutívach	47
3 Deminutívne alteráty substantíválne	56
4.3.1 Sufix -ino	56
Kumulácia sufixov	59
Rodová zmena pri sufixe -ino a jej možné dôsledky	62
Rôzne významové nuansovanie sufixu -ino	65
4.3.2 Sufix -etto	69
Prípady rodovej zmeny	73
Rôzne významové nuansovanie prefixu -etto	73
4.3.3 Sufix -otto/ -ozzo	76
4.3.4 Sufix -ello	78
4.3.5 Sufix -icchio	81
4.3.6 Sufix -uccio/ -uzzo	81
4.3.7 Deminutívum puerile	87
4.3.8 Deminutíva vo frazeologizovaných alterátoch	89
4.3.9 Sufixy nízkej produktivity	92
AUGMENTATÍVA V TALIANČINE	95
1. Pravá augmentatívna a augmentatívna s pridruženou konotáciou	95
2. Substantíva alterované augmentatívne	97
5.2.1 Sufix -one	98
Sufix -one v ironicko-hanlivom použití	100
Produktivita a spájateľnosť sufixu -one	103
Prípady zmeny kategórie rodu	105
Sufix -one v slangovom jazyku	110

Sufix -one/a ako agens deja alebo nositeľ istého príznaku	111
5.2.2. Sufixy -accio, -occio, -otto, -onzolo, -ucolo, -ozzo, -acchio, -astro	113
5.2.2.1. Sufixy -accio/-azzo	113
5.2.2.2 Sufix -astro	123
5.2.2.3 Sufix -occio/ -ozzo	123
5.2.3 Sufix -issimo	124
3 Augmentatívna alterácia v onomastike	128
4 Dysfemizmy	130
5 Reduplikácia, iterácia	132
6 Proces lexikalizácie augmentatívnych alterátov	134
ADJEKTIVÁLNA ALTERÁCIA A JEJ ZVLÁŠTNOSTI.	139
1 Adjektívna alterácia deminutívna	141
6.1.1 Sufixy -etto, -ello, -iccio, -ino, -ozzo, -ucolo	141
6.1.2 Sufix -ino	141
6.1.3 Sufix -uccio/-uzzo, -iccio	142
2 Adjektívna alterácia augmentatívna	143
6.2.1 Sufix -issimo	144
6.2.2 Sufix -one	146
6.2.3 Sufix -accio/-azzo, -iccio	146
6.2.4 Sufix -astro, -ognolo	147
ADVERBIÁ A ALTERÁCIA	150
1 Adverbiálna alterácia deminutívna	151
2 Adverbiálna alterácia augmentatívna	153
SLOVESÁ A ALTERÁCIA	156
ZÁMENÁ A ALTERÁCIA	159
J. ČÍSLOVKY A ALTERÁCIA	161
1. PREFIXÁLNE PROSTRIEDKY ALTERÁCIE	164
11.1 Mimoriadne rozšírenie prefixu super-	164
11.2 Prefix arci-	166
11.3 Vzťah super-(lat. super) vs. sopra-/sovra- (lat. supra)	167
11.4 Prefix ultra-	169
11.5 Prefix iper-	170
11.6 Prefixy rozmeru	171
11.6.1 Prefixy maxi-, mini-	171
11.6.2 Prefixy macro-, micro-	173
lovo na záver	175
esumé/Riassunto/Summary	
ibliografia	

Pod'akovanie

Na tomto mieste si dovoľujem vysloviť pod'akovanie môjmu školiteľovi Dr. Pavlovi Štichauerovi za jeho cenné a nevyhnutné poznámky a podnety k výskumnej práci a za sprostredkovanie mnohých vzácnych literárnych prameňov.

ABSTRACT

Alteration as a productive type of word-formation in the Italian language

This thesis analyses the words which, beside their basic (or denominative) function, have the power to express various grades of emotional emphasis of the user of the language. In the Italian terminology these words are called “alterate” and are formed mainly by augmentative and diminutive suffixes and prefixes. The Italian language, indeed, has a rich source of “alterate words” that allow the speaker not only to identify objects or facts of extra-linguistic reality; but also to express speaker’s emotional involvement, mood, temper or feelings. This phenomenon is not characteristic in every modern language. Among the European languages, only Slavonic languages seem to be able to compete with Italian in the examined field. One of the basic problems of augmentative/diminutive expressions is to distinguish their denominative and evaluative characters. Borderlines between the stylistically neutral (denominative) and the stylistically coloured (connotative) augmentatives/diminutives are rather blurred. Especially for the non-native user of the Italian language, it can be very enigmatic to understand the nuances conveyed by such words as *casa* (house), *casone* (big house), *casaccia* (bad house), *casetta* (little house), *casuccia* (nasty house). For this reason the representative lexical material obtained from available sources (Italian literature, newsletters, magazines) has been collected and has been consequently examined from the view of different semantic connotations. Anyway, when dealing with the problem of the lexical meanings of “alterate words”, the context plays a decisive role.

The output of the presented thesis could thus be a useful didactic auxiliary instrument for teachers and students of the Italian language.

Key words: augmentative and diminutive suffixes/prefixes, derivation, alterate words, lexical meaning, lexicalized units, context

ABSTRAKT

Alterácia ako produktívny spôsob tvorenia slov v taliančine

Dizertačná práca analyzuje slová, ktoré majú okrem svojej denominatívnej funkcie silu vyjadriť rôzne stupne emocionálnej angažovanosti používateľa jazyka. V talianskej terminológii sa tieto slová nazývajú alterované a vytvárané sú predovšetkým augmentatívnymi a deminutívnymi afixami. Taliansky jazyk má vskutku bohatú zásobu alterovaných slov, ktoré umožňujú hovoriacemu nielen pomenovať objekty a javy mimojazykovej skutočnosti, ale zároveň vyjadriť svoje pocity, emócie a vzťah k tomu, o čom hovorí. Tento fenomén nie je charakteristický každému modernému jazyku. Zdá sa, že spomedzi všetkých európskych jazykov len slovanské môžu taliančine v danej oblasti konkurovať. Jedným zo základných problémov augmentatívne a deminutívne modifikovaných slov je rozlíšiť ich denominatívny a hodnotiaci charakter. Hranice medzi slovami štylisticky neutrálnymi a štylisticky zafarbenými (konotatívnymi) nie sú ostré. Najmä pre cudzieho používateľa taliančiny môže byť doslova záhadou pochopiť jemné nuansovanie, ktoré je obsiahnuté v slovách ako *casa* (dom), *casone* (veľký dom, domisko), *casaccia* (škaredý dom), *casetta* (malý dom, domček), *casuccia* (špinavý, neútulný dom). Z tohto dôvodu sme z dostupných talianskych zdrojov (literatúra, noviny a časopisy) vyexcerpovali reprezentatívny lexikálny materiál, na ktorom sme sa usilovali identifikovať rôzne jeho významové odtiene. Prišli sme k záveru že pri posudzovaní významu alterovaných slov rozhodujúcu úlohu zohráva kontext, do ktorého sú zasadené.

Výskumná práca by mohla byť užitočným pomocným prostriedkom pre učiteľov a študentov talianskeho jazyka.

Kľúčové slová: augmentatívne a deminutívne sufixy/prefixy, alterované slová, derivácia, lexikálny význam, lexikalizované slová, kontext

0. Úvodné slovo: cieľ, postup, referenčné zdroje

Jav augmentatívno-deminutívnej derivácie, v taliančine pomenovaný alteráciou, a ďalšie spôsoby vyjadrenia augmentatívneho a deminutívneho významu v jazyku, ktorý je predmetom nášho skúmania, nie je daný všetkým európskym jazykom. V rozličnej miere je zastúpený i v samotných románskych jazykoch, ktoré sa v lingvistickej literatúre zvyknú porovnávať so slovanskými v otázke fungovania a rentabilnosti jednotlivých derivačných procesov, predovšetkým alteratívnych. Zo spomenutého dôvodu všade tam, kde sa to ukáže účelné a opodstatnené (pri zdôrazňovaní istej premisy, prípadne nastolení polemiky), budú zahrnuté do nášho výskumného plánu tiež referenčné odkazy na analogické javy v slovanských jazykoch (ponajviac slovenskom, českom, ako aj ruskom), kde sa otázkam, súvisiacim s fenoménom nášho výskumu, venovala aj v minulosti dostatočná pozornosť. Výskumný plán sa, samozrejme, povedie na pozadí skúmania daného javu v taliančine. Tá bude naším východiskovým jazykom, od ktorého sa budú odvíjať jednotlivé tvrdenia a úvahy, vychádzajúce z nastolených teoretických hypotéz.

V rámci výskumnej aktivity tu nájde patričné miesto teoretické vymedzenie a vnímanie pojmu derivácie a alterácie v taliančine v jeho usúvzťažňujúcej rovine s pojmami slovotvorby či formotvorby v slovanskej lingvistike. Usudzujeme, že zaujímavý, a celkom iste opodstatnený, bude pohľad na jav predmetného skúmania v diachronickom osvetlení, na aký chceme výskum aspoň okrajovo zamerať, nakoľko vývinový evolučný postup dáva odpoveď na mnohé sporné otázky a javy. Exkurz do minulosti (vedený v rámci obmedzených možností dostupných prameňov talianskej lingvistickej literatúry u nás) si nenárokujeme na vyčerpávajúci pohľad na skúmanú oblasť, nazdávame sa však, že v mnohom môže prispieť k potvrdeniu správnosti existujúcich hypotéz, prípadne k vyjadreniu pochybností, ktoré sa v procese spracovania tematického materiálu vynorili.

Vzhľadom na to, že k alterácii sa vo väčšine prípadov viaže hodnotiacia konotácia, prišli sme k záveru, že včlenenie malej kapitoly o emocionálnosti a

expresivite môže mať pragmatický dosah na jednoznačnejšie vnímanie tejto skutočnosti, ktorá sa v jazykovede rôzne pomenúva, ako aj na živelnosť pri operovaní pojmami *expresia* a *emocionálnosť*. Na tú príležitosť sa vhodne núka referenčný odkaz na teoretické spracovanie vyššie uvedenej témy v príspevku Jaroslava Zimu *Expresivita v súčasnej češtině*.

Jadro práce – sufixálno-prefixálne mechanizmy (ako aj „negramatické“ prostriedky budovania javu augmentácie a deminutívnosti) – sa bude opierať o preštudovanú teoretickú literatúru, zastúpenú predovšetkým talianskymi, ale aj českými, slovenskými a ruskými teoretikmi. Šírka zachyteného a teoreticky spracovaného materiálu, najmä jeho časová aktuálnosť, predurčuje v hierarchickom usporiadaní na prvé miesto výskumnú prácu L. M. Barbaresiovej *Alterazione*, tvoriacu samostatnú kapitolu vo zväzku knihy *Formazione delle parole in italiano*, ktorá vyšla pod redakčným vedením Márie Grossmannovej a Franza Rainera r. 2004.

Tematicky a teoreticky blízke sú aj ďalšie texty zahrnuté do knihy *L'introduzione all'italiano contemporaneo* a cura di A. A. Sobrero (časť *Lessico e semantica* di Maurizio Dardano) v jej treťom vydaní z roku 1998.

Teoreticky orientovanou koncepciou podnecuje k predmetným úvahám *Morfologia* Sergia Scaliseho z roku 1994, ktorá v kapitole *Alcuni casi speciali* radí alteráciu (*suffissi valutativi*) k hraničným javom medzi deriváciou a flexiou (tamže, s. 264), rovnako ako aj jeho príspevok o tvorení slov, tvoriaci 5. kapitolu v *Grande grammatica italiana di consultazione* a cura di Lorenzo Renzi, Giampaolo Salvi a Anna Cardinaletti (2001).

Ďalším tvorivým impulzom pre nás boli staršie príspevky a texty takých autoritatívnych autorov, ako je Miklós Fogarasi, Luciano Satta, Luca Serianni, Aldo Gabrielli, Francesco Flora, Laura a Giulio Lepschy.

Vzhľadom na fakt, že fenomén alterátov a otázky s nimi súvisiacimi oddávna púťali bádateľskú aktivitu starších aj súčasných českých, slovenských, a najmä ruských lingvistov, z ktorých mnohí vniesli zaujímavý prínos k téme, príležitostne odkazujeme na ich postrehy (V. Mathesius, J. Dvořák, J. Zima, M. Dokulil, Z. Hrušková, J. Horecký, J. Mistrík, P. Ondrus, V. A. Zvegincev, V. V. Vinogradov, A. A. Šachmatov, A. Dementjev, V. N. Pokuc, Galkinová-Fedoruk, I. E. Mandelštam a i.).

Slovníková excerpacia čerpala z dvoch zdrojov:

1. Z neoceniteľného slovníka alterátov *La donzelleta vien dalla donzella*, ktorý je kolektívnym dielom štyroch autorov (Claudia Alberti, Nilda Ruiny, Giovanna Turrini, Giampiero Zanchi). Napriek tomu, že časovo (1991) nepatrí k slovníkom najčerstvejšieho vydania, svojim monumentálnym výberom 13 829 alterátov stále predstavuje najúplnejšiu zbierku modifikovaných slov a je nenahraditeľnou pomôckou pre tých, čo sa chcú štúdiu témy venovať hlbšie. Sémantická hodnota ako ukazovateľka významovej modifikácie lexikálnej bázy po prekonanej alterácii, uvádzaná vedľa každého alterátu, prispieva k odstráneniu pochybností, neistôt a prípadných nejasností pri jednotlivých významových odtieňoch, robiac zo slovníka spoľahlivé vademékum pri výskumnej činnosti.

2. Aktuálny doplnkový materiál poskytol aj slovník neologizmov autorskej dvojice Giovanni Adamo - Valeria Della Valle *2006 parole nuove* (r. 2006). Ako vyplýva z titulku, v slovníku je zozbieraných 2006 nových slov rôzneho tvorenia, výberom orientovaných na dennú tlač (skutočnosť, ktorá sa aj nám prihovára bezprostrednosťou vzniku a aktuálnosťou). Slovník zachytil nové formácie v jazyku, posledné vývinové trendy v oblasti tvorenia slov, čo nám v konečnom dôsledku dáva obraz talianskej lexiky v jej neustálej premene. Mnohé z nich evidentne nepretendujú na slovníkovú registráciu vzhľadom na nevýznamný úkaz, ktorý ich vyvolal (napríklad neosémantizácia slova *scatolletta* ako podvodná pouličná hra s kockami na okrádanie dôverčivých ľudí). Na druhej strane však možno predvídať, že sa slovníkovo ujmú také ironicko-pejoratívne formácie, ako sú *vippame televisivo* (vip – very important person, t. j. celebrity, najmä z rangu televíznych hviezdíčiek, ktorými sú zaplavované obrazovky), *ipercentrista* (kto rezolútne presadzuje politické pozície stredu), *iperoceanico* (kto/čo má celosvetové uznanie), *iperprescrizione* (nadmerné predpisovanie liekov), *iperverboso* (plytvajúci slovami), *iperwojtyliano* (pápežskejší od pápeža, ortodoxný zástanca katolicizmu a pontifikátu Karola Wojtylu), *ultrapotenza* (superveľmoc na politickom nebi), ale aj *incaccarellato* (ľarbavý v pohyboch; kolísavý v rozhodnutiach).

Najcennejšou sa však pre nás stala nenahraditeľná skúsenosť, získaná dostačujúco širokou excerpciou v prípravnej fáze, ktorá predchádzala vlastnej výskumnej práci. Túto preto v dosť širokom zábere dokladujeme na potvrdenie

či zdôraznenie niektorých súdov. Ide o príklady vyexcerpované predovšetkým z dostupnej periodickej tlače, chápanej ako najprogressívnejší prameň a inštrument pri bezprostrednom zavádzaní akýchkoľvek neologických tendencií, vrátane tých, ktoré sa týkajú našej témy (hoci, zbierané „za horúca“ nosia riziko úkazu krátkeho trvania a rýchleho zániku, ako sme na to poukázali vyššie). Na pozadí tohto prameňa možno úplnejšie a ucelenejšie ako kdekoľvek inde priamo v praxi pozorovať živý pohyb v talianskej lexikálnej rovine v jej širokom spektrálnom zábere (odborno-politicko-ekonomickej reči, ako aj jazyka športovcov). Ten nám zároveň dotvára obraz spontánneho prenikania alterovaných slov častokrát do netradičného kontextu. Niekedy ide o celkom výnimočné tvorenia nelineárneho smerovania (za účelom reklamy), ktoré majú ďaleko od „modelovej schémy“, no v jazyku koniec-koncov vždy platí, že jeho vývin sa nie vždy uberá po priamej línii. Jazyk nie je komputer na stanovenie regúl, ktoré potom vchádzajú do použitia. Opak je pravdou: úzus diktuje vývinové tendencie, z ktorých múdri jazykovedci vychádzajú, rešpektujú ich, vyvodzujú pravidlá a jazykovo kodifikujú.

Popritom odkazujeme aj na príklady z umeleckej literatúry ako živý doklad obľúbenosti augmentatív a deminutív pri citovom ladení diel. Napokon ako moderný prameň excerpacie poslúžili aj elektronické korpusy, ktoré vhodne dopĺňali našu exemplifikáciu. Ide najmä o korpus La Repubblica Corpus dostupný na WWW: <<http://sslmit.unibo.it/repubblica/>>, De Maurov elektronický slovník Il dizionario italiano dostupný na WWW: <<http://www.demauroparavia.it>>, slovník DISC dostupný na WWW: <<http://www.dizionari.corriere.it>> a v krajných prípadoch aj vyhľadávač Google. Celkom ojedinele nájdú v práci svoje miesto tiež príklady zachytené zo živého úzu v spontánných prehovoroch rodeného používateľa jazyka.

V záverečnej časti chceme tradične zovšeobecniť niektoré tézy, ku ktorým sme dospeli, a zároveň zdôrazniť nespochybniteľnú premisu, obsiahnutú v citáte V. Mathesia¹, ktorá sa stala všadeprítomnou skutočnosťou, o ktorej sme sa presviedčali počas nášho výskumu. Citová a expresívna konotácia, sprevádzajúca jav augmentácie a deminutívnosti, totiž častokrát

¹ „Citový prízvuk se dá ze všech zložek, které lze v obsahu jazykového pojmenování rozeznat, nejtíže postihnout rozbořením“. (Řeč a sloh, s. 21)

bráni vysloviť jednoznačné tvrdenie a odkazuje na postup od prípadu k prípadu, niekedy v protirečivej konštelácii, diktovanej okolnosťami, situáciou, od ktorých je v priamoúmernej závislosti. Ide o fenomén, predstavujúci spleť najnečakanejších a zároveň najkomplikovanejších kombinácií, ktorý neznáša žiadnu deliacu marginálnu čiaru a vylučuje akékoľvek zjednodušené vnímanie či čierno-biele videnie.

0.1 Všeobecne o slove, jeho výpovednej hodnote a pohybe v lexike

Človek ako bytosť výsostne spoločenská oddávna hľadá spoločnú reč, **slovo**, s členmi komunity, do ktorej patrí a mimo ktorej nič neznamena. Komunikovať, prirodzene, možno na rozličnej úrovni: gestami, mimikou, ale aj mlčaním. Oxymoron „*výrečné ticho*“ by sme dokonca mohli nazvať „obzvlášť výrečnou kategorickou výpoveďou“. Najplnohodnotnejšou však možno nazvať bez všetkých pochybností tú formu komunikácie, ktorá povýšila človeka na korunu tvorstva a ktorá ho odlišuje od ríše zvierat. Je to privilégium artikulovanej reči – akt komunikácie založenej na využívaní slovného aparátu, pomocou ktorého vysielame jazykové posolstvo.

Slovo, o ktorého výstižnej a úplnej definícii sa v teoretickej lingvistickej rovine vedú neustále diskusie (analýzu jeho mnohoaspektnosti my však nechávame bokom), sa stáva pre nás cieľovým bodom (so zvláštnym zreteľom na slovo alteratívnej modifikácie). V komunikatívnej rovine sa stáva jedným z najsilnejších prostriedkov, ktoré dokážu hýbať svetom: inšpirovať k najvyšším métam, pohľadiť, avšak aj raniť či zabiť, ako to výrečne vystihuje talianske príslovie: *la lingua non ha osso ma può fare male grosso*. Je to tvárny materiál, s ktorým sa človek odjakživa učí narábať, manipulovať ním, ovládať ho, dokonale poznať, aby mu slúžilo pri plnení základnej funkcie komunikačného aktu.

Nás bude zaujímať fungovanie slova ako základnej jednotky lexikálneho systému po stránke jeho významového pohybu, modifikácie, mnohokrát významového zvratu, totálnej premeny. V takomto vymedzení výskumnej aktivity zisťujeme, že slovo nikdy nezostávalo nemenné. V procese historického vývinu neustále až dodnes podlieha evolučnému pohybu.

G. L. Beccaria (1988) v tomto smere nazval taliančinu “una realtà aperta e mobilissima”, s alúziou na tie zvraty, ktoré ju v priebehu dejín sprevádzali, častokrát nie bez traumy a strát, a prispievali k celkovej zmene obrazu slovnej sústavy. Na nej možno presvedčivým spôsobom dokázať, že význam, podmienený našimi skúsenosťami a poznaním, nie je slovu natrvalo prisúdený, raz navždy záväzný. Vzťahy medzi slovom a referentom, ktorý označuje, bývajú inertné. Častokrát sa oslabujú, čím dochádza aj k oslabeniu významu, jeho postupnému stieraniu, posunu, ba až k sémantickému obratu. Presvedča nás o tom etymológia mnohých príkladov, svedčiacich o tom, že to, čo sa vytváralo po celé stáročia, na určitom stupni evolučného vývinu dospelo do štádia kvalitatívnej premeny a razom sa zvrátilo. Na ilustráciu možno uviesť totálnu sémantickú premenu slova *cattivo* v taliančine, ku ktorého pôvodnému latinskému významu *väzeň, zajatec*, sa začali pridávať nové odtiene, ktoré v konečnom dôsledku prispeli k jeho významovému zlomu – *zlý*. Na jeho pôvodný význam ešte dodnes poukazuje ustálené slovné spojenie *gli animali in cattiveria* (zvieratá žijúce v klietke) alebo ešte donedávna pomenovanie vdovy na Sicílii a Sardínii, kde sa v dialekte slovo *cattiva* (vdova) zachovalo ako spomienka na silne zakorenené tradície, pre ktoré žena po smrti manžela dlho zostávala izolovaná v domácom „väzení“ ako „zajatec“ neblahého údely.

Zaujímavá je aj sonda do sémantickej premeny slova *bravo*, ktoré vo svojom vývine nielenže zavŕšilo proces neosémantizácie s finálnou významovou premenou, no pri ktorom sa navyše uskutočnil posun k slovám opozitného významu. Dnes poznáme slovo *bravo* vo výsostne pozitívnom význame, zatiaľčo „*pravus*“ v latinčine pôvodne pozitívny význam nemalo. V súčasnosti znamená: šikovný, súci, zručný, schopný. Pôvodne označovalo schopnosti osôb zručne, ba až s *bravúrou* vykonávať akékoľvek činy, v prvom rade však činy zlé. Postupne v priebehu dlhého časového horizontu sa negatívna stránka veci stierala a začala sa privilegovať „bravúrnosť“, až sa dospelo k úplnému negovaniu záporného príznaku a prechodu slova k melioratívam vo významovom zmysle dnes rozšíreného frazeologického spojenia *essere in gamba*, t. j. byť súci, rúči.

Vďaka otvorenosti a disponibilite taliančiny voči metaforicky pružnej manipulácii s významom slov proces neosémantizácie v nej dodnes zostáva veľmi živý. Potvrďuje to moderná aktualizácia významu slova *pentito*, šitá na

dnešnú dobu. Stačí si pripamätať jeho fungovanie v danteovskom texte, vo vzťahu ku kajúcnyh hriešnyh dušiam. So vstupom na scénu novodobých *pentitov* z radu mafie sa sémantika slova výrazne zafarbila negatívnym nánosom (z pohľadu mafiánov) a dnes po tomto posune dopĺňa synonymický rad slov *konfident, udavač, donášač, práskač*.

Pohyb s významovými posunmi v lexike neobchádza ani alterované slová. Naopak, má k nim priamy vzťah, i keď zasa na druhej strane nemôžeme hovoriť o žiadnom hromadnom jave. Dôkaz, že analogický proces v tejto kategórii slov sa nezastavil, ale existuje a funguje, nachádzame v čerstvom neologizme *prezzemolina*, ktorý zaznamenal všetky zvláštnosti predchádzajúcich príkladov:

- vyrástol na báze metaforickej obraznosti;
- zaznamenal významový zvrät;
- dal podnet ku vzniku modifikovanej frazeologizovanej podoby *essere una prezzemolina*.

Keďže ide o jav nedávneho vzniku (r. 2004), jeho hodnotenie vyvoláva určitú rozpačitosť a váhanie, a to aj v prostredí zasvätencov, ako to dokumentuje stretnutie so súčasnými uznávanými talianskymi jazykovedcami (P. Trifone, M. Zaccarelo, C. Gionavardi, A. Sorella) na sympóziu organizovanom Talianskym kultúrnym inštitútom v Bratislave v októbri r. 2007. Podľa M. Zaccarella frazeologizmus sám osebe nesie skôr zápornú sémantiku (najmä v neutrálnej podobe *essere una prezzemola*), pripúšťa však, že deminutívna podoba základového slova vstupujúceho do frazeologizmu (pod ktorým sa rozumie „regina“ talianskej obrazovky Simona Ventura), výrazne oslabuje negatívny príznak, ba priam podľa okolností prechádza do pozitívneho citového prejavu.

I keď nejde o jav častý (zatiaľ) a podobné spojenia neprúdia do jazyka denno-denne, dá sa predpokladať, že pri prestížnom súperení novinárov o emfatické slovné inovácie získa na dynamike a že v súčasnosti môže byť v štádiu zrodu ďalšia podobná inovačná premena. Keď berieme do úvahy fakt, že aj vyššie uvedené významové premeny sa neudiali zo dňa na deň, ale vyžiadali si pomalý evolučný vývin, dostáva sa nám oprávnenie tvrdiť, že oddávna fungujúci mechanizmus v kontinuite pretrváva do dnešných dní.

K podrobnejšej zmienke o uvedenom frazeologizme sa vrátíme ešte raz v príslušnej kapitole o deminutívach.

Vynaliezavosť, oveľa častejšiu ako to býva v ostatných európskych jazykoch, sme zachytili aj pri „mechanických“ spôsoboch obohacovania slovnej zásoby taliančiny.

Na pozadí načrtnutých javov, t.j.:

1. metaforická hra so slovami pri ich vstupe do rôznych konfigurácií založených na analógii,

2. adaptabilnosť gramatického aparátu k potrebe tvorenia nových slov budeme sledovať celkové zmeny v slovnej sústave, s osobitným zreteľom na jav augmentatívnosti a deminutívnosti a ich podiel na jej premene. Častokrát nie je jednoduché prognózovať životnosť toho-ktorého momentálne aktuálneho javu; napovie to až budúci vývoj, v perspektíve ktorého sa jednotlivé, možno aj unáhlené závery časom môžu ukázať ako otáznne.

1. SPÔSOBY OBOHACOVANIA LEXIKY V JAZYKU

1.1 Neosémantizácia

Vytýčená úloha sledovať slovo v jeho metamorfózach zvyrazňuje nevyhnutnosť brať na zreteľ rozšírený v jazyku jav *neosémantizácie*, bez ktorého sa nemôžeme zaobísť. V nadväznosti na úvodné slovo znova potvrdzujeme, že na základe excerpcie sledovaných prameňov dodnes najčastejším spôsobom vzniku nových slov je oddávna fungujúce prehodnotenie významovej stránky slova za účelom potenciálnej možnosti jej ďalšieho uplatnenia, na ktorom sa proces neosémantizácie buduje a stavia. Takto sa permanentne konkretizuje premisa, z ktorej vychádzame, že každé slovo má nekonečný potenciál vysielať impulzy k vytváraniu nových významov slov a v konečnom dôsledku príležitostne prispievať k rozširovaniu synonymického radu. Mienime tým povedať, že napríklad do synonymického radu *riqualificazione, riconversione* (degli insegnamenti) možno ad hoc zaradiť aj metaforu *riciclaggio*.

Prostredníctvom neosémantizácie a jej možností jazyk ponúka používateľovi nové vyjadrovacie možnosti a prostriedky v neustálej snahe

vyjadriť veci po novom a rozšíriť horizont významových hraníc slov. Isteže, v prvej fáze existencie sa môže dostaviť počiatočná sťažená postihnutelnosť neologizmu, čo platí predovšetkým o tých, ktoré sa ešte nedočkali svojej slovníkovej registrácie a majú pečať novoty. Napríklad slovo *noismo*, ktoré uvádza slovník *2006 parole nuove*, môže u každého jedinca vyvolávať rôzne asociácie. Najčastejšie sa môže spájať s predstavou pretrvávajúceho stavu nudy. Len málokto by ho dával do súvisu so základovou bázou „*no*“ – nie. A práve na ňu je neologizmus napojený: *no-ismo* ako synonymum slova *negazione*. Nové slovo vzniklo na báze zápornej častice *no* + *-ismo* = principiálne negovanie niečoho. Čo sa jeho priezračnosti týka, tá sa celkom opiera na spoľahlivo fungujúce v jazyku parolové okolie, pretože slová (nielen neologizmy) sa chápu, osvojujú a používajú cez poznanie situácií, v ktorých prežívajú a vecí, na ktoré sa vzťahujú.

Vďaka masmediálnym prostriedkom sme svedkami javu, že do živého úzu preniká rad technicizmov, ktoré v metaforickom habite dostávajú nový sekundárny význam. Je to vynachádzavé prenášanie významu z jedného objektu na druhý na základe podobnosti, vyžadujúce dokonalú znalosť primárneho významu technicizmov, aby sa pristúpilo k jeho aktualizovanému pragmatickému využitiu. Uvedieme zopár príkladov:

- *by-pass* - collegamento secondario a fianco del principale (anche chirurgico) per evitare un ostacolo [chirurgický zákrok – sekundárny operatívny obchvat chorého orgánu, aby sa pri ňom vyhlo prekážkam];
il by-pass delle informazioni [obchvat informácií]
- *riciclaggio* delle acque di scarico industriali [recyklácia odpadových vôd v priemysle]
riciclaggio (riqualificazione) degli insegnanti [rekvalifikácia učiteľov];
- *diagnosi* di una malattia [diagnostikovanie ochorenia];
diagnosi della situazione [odhad, posúdenie situácie].
- *il clima* [podnebie];
il clima politico [politické ovzdušie]

Pri formálne nezmenenej stránke si neologizmus v novej angažovanosti počína ako samostatná autonómna pomenovacia jednotka. V oblasti neológie (porov. 2006 parole nuove) sa registruje zopár príkladov, ktoré majú priamy dosah na nami skúmanú oblasť augmentatív a deminutív. Aspoň dva z nich:

- *fanagottone* – Berlusconiho neologizmus z milánskeho dialektu (fanagott), ktorý sa ujal v politickom živote na označenie neschopných profesionálnych politikov, nehodiacich sa k ničomu;
- *azzurri* – popri pôvodnom význame mladý futbalista národného mužstva “gli azzurri” sa prepožičal k označeniu mladého sympatizanta politického hnutia Forza Italia.

Ak by sme chceli konfrontovať dnešný postup neosémantizácie s príkladmi dávnej histórie, uvedenými vyššie, museli by sme konštatovať, že na úrovni dnešného jeho fungovania nateraz nedochádza k zatienovaniu prvotného významu (*azzurri* sa používa napríklad rovnako aj v pôvodnej funkcii ako pomenovanie farby), a tak prínos neosémantizácie sa odzrkadľuje v rozširovaní javu polysémie.

V šoubiznise a brandži pracovníkov masmédií sa v nedávnej minulosti ujalo v novom význame slovo *calendarista* a spolu s ním deminutívne podoby slov *divetta* (od *diva*), *stellina* (od *stella*) (porov. 2006 parole nuove). Pôvodný význam slova *calendarista* sa vzťahoval na povolanie ľudí, ktorí sa zaoberajú zostavovaním kalendárov.

S príchodom éry televíznych hviezdíčiek a celebrit dostalo novú sémantickú náplň. Dnes sa obsah slova viaže skôr na hviezdíčky, ktoré pózujú umeleckým fotografom, aby kalendárom dodali atraktívny doplnkový materiál a získali popularitu.

Ďalšie spôsoby tvorenia slov sú založené na využití afixálnych postupov, ako aj kompozície. Ide o „morfologicko-mechanickú“ slovotvornú operáciu. Obidva uvedené postupy uprednostňujú bohaté využitie už existujúceho lexikálneho materiálu v jazyku, na báze ktorého cestou derivácie a kompozície prúdia do jazyka nové pomenovacie jednotky. Zastúpenie medzi nimi majú aj alteráty.

1.2 Aktuálne neologizmy sufixálnej derivácie

K neologizmom, vrátane alterátov, ktoré sa iba nedávno objavili, možno zaradiť nasledovné, doložené príkladmi z periodickej tlače.

- folto → rinfoltire → rinfoltimento → rinfoltimentino (zahustenie vlasovej pokrývky)
- gatto → gatticchiare – tu chýba však verbálna báza (správať sa ako mačiatko)
- gente → gentesco (ironicko-hanlivé adjektívum na označenie ľudskej priemernosti, banálnosti, nízkosti)
- mammona → mammonismo – tu podnet k vzniku neologizmu vyšiel z alterátu (jav lipnutia a závislosti na matke pretrvávajúci do dospelosti)
- messaggio → messaggiare („esemeskovať“, posielat’ správy mobilom)
- messaggio → messaggino → messagginista (ironické pomenovanie vzťahujúce sa na toho, komu sa esemeskovanie stalo drogou)
- né-né-ismo (nezaujať rozhodné stanovisko, vyhýbať sa zaujatiu jednoznačnej pozície, uchýľovať sa k negácii)
- novità → novitismo (prílišné, až zveličené uchvátenie novosťami)
- paparazzo → paparazzato (atribút na označenie osoby, ktorej privátny život utrpel v dôsledku indiskrétného zásahu fotoobjektívu paparazza)
- prezzemolo → prezzemolina (kto musí byť stále v obraze, kto “buca lo schermo“)
- riccio → ricciolone (mladík rebelujúci proti konvenciám správaniu, oblečením, hustou hrivou)
- tormenta – tormentone (udalosť, ktorá je mediálnym trhákom, udalosťou sezóny, slogan, ktorý by mohol vyvolať mediálnu búrku)
- zitella → zitellaggio (vzostupný jav „starodievocstva“ v Taliansku)

Exemplifikácia je doložená s osobitným zreteľom na alteráty:

➤ «Potrebbe diventare il *tormentone* sentimentale dell'autunno. La visibilità dei protagonisti è grande: lei *prezzemolina* televisiva, lui chiacchierato Adone del campionato di calcio. Si lasciano?» (Oggi, N. 39, 2004)

Jeseň by sa mohla stať mediálnym *trhákom*. Sledovanosť protagonistov je vysoká:

ona, *mediálne známa tvár obrazovky*, on – futbalový šampión, krásavec Adonis, o ktorom sa neustále hovorí. Rozídu sa?

➤ «La nostra bullmastiff femmina aveva partorito i suoi piccoli e mia figlia aveva imparato da poco a *gattonicchiare*.» (Oggi, N. 12, 2004).

Naša mačka z rasy bullmastiff sa okotila a moja dcéra sa nedávno naučila „*mačiatkovať*“.

➤ «Il premier si era sottoposto a un autotrapianto di capelli. I risultati? Scarsi per il momento, ma intorno a febbraio, a sei mesi dopo la operazione, si aspetta il *rinfoltimentino* e Berlusconi potrà trattare i nuovi capelli in tutta normalità: lavarli, tagliarli, spazzolarli. » (Oggi, N. 45, 2004)

Premiér sa podrobil transplantácii vlasov. Výsledky? Nateraz mizerné, no približne vo februári, šesť mesiacov po operácii, sa očakáva *jemné zahustenie* a Berlusconi bude môcť normálne zaobchádzať s novými vlasmi: umývať si ich, strihať a česať.

➤ «Se tua suocera fosse saggia scoraggerebbe questo *mammonismo* filiale, ma se accoglie tutte le sere tuo marito dimostra di non esserlo. » (Anna, N. 28, 2001, s. 130)

Ak by bola tvoja svokra rozumná, nepodporovala by toto synovské *mamičkovanie*, no keď každý večer tvojho manžela prijíma, ukazuje sa, že taká nie je.

1.3 Prefixálne či prefixoidné tvorenie

Má takisto bohaté zastúpenie v rámci tvorenia slov a rovnako je mu prisúdená výsada vynachádzavosti, spočívajúca v expanzii niektorých prefixov v ich pripájaní sa nie k celkom zvyčajnému základu (vicemadre a i.). V talianskej lingvistike niektorí jazykovedci dávajú v danom prípade prednosť pomenovaniu „semiparole” (napr. Scalise 1994, Migliorini 1963)

- governo → **sub**governo (iron. neologizmus pre tieňovú vládu);
- madre → **vicemadre** (pomenovanie pre náhradnú matku);
- tassa → **sovrat**tassa (daňové navrhovanie).

Vyčerpávajúce dokladovanie augmentatívno-deminutívnej prefixácie podávame v príslušnej kapitole o prefixálnom spôsobe tvorenia deminutív a augmentatív.

1.4 Kompozícia

Je ďalší obľúbený spôsob tvorenia slov typu kompozít, pomenúvajúcich jeden pojem. Sú bežné na každej úrovni použitia. Dôvodom ich rozšírenosti je

nekomplikovaný a pohodlný postup tvorenia. Popri hojných príkladoch kompozít, ktoré sa dnes objavujú na stránkach novín, sú v primeranom množstve doložené aj kompozitá obsahujúce zložku alterovanú, i keď treba priznať, že v alteratívnom zväzku „zaostávajú“ za predchádzajúcimi a vykazujú najmenšiu početnosť:

- cuore (cuoricino) ballerino [arytmia srdca]
- giornata-ricord(in)o [malá spomienková slávnosť venovaná známej osobnosti]
- pausa-sigarett(in)a [fajčiarska prestávka na vyfajčenie cigaretky vyvolaná zákazom fajčenia na pracovisku]

Bez alterovanej zložky tvorenia typu kompozície sú bežné:

- mente ballerina [výpadky v pamäti, inertná pamäť]
- sms mania [záľuba v esemeskovaní]
- extension mania [horúčkovitá mánia komunikovať cestou sms]

Doložená excerpčia uprednostňuje citácie so zložkou alterovanou.

➤ «Il 23 ottobre, il presidente Ciampi è stato operato al cuore: gli è stato inserito un pacemaker per correggere un'aritmia cardiaca. Ma si è saputo solo ora che il Presidente aveva un *cuoricino ballerino*»? (Oggi, N. 45, 2004)

23. októbra bol prezident Ciampi operovaný na srdce: voperovali mu pacemaker na korekciu arytmie srdca. No to len teraz vyšlo najavo, že prezidentovo srdiečko *trpí arytmiou*?

➤ «Dopo la lezione siete invitati ad una *pausa-rinfreschino* nel giardino universitario.» (dal uso vivo).

Po lekcii ste pozvaní na *malú prestávku s občerstvením* do univerzitnej záhrady.

Kompozitum *pomodorino* síce obsahuje deminutívnu zložku alterácie, prešlo však do kategórie slov lexikalizovaných.

Od všeobecne načrtnutého obrazu obohacovania slovnej sústavy v taliančine prejdeme k jeho detailnejšej analýze vo sfére alterovaných slov. Odpoveďou na otázku, do akej miery sa uplatňujú vymenované slovotvorné postupy v oblasti augmentatívno-deminutívneho tvorenia, sa budeme zaoberať v nasledujúcich kapitolách.

2. ALTERÁCIA AKO ZVLÁŠTNÝ SPÔSOB TVORENIA SLOV

2.1 Vymedzenie pojmov alterácia a derivácia

Už zo všeobecného náčrtu a niekoľkých uvedených príkladov vyplýva, že všetky vyššie uvedené spôsoby tvorenia a modifikácie slov sa bezprostredne týkajú aj tej časti lexiky, ktorá nás výsostne zaujíma: augmentatív a deminutív. Samozrejme s tým dodatkom, že produktívnosť uvedených procesov je u rôznych alteratívne modifikovaných slov rôzna: u niektorých vysoká (substantív), no u niektorých ostáva na úrovni ojedinelých príkladov (napr. zámen *qualchedunetto*, *qualchecoserella*, *qualchecosellina*, *qualchecosuccia*, *qualchecosaccia* a i.).

Na tomto mieste hneď na úvod považujeme za užitočné terminologicky vymedziť pojem *alterácie*, ktorého teoretické zdôvodnenie objasníme na pozadí tradične používaného termínu *derivácia*. Hoci ide o jeden a ten istý proces, nemá jednotné pomenovanie u jazykov, ktorých sa týka. V slovanskej lingvistike sa pojmom alterácia nedisponuje, je jej cudzí, operuje sa výlučne pojmom derivácia. V taliančine sa zasa na fóne širšieho pojmu derivácie ujal užší - alterácia, ktorá je pojmovo podriadená derivácii. Vzhľadom k tomu, že finálnym cieľom našej výskumnej úlohy sú derivačné pochody zaoštréné na taliančinu (príležitostne z dôvodu konfrontácie aj na iné jazyky), budeme postupovať v súlade s terminologickým označovaním pojmov v origináli. To znamená, že termín alterácia zavedieme aj do nášho aktívneho úzu. Takáto užšia pojmová vymedzenosť disponuje radom výhod, akými sú terminologická priezračnosť, nedvojznačnosť a z toho vyplývajúca väčšia pružnosť a ľahšia manipulovateľnosť.

Alterácia sa od bežne ponímanej derivácie zreteľne líši. Pre deriváciu je vymedzená funkcia tvorenia nových slov odvodzovaním od bazového slova, ktorého kategóriu slovnodruhového zaradenia po prekonanom procese nové slová opúšťajú a prechádzajú do kategórie slov iného slovného druhu:

gente → *gentesco* (desubstantiválne adjektívum), *Scalfaro* → *scalfarizzare* (desubstantiválne verbum), *licenziare* → *licenziamento* (deverbálne substantívum) a pod. Pri takomto procese sa zvyrazňuje hlavná charakteristika sufixálnej derivácie – schopnosť určujúcej čelnej zložky (v taliančine

terminologicky označovanej “testa”, ktorej pozícia pri derivácii je vždy vpravo), determinovať derivát z hľadiska jeho presunu do iného slovnodruhového zaradenia, respektíve iných subkategorizačných črt. Čelná zložka, čiže “testa” je ten konštrukčný element, ktorý prisúdi syntaktickú kategóriu derivovanému slovu. V derivátoch uvádzaných vyššie sú to sufixy *-esco* (*gentesco*), *-izzare* (*scalfarizzare*), *-mento* (*licenziamento*), ktoré ustanovujú kategóriu. Pre väčšiu názornosť poukážeme ešte na nasledujúcich dvoch príkladoch:

mangia(re) + -bile = mangiabile;

fior(e) + -aia = fioraia.

V prvom prípade sufix *-bile* za slovesnou bázou *mangia* (*mangia + bile*) zaraduje derivát *mangiabile* do kategórie adjektív typu prídavia; v druhom sufix *-aia* v pozícii vpravo za bázou *fior* (*fior + aia*) pridáva derivátu subkategorizačný rys životnosti (kvetinárka) oproti neživotnému (kvet). Príslušnosť k slovnodruhovej kategórii sa síce nezmenila, no dostačujúcim faktorom vzniku nového slova bola zmena kategórie neživotnosť – životnosť alebo akýkoľvek presun významovej zložky derivátu, ako to vyplýva aj z nasledujúceho príkladu: *divorzio* (pomenovanie rozvodového konania) → *divorzista* (sudca s profesionálnym zameraním na rozvodové konanie). Zmena významu je teda nevyhnutnou podmienkou, dávajúcou opodstatnenie hovoriť o novej samostatnej jazykovej jednotke.

Naproti tomu alterácii je vymedzená iná funkcia. Na ňu sa nazerá ako na vonkajšiu modifikáciu, ktorá povahovo nie je schopná meniť podstatu veci. Dardano (1989) ju nazýva zvláštnym typom sufixácie, ktorou sa bázové slovo nemení vo svojej sémantickej podstate, ale iba v niektorých osobitných aspektoch (kvantita, kvalita, hodnotiaci postoj zainteresovaného)². Konotatívnu hodnotiacu zložku zdôrazňuje do takej miery, akoby sa existencia samostatnej funkcie objektívneho zveličenia či deminutívnosti prakticky vylučovala.

Aldo Gabrielli (1956) zdôrazňuje výsledný efekt alterácie, ktorý vidí v „prekvalifikovaní“ slov na „hodnotiace“. Takto nazeraná alterácia-

² L'alterazione è un particolare tipo di suffissazione, con la quale il significato della parola di base non muta nella sua sostanza, ma soltanto per alcuni particolari aspetti (quantità, qualità, giudizio del parlante). (Dardano-Trifone, Grammatica italiana, s. 471).

prekvalifikovanie sa deje štvorakým spôsobom, a to pridaním ku koreňu základového mena či vlastnostného adjektíva nasledovných sufixov: augmentatívnych, deminutívnych, melioratívnych a dysfemistických. Týmto spôsobom modifikované slová sa nazývajú alterované a sú k dispozícii každému, aby ich mohol používať v závislosti od kontextu, temperamentu, prostredia, spolubesedníka a iných okolností a uplatniť tak širokú škálu nuansovania jazykového prehovoru. Samozrejme, nabáda k striedmosti a varuje pred zneužívaním a neúmerným zaťažovaním textu alterovanými slovami.

Na druhej strane, pripúšťajúc, že je to slabosť najmä Toskánčanov využívať v hojnej miere predovšetkým deminutíva s pridruženým citovo-maznavým ladením, je ochotný „prepáčiť“ tento presah normy s odôvodnením, že Toskánčania vedia múdro, so vkusom a vyvážene narábať danými prostriedkami. Napriek všetkému však dúfa v dobre vyvinutý jazykový cit a senzibilitu. Eugenio Treves (1951) senzibilitu porovnáva s absolútnym sluchom huslistu. Tak ako sluch je dušou huslistu, jazykový cit má byť odrazom jazykovej kultivovanosti používateľa jazyka.

Na podstatu alterácie v podobnom duchu nazerá Luciano Satta (1968), ktorý v nej vidí proces, pri ktorom špeciálne sufixy pridávajú substantívam či adjektívam predstavu niečoho veľkého alebo malého, grációzneho alebo hanlivo-znevažujúceho. Upozorňuje na vzájomné prelínanie citovo-expresívneho nuansovania na jednej strane a pravej priestorovo-intenzifikačnej alterácie na strane druhej, ktoré vedie k veľmi náročným kombináciám na ich vnímanie a chápanie. Jeho cenný prínos do výskumu alterovaných slov spočíva predovšetkým v postrehoch, týkajúcich sa zvláštnych sfumatur jednotlivých tvorení.

Napríklad:

- *barilotto* nie je sud väčších rozmerov, ale je skôr „bruchatejší“;
- *predicozzo* nemá vzťah k pravej alterácii, slovu *predica* (kázanie) pridáva iba žartovný charakter;
- *vinello* je charakterizované skôr ako víno ľahké, ale tiež lahodné, neobsahuje však žiadnu narážku na jeho redukované množstvo;

- *vesticciola* namiesto „malé či krátke šaty“ označuje skôr „chatrné šaty“, ktoré zaveľa nestoja.

Ďalej rozlišuje jemnú diferenciáciu medzi sufixami *-astro* a *-ucolo*, obidva dysfemistického nasýtenia, avšak kým prvému z nich pripisuje silnú pejorativizáciu (*poetastro, medicastro, omastro, politicastro*), druhý z nich je menej znevažujúci, bez hanlivého odtieňa (*poetucolo, professorucolo, sartucolo*).

Zaregistroval tiež antonomáziu obsiahnutú v sufixoch *-one* a *-ino* vo vzťahu k protagonistom:

il Baffone = Stalin,

il Baffino = Hitler

a tri ďalšie vo vzťahu k známemu futbalistovi Manfredinimu: il Piedone, il Capellone, il Barbone.

Iný taliansky lingvista Luca Serianni (1989) svoju definíciu alterácie orientuje na Dardanovu, s užšou zameranosťou na motiváciu formatívneho procesu a jeho priezračnosť. Zdôrazňuje výberové kritérium pri hľadaní alteratívnych prostriedkov: čo je platné v jednom prípade, nemusí byť motiváciou pre druhý, ako to dokumentuje na slovách *gatto – gattone, matto – mattone*. V druhom prípade sa musí pristúpiť k inému prostriedku a vyhnúť sa predchádzajúcemu z dôvodu neželateľnej homonymie (*mattone* [tehla] je nealterované slovo a funguje ako samostatná pomenovacia jednotka). O dôležitosti, s akou nazerá na tento jav *par excellence* v taliančine, svedčí aj jeho referenčný odkaz na lingvistu z 18. st. D. M. Manniho, doložený citáciou “la copia immensa di accrescitivi e di diminutivi, di vezzeggiativi e di peggiorativi, che rendono il parlar nostro quanto abbondevole, altrettanto grazioso ed espressivo: nel che, facciasi giustizia al vero, ha sormontato di gran lunga la lingua nostra le glorie della madre”. (Manni, cit. in Serianni, L. 1989, s. 548)³.

³ [“nesmierna zásoba augmentatív a deminutív, zdobnenín a pejoratív, ktoré našu reč robia rovnako bohatou, ako aj pôvabnou a expresívnou: v čom, po pravde povedané, ďaleko prekonal jazyk náš matky slávu”]

Sám k tomu dodáva, že “la ricca gamma di alterati, non che in latino, non ha riscontri neanche in altre lingue europee che ricorrono di norma a perifrasi (così francese e inglese: petit chien, small dog rispetto all’italiano cagnetto, cagnolino o canino) o a una serie suffissale molto meno ampia (i suffissi diminutivi del tedesco sono ad esempio solo -chen e -lein: da Hünd ‘cane’ si ha Hündchen).“ (Serianni, L. 1989, s. 548)⁴.

Jeho odkaz na silne zastúpenú emocionálnu stránku alterátov, “gli alterati hanno quasi sempre un valore affettivo (...)” (Serianni, L. 1989, s. 548)⁵, ho skôr posúva k názorovému zmýšľaniu tých lingvistov, ktorí popierajú samostatnú denotatívnu platnosť alterátov. Na druhej strane správne poznamenáva, akú dôležitosť má kontext, ktorý v závislosti od lexikálnej bázy pridáva jednému a tomu istému sufixu rozdielne významy.

Napr.:

tesoruccio – pozitívny vo vzťahu matky k dieťaťu alebo dvoch zamilovaných;

borghesuccio – záporný vo vzťahu k ľuďom s malomeštiackou morálkou.

Doposiaľ všetci jazykovedci, o ktorých sme sa zmienili, spájali alteráciu iba so sufixáciou a obchádzali prefixáciu. Až Claudio Iacobini sa ako jediný celkom jednoznačne vyjadril o alterácii ako o procese, ktorý môže byť v plnom rozsahu zastúpený afixáciou (teda nielen sufixami, ale aj prefixami), ba čo viac, tiež prostriedkami nespádajúcimi do afixácie, ako napríklad perifrázou pomocou adverbíí alebo cestou reduplikácie. Takýto širší panoramatický záber je v súlade s našim zámerom ukázať augmentatívnosť a deminutívnosť čo v najširšej interpretácii. K akým výsledkom sme sa dopracovali?

Na základe preštudovanej lingvistickej literatúry o augmentatívno-deminutívnom tvorení sme dospeli k nasledujúcim záverom:

⁴ [“bohatá škála alterátov, okrem latinčiny, nemá porovnanie v ďalších európskych jazykoch, ktoré sa spravidla uchylujú k perifrázam (tak je tomu vo francúzštine a angličtine: petit chien, small dog v porovnaní s talianskym cagnetto (psík), cagnolino (psíček), canino (psíča) ...”]

⁵ [“alteráty majú takmer vždy afektívnu hodnotu”]

a) prvým predpokladom alterácie je existencia neutrálneho nemodifikovaného bázového slova, slúžiaceho ako jej východisková báza. Alterácia sa nemôže uskutočniť tam, kde takéhoto bázového slova niet;

b) alteráciou sa nemení lexikálna kategória alterovaného slova (t. j. jeho slovnodruhové zaradenie). Substantívum pred alteratívnym aktom zostane substantívom aj po ňom, adjektívum ostane adjektívom atď. Zmena sa môže týkať nanajvýš rodového činiteľa (ženský rod sa často mení na rod mužský) a, samozrejme, fenoménu rozmeru (zväčšenie, zmenšenie). Sú prípady (donna [žena] – donnina [prostitútka]), ktoré na prvý pohľad núkajú podobnosť s deriváciou typu $N \rightarrow N$ (*divorzio* – *divorzista*), ktorú sme ozrejmili vyššie. Je to však len vonkajšie zdanie, nakoľko koexistencia alterátu v pôvodnej funkcii základového slova (donnina [drobné žieňa, prípadne milé žieňa]), ktoré z jazyka nezmizlo a doposiaľ v súlade s parolovým prostredím môže pomenúvať jedno aj druhé, takú analógiu vylučuje. Tu ide len o určitý stupeň lexikalizácie (donnina [prostitútka]), ktorý prispel k rozšíreniu polysémie;

c) alterácia na rozdiel od derivácie pripúšťa reťazec sufixov (*casella-caserella-caserellina*), kumuláciu najprotichodnejších sufixov (*vecchio-vecchione-vecchioncello-vecchioncellino*), reduplikáciu či rekurzivitu (opakovanie rovnakého sufixu na jednej báze napr. *vestituccio-uccio, fettona-ona-ona* a pod.), čím sa základová báza významovo zosilní čo do objemu hmoty (pri substantívach) alebo zintenzívni čo do príznaku a deja (pri adjektívach, adverbiách, slovesách).

2.2 Alterácia: slovotvorba či formotvorba?

Vymedzením pojmov derivácia – alterácia sa do popredia dostáva otázka slovotvorby a či iba tvorenia nových foriem slov (formotvorby). Pod formotvorbou sa nemyslí jav flektívnej morfológie, ako sú napríklad formy plurálu mien alebo jednotlivé formy pri časovaní slovies. Prehľad preštudovanej literatúry zaoberajúcej sa predmetnou záležitosťou (augmentáciou a deminutívnosťou) vedie k zaujímavému úkazu, nad ktorým sa chceme zamyslieť a ku ktorému sa chceme vyjadriť.

V polovici 20. storočia sa na program dňa dostala otázka, na ktorej sa polarizovali názory lingvistov: vedie alebo nevedie alterácia ku vzniku samostatných lexém, ktoré by mali právo na svoje samostatné miesto

v slovníku, ako napríklad *libro – libraio*? Alebo ide len o značne limitovanú modifikáciu významu, pre ktorú sa alterát nerozchádza s bázou a ktorá našla odraz vo formálnej obmene, t. j. formotvorbe, ako napríklad *madre – mamma – mammuccia*?

K otázke sa, samozrejme, vyjadrovali jazykovedci – nositelia jazykov, v ktorých mechanizmus augmentatívno-deminutívneho tvorenia funguje. Pre ruského lingvistu Vinogradova (1944) zdrobnené a zveličené slová sú iba formami, novou podobou odvodzovaného základu, pretože príslušné modifikačné sufixy nemenia podstatu vecného významu koreňa, nevyjadrujú samostatné predstavy, ktoré by boli úplne odlišné od predstáv, obsiahnutých v samotnom základovom slove. Z tohto dôvodu preto nepredstavujú klasickú slovotvorbu. Opozičnú mienku predstavujú práce Potebňu (1899) a Pljamovatej (1955), podľa ktorých hodnotiace sufixy sú zasa slovotvorné, pretože rozdiel medzi neutrálnym a modifikovaným slovom je hlavne lexikálny a aj najmenšia modifikácia významu slova ho zároveň robí iným slovom. V českej jazykovede za argumentáciu v prospech novej lexémy sa vo svojom príspevku k téme vyslovila aj Zdenka Hrušková (1967), pre ktorú rozdiel medzi neutrálnym a citovo nasýteným slovom (*matka – mamička*) predstavuje dve pomenovacie jednotky, fungujúce popri sebe nezávisle jedna od druhej na spôsob iných samostatných lexém. Keď sa povie *mamička*, vyjadri sa úplne iná skutočnosť, ako keď sa povie *matka*. Pridružená citová konotácia zasiahla v prospech slovotvorby.

Naša faktická poznámka k nastolenej téme je jednoznačná: ide o slovotvorbu, avšak s dodatkom, že sa dištancujeme od vyhroteného pohľadu na slovotvorbu či formotvorbu tak, ako ju predkladajú uvedení jazykovedci. Slovotvorbu chápeme v širšom pojmovom vymedzení ako proces, výsledkom ktorého sú nové slová ako produkt nielen derivácie, kompozície, kalkovania, preberania z cudzích jazykov, ale i alterácie. Ide o slovotvorbu v širšom chápaní pojmu, do ktorého alterácia plne zapadá. V takmto pohľade na vec je pre nás neprijateľná rigorózná interpretácia Z. Hruškovej, nakoľko pri modifikácii *mama – mamička* nemôže ísť o absolútne nezávislé fungovanie jednotiek na spôsob derivovaných slov *giornale – giornalista* či *giornalaio*. Ak domyslíme jej závery do dôsledkov, spôsobili by chaos v práci lexikografov, nútiac ich registrovať všetky nové lexémy, nakoľko ako také by všetky mali

byť zachytené v slovníku. Príliš sofistikovaný pohľad na vec bráni jednoduchšej, voľnejšej a pragmatickejšej manipulácii s pojmom slovotvorba.

Jednoznačné stanovisko k predmetnej otázke (zhodné s Hruškovou) v taliančine zaujíma Barbaresiová: “La modificazione di significato, seppure limitata, è uno dei motivi adducibili per considerare il fenomeno morfologico dell’alterazione in italiano come un tipo di derivazione, seppure non prototipica.” (Barbaresiová, L. M. 2004, s. 265). Odpoveď je implicitne potvrdená tým, že morfologický fenomén alterácie v taliančine sa svojou významovou modifikáciou, i keď limitovanou, podľa nej radí k istému typu derivácie, hoci nie typickej. A finálnym produktom derivácie je **slovotvorba**. Lenže u Barbaresiovej sa slovotvorba chápe širšie a vôbec nie je v kontraste s „formotvorbou“, ale ide v línii *alterácia ako zvláštny spôsob tvorenia slov*.

Odkazom na výskumné výsledky a sprostredkované referenčné pramene monografickej štúdie Pavla Štichauera chceme postaviť bodku za teoretickými špekuláciami, spájajúcimi sa s danou témou. Taliansky lingvista Grandi (cit. in Štichauer, P., 2007, s. 65) uvádza, že “... i suffissi valutativi non mutano il referente della base, ma creano una voce iponima ad essa. In questo senso si può dire che tali suffissi non cambiano, ma alternano il significato della base stessa. [...hodnotiace sufixy nemenia referenciu bázy, ale vytvárajú vo vzťahu k nej hyponymum. V tomto zmysle môžeme povedať, že tieto sufixy nemenia, ale alterujú (modifikujú) význam danej bázy“]. A aj významová modifikácia v zmysle augmentácia – deminutívnosť je dostatočným kritériom, nazerajúcim na alteráciu ako na zvláštny typ derivácie, ktorá vedie k tvorbe nových slov. Opäť v širšom chápaní sa aj uňho pod tvorením slov rozumejú aj modifikované alterované slová (*abitino, pensierino*). V takomto uhle pohľadu netreba robiť prísnu deliacu čiaru medzi nimi, t.j. alterátmi *libro-libricino* a produktmi derivácie *libro – libraio*.

V tomto smere nám konvenuje snaha P. Štichauera (2007) terminologicky vymedziť pojem *slovotvorba* (angl. word-formation, tal. formazione di parole). Odkazom na moderný termín *konštrukčná morfológia*, ktorý do francúzskej lingvistiky zaviedla Danielle Corbinová (2001, s. 42 cit. in. Štichauer 2007, s. 15 – 16) a ktorý aj on zavádza namiesto pojmu slovotvorba, nám sprostredkoval moderné nazeranie na výklad daného pojmu. Ide o pojem, ktorý predstavuje väčšinu operácií potrebných k tvoreniu nových

slov a ako taký chápaný v protiklade k morfológii flektívnej. Aplikácia konštrukčnej morfológie na taliančinu bude zahŕňať tak deriváciu, ako i kompozíciu; slová, vzniknuté na tejto báze, nazýva slovami *konštruovanými*. **Alterácia ako zvláštna forma derivácie** sa posudzuje ako produkt konštrukčnej morfológie, ktorá preda len **vedie k tvoreniu nových slov**. A slová sú chápané rôzne: ako výsledok istého procesu, či už derivácie, alterácie, kompozície, konverzie, kalkovania, preberania z cudzieho prameňa a podobne, teda v širšom chápaní pojmu. Rozdiel medzi slovami ako výsledok derivácie a slovami alterátmi existuje z pohľadu lexikografie. Z hľadiska lexikografického druhé z nich nepretendujú na slovníkovú registráciu ako samostatné lexémy.

Pri vymedzovaní fenoménu derivácia – alterácia je teda nanajvýš jasné, že finálnym produktom derivácie je bez všetkých pochybností nová samostatná lexéma. Scalise (1994, s. 264 - 266) prisudzuje alteratívnym prostriedkom úlohu medzičlánku medzi deriváciou a flexiou, nakoľko sa nemôžu úplne asimilovať ani s derivačnými, ani flektívnymi afixami.

V súhrnnom náčrte charakteristík derivácie môžeme konštatovať, že:

- a) deriváty (sufixálne) menia syntakticko-lexikálne začlenenie bázo­vého slova;
- b) deriváty menia subkategorizačné znaky bázo­vého slova;
- c) derivačné sufixy sú určujúcou čelnou zložkou derivovaného slova a ich pozícia je vpravo, t. j. práve ony determinujú slovo ako celok z hľadiska slovnodruhového začlenenia a subkategorizačných črt (fiore + sufix -aio = fioraio).

Schématicky možno rozdiel medzi deriváciou a alteráciou znázorniť nasledovne:

Derivácia		
V	→	N
denominare	→	denominatore
činnosť (dej)	→	nositeľ činnosti (agens deja)

Alterácia

N	→	N
albero	→	alberone, alberello
V	→	V
dormire	→	dormicchiare

Alterácia na rozdiel od derivácie pripúšťa kumuláciu sufixov. Pri derivácii sufixy kumulovať nemožno, nanajvýš je možné súčasne aplikovať prefix a sufix, čo vedie k parasyntetickým formáciám.

Derivácia

A	→	V
vecchio	→	in-vecchi-are
A	→	V
giovane	→	rin-giovan-ire

Alterácia

A → A

grasso - grassello - grassino - grassetto - grassoccio - grassotello -
grassaccio - grassuccio

N → N

strada - stradetta - stradina - stradellina - stradettina - straduccia - stradone -
straducola

S alteráciou sa stretávame v dvoch jazykových rovinách: v rovine zväčšovania, intenzifikovania, narastania a v rovine znižovania, ubúdania. Každá z týchto rovín jej vlastným spôsobom odráža zmeny a dianie v mimojazykovej skutočnosti: afixálnymi prostriedkami pomenúva zväčšenie substancie, znásobenie rozsahu deja, činnosti a či intenzifikáciu príznaku, alebo naopak, všetko predstavuje v zmenšenom meradle. Inými slovami, ak sa v mimojazykovej realite stretáme s objektmi nadpriemernými, presahujúcimi bežnú mieru, vynikajúcimi nad ostatnými obsahovou preplnenosťou, alebo opačne, preukazujúcimi deficit, jazyk disponuje špeciálnymi prostriedkami alterácie schopnými vystihnúť takúto realitu aj v pomenovacej rovine.

Jav alterácie sa uplatňuje pri šiestich slovných druhoch:

- substantívach, preukazujúcich najbohatšiu zastúpenosť;
- adjektívach, vykazujúcich intenzifikáciu príznaku;
- slovesách, alterujúcich mieru a priebeh činnosti;
- adverbíách, disponujúcich analogickou funkciou s adjektívami;
- zámenách;
- číslovkách.

L. M. Barbaresiová (2004, s. 267) uvádza sedem bázových kategórií:

nome	libretto
aggettivo	grassoccio
verbo	saltellare
avverbio	tardino
indefinito	qualcosa
numerale	milioncino
esclamazione	accidentaccio

Siedmu kategóriu predstavuje exklamácia. Už z jej povahy vyplýva, že v podstate nepredstavuje novú syntaktickú bázu. Do nej vchádzajú a zoskupujú sa alteráty zo všetkých vyššie uvedených kategórií na základe zjednocujúcej funkcie, ktorú na seba prevzali a ktorá im vymedzila zvláštne štylistické určenie či miesto výskytu: zvolanie, vzývanie, nadávky, zdvorilostné formuly (aj listovné).

Vo funkcii zvolania sú uvedené alteráty najčastejšej frekvencie, ako sú *perbaccolina! Caspiterina, come sei bella oggi!, capperetti, buon diavolaccio, accidentaccio*. Vzývať možno najčastejšie Madonu (v alterácii *Madonnina Santa*), Boha, avšak nie v alterovanej forme, no v spojení s alterátom uplatnenom v atribúte *Dio Buonino*. Aby sa predišlo nadávkam (prípadne nevyslovovalo meno Božie nadarmo), namiesto *Dio* sa používajú náhradné formy pomenovania: *ziona, ciccione* (tamže, s. 267). Do funkcie nadávok zvyčajne vstupujú *porcaccia miseria, accidentaccio, perbaccolina, asinone, omaccione, somarone, ciccione*). Najmenej drsné medzi nimi sú „zvieracie“ nadávky. Eufemistické zdvorilostné formuly sú najmä v detskej reči: *buon*

giornino, buonanottina, bacino. Ako listovné frázy majú miesto v privátnej korešpondencii *tanti auguroni, un bacione ed abbraccione, un pensierino, un salutino, un bacino, un salutone*. Funkciou sa vyčleňujú aj syntakticky, čiže vo vete sa oddeľujú čiarkou. Nazdávame sa, že členenie Barbaresiovej je opodstatnené, nakoľko v prípade siedmej kategórie sa pohybujeme čisto vo sfére nálad a emócií, ktoré nachádzajú spontánny výraz v podobných prejavoch. Ide o číre prejavy rôznych vnútorných stavov človeka a nič viac: radosti, pohody, spokojnosti, alebo aj zlosti, hnevu. Koniec-koncov identicky sú kategorizované aj v našom jazyku: božinku, panenka svätá, matička moja, čertisko rohaté! dočerta!, ahojček!, pekný dníček!, dobrú nôcku!, dobré ráničko! a i.

2.3 Nepredvídateľnosť výberu alteratívnych sufixov

O alterácii vo všeobecnosti platí, že pri výbere alteratívnych sufixov panuje značná živelnosť. Neexistujú presné, ba ani približné pravidlá ich spájateľnosti s jednotlivými bázami slov. Bolo by zbytočné klásť si otázku, prečo sa tomu-ktorému alteratívne sufixu dáva väčšia preferencia alebo prečo sa niektoré bázové slová s absolútnou ľahkosťou spájajú s viacerými sufixami toho istého významu (*stradetta, stradina, straduccia, stradicciola*), kým ostatné bázy úplne ignorujú niektoré z viacerých možností širokého sufixálneho inventáru. Aby sme sa presnejšie vyjadrili, prečo sa od základu *abito* vytvorili práve alteráty *abitino, abituccio, abitaccio* a nie *abitello, abitetto, abitastro*, tu treba konštatovať, že spájateľnosť alteratívnych sufixov so slovami je poznačená spontánnosťou. A spontánne môže každý používateľ jazyka v závislosti od obsahu toho, čo hovorí alebo o čom píše a od vlastného citlivého vnímania pristupovať k ich použitiu. Jednému viac konvenuje *cosina*, inému *cosetta*, ďalšiemu zasa *coserella* či *cosuccia*. Prax dokazuje, že to tak i funguje. Najmä slovník spisovateľov potvrdzuje, že autori narábajú s daným javom v rámci vlastného idiolektu. Kým obyčajný smrteľník sa v bežnej reči zveruje viac-menej osvedčenému a v bežnej reči zaužívanému použitiu, na ktoré je jeho ucho navyknuté, spisovateľ sa zasa v snahe o výlučnosť vyhýba klišeovitosti a hľadá iné možnosti zefektívnenia textu. Častokrát vkladá do prejavu vlastnú citovú náplň a vlastnú individuálnu expresivitu. Tá môže byť zastúpená vo väčšej či menšej miere u každého v závislosti od charakteru,

citového založenia, čo potom vtlača svoju pečať aj jazyku: u jedného je popretkávaný expresívnymi výrazmi, u druhého je zasa suchý, nezáživný.

Naša excerpčia potvrdzuje častý individuálny prejav expresivity vyjadrenej prostredníctvom alterátov u spisovateľov (nielen toskánskych!), ktorí v nej nachádzali záľubu, ako sú Pirandello, Deledda, Verga, Collodi, De Amicis, Brancati, Moravia, Natalia Ginzburg, Tamaro a iní.

Platí to predovšetkým o prvom z nich, u ktorého sú bohato zastúpené popri bežných aj mnohé individuálne tvorenia, poznamenané najvoľnejšou spájateľnosťou takmer všetkých alteratívnych sufixov so slovnou bázou. V alternácii s bežnými formami ako *cittadina*, *poverina*, *creaturina*, *morsetta*, *braccetto*, *vocetta*, *cittaduzza*, *viuzza*, *viottola*, *nottataccia*, *barcaccia*, *animuccia*, *animula*, *ometto*, *omicelli*, *pollastrota*, *corpino*, *corpiciuolo*, *venicciuola*, *malaticcio*, *vocetta*, *vocina*, *visino*, *visetto*, *occhiaccio*, *occhiataccio*, *stupidissimo* vystupujú aj také, ktoré sú charakterizované neošúchanosťou a menším výskytom: *bambinissimo*, *gialigno*, *malatina*, *malatuccia*, *finestretta*, *coduzzo*, *zitellona*, *cuginetta*, *cognatina* a iné. V hypokoristickom použití mien uprednostňuje *-ino*: *Gigino*, *Paolino*, *Totina*, *Dorina*, *Celestino*.

Verga vnáša popri častých exklamatívnych výrazoch typu *santo diavolone*, *Dio Buonino*, *Madonnina* aj hanlivé slová *canaglie di femmine*, menej frekventované sufixy *stradicciuola*, *viottola*, kumuláciu *vecchioncerella*, ako aj nezvyklé pripojenie *-accio* k takej báze, ktorá to nepredpokladá: *nomaccio*, *viziaccio*, *pentolaccia*, *visaccio imbrattato*, *fare un visaccio*, *cervellaccio* (nie v pejoratívnom použití), *disutilaccio* (naničhodník). Z hypokoristických foriem pri osobných menách obľubuje južanský sufix *-uzzo*, *-azzo*: *Bastianazzo*, *Mariuzza*, *Santuzza*, no i *Maricchia*.

Deledda dáva prednosť *verdognolo*, *giallognolo* pred bežnejším *verdastrò*, *giallastro*, *casupola* pred *casaccia*, *sentieruolo* pred inými zdrobneninami. Nájdeme u nej *vergognosetto*, *Santone*, *occhi nerissimi*, *buoi rossicci* (ryšavé voly v nepejoratívnom použití), *casseruole*, *diavoletto*, *una nube violetta*. Frekventované sú alterované slovesá *rosicchiare*, *morsicchiare*, *parlottare*, *saltellare*, *spiatellare*.

Ginzburg k ojedinele zastúpenému *-ucchiare* (*mangiuocchiare*) pripojila *venducchiare dei libri vecchi*.

Diavolone sa vyskytuje často aj u Branchatiho: *che diavolone state facendo!* Okrem iného aj *occhiuzzi, carrucole, un sole rosso vinaccia, una fame lupigna, la brutta scalaccia, tossetta alla gola, madruccia! guardami, cuoricino!, cavalliti, cavallacci, la pupilla dei miei occhi, stazioncina.*

No najmä U E. De Amicisa a Collodiho, ktorí dej situujú do detského sveta, nájdeme nepreberné množstvo zaujímavého materiálu v autentickom použití, ktoré detailnejšie dokladáme pri jednotlivých kapitolách.

Luciano Satta (1968) poukázal na zvýšený výskyt alterátov, najmä deminutív a melioratív, v toskánskom úze, podotýka však (so vzácnou zhodou s Gabriellim), že Toskánčania ich vedia používať s dobrým vkusom. Tým viacej sa to vzťahuje na spisovateľov, uchylujúcich sa ku kumulácii sufixov. “E del resto negli alterati si sbizzarriscono anche gli scrittori”. (tamže). Podotýka ďalej, že kým obyčajný Toskánčan sníva o *villetta, villino*, Ettore Patti použije akumuláciu *villinetto*. U Gaddu nás prekvapí *villula*. Osobitne sa zmieňuje o sufixe *-ulo* v substantívno-adjektívnom použití, ktorý ako sufix deminutívny je silne knižného charakteru, a teda z hľadiska bežného výskytu menej preferovaný: *animula* (u Antonia Baldiniho: “...*la loro animula di poeti mancati*”) a *acidulo*, t. j. trpkastý, nakyslý (u Luigi Santucciho: *un po'acidulo*). Slovo *casa* v umeleckom texte Pizzutta sa mení na *casuzza, corridoio* alteruje sa *corridoretto* (chodbička).

U Santucciho *scimmia* zasa alteruje so *scimmiola, faccia* s *facciuzza*.

Gadda ojedinele spája *-onzolo* s nezvyčajnou sémantickou bázou:

cravatta - cravattonzolo

Moretti: *sartucolo*

Alberto Arbasino: *bambinaastro, omastro*

Landolfi: *lunucola*

Rovnako motivujúce je hľadanie a vytváranie nezvyčajných alterátov aj u žurnalistov. V týždenníku *Espresso*, N. 14, 2001, sme našli kuriózne úlovky, ako *giornalistucolo, libercolo, urlacchiare, ultrasessantenne, colpaccio, omaccione* (bez pejoratívneho príznaku), *qualcosina che non quadra, Super Mario, arco caffè, drammonne ottocentesco, raggazzacci ingovernabili, teatraccio nazionale – la violenza sui campi di calcio* atď.

V iných periodikách: *stellone* (šťastná hviezda), *nuovi tortelloni Barilla, santo diavolone, bontempone, le lacrime per il Fratellone, giovincella,*

cicciotella, le mamme iperprotettive, spendacciona, festicciola al ristorante, trabocchetto, contratto supermilionario, superkolossal, sentirsi in formissima, carriera lanciata, ambitissimo Ricardo, arietta compiaciuta, offertissime, un tantino, portare gli anni divinissimamente, diventare un mitissimo, fare il colpaccio, sopraffino, di primissima qualità atď.

Mimoriadne možnosti varíovania v taliančine, vrátane možností individuálneho experimentovania (na ilustráciu aspoň *casa – casaccia – casello – caserella – caserellina – casetta – casina – casino – casipola – casona – casone – casotta – casotto – casuccia – casucola – casupola*), aktualizuje otázku, či nedochádza k druhej krajnosti – k prekročeniu miery. Túto skutočnosť potvrdzuje samotný Satta svojimi výhradami voči hyperbolickému výskytu daného javu.

Podľa Francesca Floru (1956) “*troppi diminutivi snervano la lingua*” [príliš veľa deminutív vysiluje jazyk] a slová *liquorino, cognacchino* a im podobné šarapatia v jazyku.

Naše skúsenosti s kumuláciou v živom použití sú obdobné: čo sa chce hyperbolicky zveličovať, častokrát sa minie účinku v zmysle povrávky *il troppo stropia*. Podrobnejšie pri kumulácii deminutívnych sufixov.

2.4 Komparatívny náčrt alterácie v niektorých jazykoch

Už v úvode sme sa krátkou poznámkou zmienili o tom, že jav augmentatívnosti a deminutívnosti nie je jav všadeprítomný, samozrejímavý. Jeho privilégiami sa môžu tešiť iba niektoré jazyky, z pohľadu morfolologickej klasifikácie najmä flektívne. Z moderných európskych jazykov úplne alebo čiastočne absentuje v angličtine, francúzštine (*chiesetta – petite église*), v nemčine sú iba dva deminutívne *-chen* a *-lein*. V rôznej miere je zastúpený aj v slovanských jazykoch.

Ruský lingvista Mandelštam (1903), oceňujúc bohatosť prostriedkov augmentácie a deminutívnosti v ruštine, sa vyjadril, že zo všetkých európskych jazykov jej môže konkurovať len taliančina. My k tomu dodávame, že i čeština a slovenčina. Dokladom toho môže byť schéma sústavy deminutív v ich kombinačnej valencii trojstupňovej sústavy v jednotlivých jazykoch.

V češtine k slovám s vysokou kombinačnou valenciou Lubomír Doležel zaraďuje slovo *chvíle*.

chvíle — chvílka — chvílička — chvíličička
 chvílenka chvílenečka
 chvílinka chvíličinka

Za slovenčinu dokladáme *mama*.

mama — mamka — mamička — mamičenka
 maminka maminenka
 mamuška mamušenka
 mamuľka mamulienka

Za ruštinu *doč*.

doč — dočka — dočeňka
 dočečka
 dočurka — dočureňka, dočurenok
 dočuška

Za taliančinu uvedieme valenciu slova *anima*.

anima — animella — animellina — animellinetta
 animetta animettuccia
 animina
 animuccia
 animula

Všetky v schéme uvedené príklady, nakoľko sa spájajú s abstraktami, príznakmi, či príbuzenskými vzťahmi, nesú so sebou iba expresívno-emocionálnu intenzifikáciu.

Pri podrobnejšom štúdiu prameňov, odkazujúcich na jav alterácie v taliančine a slovanských jazykoch si dovoľíme prehodnotiť situáciu v obrátenom pomere: zo všetkých európskych jazykov len slovanské môžu byť vážnym konkurentom taliančine. V oboch skupinách sa daný jav prezentuje takmer na všetkých úrovniach skutočnosti, no s rôznym zastúpením a distribúciou. Pri hlbšom poznaní skutkového stavu totiž výrazne vystupuje do popredia fakt, že sféra použitia spomenutých jazykových prostriedkov je v

taliančine oveľa širšie doložená. Napríklad augmentatívna alterácia v oblasti abstrákt: *polverone, caratterone, amicone, zione, amorone* a i. V tejto sfére jedine ruština dokladá výskyt, no v oveľa menšom zastúpení: temnotišča [tma ako v rohu]; semjišča [početná rodina]; pozorišče [úžasná hanba], duchotišča [úmorné sparno]; družišče [veľký priateľ]. Slovenčina si vypomáha perifrázou. Podobný obraz by sa načrtol aj pri adjektívach. Porovnajme:

grande – grandissimo – grandone – grandino – granduccio (tal.)

bolšoj – bolšuščij (rus.)

veľký – veličizný (slov.)

Slovo veľký nie je možno modifikovať deminutívne, kým v taliančine áno; nedá sa povedať *vel'kučký, vel'kul'ký* a pod.

Výhody alteratívnych prostriedkov netreba prízvukovať, svedčí o tom celé doterajšie pojednanie o nich, ako aj využitie v bežnom komunikatívnom styku a umeleckom texte. Odhliadnuc od estetickej stránky, dovolíme si podčiarknuť ešte aspoň pragmatickú, ku ktorej sa vyslovil E. Bianchi: “Esse (alterazioni) ci risparmiano l'uso continuo di aggettivi come grande, piccolo, buono, cattivo, e altri simili, ai quali devono ricorrere quasi di continuo le altre lingue“. (Bianchi, E. 1943).

[„Ony (alteratívne prostriedky) nás oslobodzujú od neustáleho používania adjektív ako veľký, malý, dobrý, zlý a ďalšie, ku ktorým sú neustále nútené pristúpiť iné jazyky“].

Ďalej k tomu dodáva: “... è un togliere pregio ed energia al nostro parlare; e quanto è più spiccio ed efficace un affaraccio, un arnesaccio, invece di un brutto affare, un cattivo arnese“. (Bianchi, tamže).

[„...je to uberanie energie a hodnoty našej reči; a o koľko je pohotovejšie a účinnejšie povedať aféra, špicel' než špinavá záležitosť, pochybné indivíduum“].

Vskutku je neporovnateľná skutočnosť, ak okrem nominálnej informácie, vyjadrení objektívnej veľkosti či malosti rozmeru, má nositeľ jazyka možnosť vyjadriť aj svoje nálady a postoj k veciam a posunúť slovo z nultej, bezpríznačkovej polohy smerom k hodnotiacej sémantike, či už melioratívam, alebo aj dysfemizmom, ako sa to črtá z nasledujúcej schémy:

alberello, alberetto /alberotto, alberuccio ← **ALBERO** → alberone, alberaccio
 casupola, casetta, casello, caserella, caserellina, casina, casuccia ← **CASA** →
 casona, casone, casaccia, casotta, casotto, casucola
 fiorino (kvetinka), fiorello (kvietok) fioretto (kvietik) fiorellino (kvietoček),
 fioruccio ← **FIORE** (kvet) → fiorone, fioraccio (kvetisko; škaredý kvet)
 rabbiolina, rabbietta, rabbiotta, rabbiuccia ← **RABBIA** → rabbiona,
 rabbiaccia, rabbiuzza
 omino ← ometto ← **UOMO** → omone, omaccio

Prednosti sa zvyraznia v nasledujúcej tabuľke:

Tab.: Obmeny slova dom v taliančine a angličtine

základné slovo		augmentatívum		augmentatívno dysfemistická hodnota		deminutívum		deminutívno pejoratívna hodnota	
i.	angl.	tal.	angl.	tal.	ang.	tal.	ang.	tal.	ang.
dom	house	casone casona casotta	big house	casaccia	bad house	casetta casello caserella caserellina casotto casina casuccia	little house	casipola casuccia casupola casino	nasty house

Popri hojných alterátoch v taliančine angličtina disponuje iba slovnými spojeniami: little room, large house, big head, nasty day, bad woman atď. Analogická je situácia aj v iných európskych jazykoch, v ktorých ťarcha vyjadrenia rozmeru spolu so zachytením hodnotiacej konotácie padá na atribút.

3. DENOTÁCIA A KONOTÁCIA V JAZYKU

3.1 Expresivita a emocionálnosť

„Citový prízvuk se dá ze všech složek, které lze v obsahu jazykového pojmenování rozeznat, nejtíže postihnout rozborem“. (Mathesius, V. *Řeč a sloh*, Praha 1966, s.21)

Slová augmentatívno-deminutívnej povahy len ojedinele pôsobia v texte neutrálne, lepšie povedané, nepôsobia tak nikdy, ak, pravda, nevykazujú rôzne stupne lexikalizácie smerujúcej ku vzniku novej lexémy. Odhliadnuc od tohto faktu, vždy na seba viažu väčší či menší stupeň expresívnosti či emocionálnosti, takže táto konotácia ich opatrila charakteristikou, pre ktorú sa celkom jednoznačne zaraďujú k štylisticky príznakovej lexike ako lexike, ktorá je v opozitnom postavení k nocionálnosti. Z ich povahy vyplýva, že pri budovaní textu treba mať expresívno-emocionálny fenomén vždy na zreteli, jednak pre neželateľný efekt, akým je nasýtenie textu tam, kde má vyznieť neutrálne a informatívne, jednak pre využitie sily ich expresivity ako opatrenie proti šedivosti tam, kde treba text ladiť esteticky. Ďalej z toho vyplýva i to, že si táto dielčia otázka vynútila širší záber, pri ktorom sa pokúsime expresivitu pojmovovo vymedziť, pretože jazykom komunikujeme nielen myšlienky, ale aj emocionálne, estetické, volitívne zážitky.

Napriek tomu, že expresivita slov vôbec (nielen alterovaných) je častou jazykovou skutočnosťou a v lexikografii sa s ňou bežne pracuje, v lingvistickej literatúre nemá jednotné pomenovanie. Naopak, u rôznych autorov sa rôzne pomenúva: raz ako vyššie spomenutá *štylisticky príznaková lexika*, inokedy ako *hodnotiaca*, najčastejšie však ako *expresívna* či *emocionálna*. Rovnako je to aj v taliančine. Scalise používa termíny *suffissi valutativi*, podobne Laura a Giulio Lepschy, Dardano *valutativi*, *connotativi*. Expresívnosť a emocionálnosť pritom u niektorých autorov vystupujú ako takmer absolútne synonymá, u iných zasa s väčšou či menšou diferenciáciou. Isté však je, že v jazyku sa expresivita silne prelína s emocionálnosťou, takže hranica medzi nimi je vágna a završuje ju ťažko postrehnúť. V dôsledku tejto skutočnosti sa dospelo k trojakému pohľadu na daný fenomén.

Pomenovanie „štylisticky príznaková“ lexika je širší pojem, ktorý zastrešuje hodnotenie z rôzneho uhla pohľadu, okrem iného aj z časového

aspektu. Výsledkom takéhoto pohľadu je *historicky príznaková lexika*, ktorej jednu časť tvoria anachronické slová, druhú slová moderné, neologizmy. Archaizmy zasadené do adekvátneho textu pôsobia neutrálne. Neplatí to o ich výskyte v synchronnej rovine, kde spolu s neologizmami nepôsobia neutrálne a neašpirujú na univerzálnosť použitia: prvé preto, lebo vývin ich odsunul do histórie, kde pretrvávajú ako príležitostný charakterizačný dokument doby, druhé preto, že ešte „zaváňajú“ novotou, ktorá im dáva nádych (aspoň v prvej fáze existencie) prinajmenšom frapantnosti. Ide o faktor dočasný, postupne, ak sa stanú súčasťou bežnej lexiky, sa ich náter stiera.

Nami skúmaný súbor slov vchádza do užšieho pojmu príznakovosti, hraničiacej už viac či menej so silnou expresivitou a emocionálnosťou. Otázkou expresívnosti sa zaoberali mnohí naši, talianski a iní lingvisti. Priekopnícku rolu v nej zohral Charles Bally, od čias ktorého sa traduje dichotómia jazyk nocionálny (intelektuálny) a jazyk expresívny (emocionálny). Ako prvý stavia proti sebe pojmy nocionálnosť a emocionálnosť, študuje prostriedky, pramene a mechanizmy expresie v jazyku.

V staršej českej lingvistickej literatúre sa otázkou expresivity a jej odlíšení od emocionálnosti zaoberal Quido Hodura (1955, s. 22 - 23), ktorý do nej vnáša pojem priamej a nepriamej expresivity. Priama je zastúpená u slov zvukomalebých a u citosloviec, kde ich expresívna hodnota spočíva v tom, že priamo napodobňujú zvuky (fičeti, hihňati, chechtati, bř, krá, kroch a i.). Nepriama sa snaží vyvolať citové zaujatie ku skutočnosti. „Slova nepřímou expresivní nemají přímého vztahu ke skutečnosti, nenapodobí skutečnost, nýbrž se snaží vyjádřit citový vztah (citové zaujetí) ke skutečnosti ...“ (Hodura, Q. 1955, s. 22)

V našom pohľade na vec pri priamej expresivite ide iba o istú frapantnosť a nič viac, kým v prípade „citového zaujatia“ ide o emocionálnosť ako činiteľ, ktorému prislúcha úloha výstižnejšie charakterizovať jav.

Podľa iného českého lingvistu A. Získala (1938, s. 19-27) majú expresívne slová „zvláštní znak citové libosti (u slov hypokoristických, mazlivých) nebo nelibosti nebo zhrubění (u slov pejorativních a vulgárních)“. U daného autora sa expresivita evidentne stotožňuje s emocionálnosťou, čím sa zároveň vylučuje existencia neemocionálnej expresivity, akou môže byť

jednoduchý expresívny sklad foném typu šuch, ruch, bác, ktorý je u Hoduru pomenovaný ako priama expresivita.

V slovenskej lingvistike sa danému fenoménu v širšom meradle venovali J. Mistrík a F. Miko. Mistrík (1970) vychádza zo širšieho zaradenia expresivity do protikladu k nocionálnosti, oproti ktorej prvá z nich má „expresívny appendix“, na pozadí ktorého je prezentovaná potreba odlišovať emocionálnosť od expresivity. Expresívnosť sa v jeho výklade stáva prejavom osobnosti vôbec, emocionálnosť v jazyku je zasa istým spôsobom prejavu citov.

Podľa Míka (1965) expresívnosť je priamy, a to zvýšený odraz osobného prvku v reči, ktorého zosilnenie sa javí ako zvláštna kvalita reči – obraznosť. Emocionálnosť je len zvláštny stupňovaný prípad expresívnosti stelesnenej v citových interjekciách.

V ruskej lingvistike si kladie otázku vzťahu expresívnych a emocionálnych prvkov slova k jeho lexikálnemu významu V. A. Zvegincev (1957) a sám odpovedá, že je to jedna z najzložitejších otázok, pretože hranice medzi vyznačenými zložkami sú neurčité.

E. M. Galkina-Fedoruk (1958) vychádza z tvrdenia, že funkcia emocionálnosti a expresivity v jazyku je rôzna, a tak je potrebné navzájom odlišovať emocionálne elementy (slúžia na vyjadrenie citovej škály človeka) od expresívnych, ktoré slúžia ako výrazový prostriedok, uplatňujúci sa jednak pri vyjadrovaní vôle, pocitov, jednak pri vyjadrovaní mysle. Hlbší pohľad na vec skutočne potvrdzuje, že nie každá expresia vyvoláva emócie, zato však každý prejav emocionálnosti je budovaný na expresii.

Významným teoretickým výdobytkom skúmného javu – klasifikácie expresívnych prostriedkov a interpretácie ich zvláštností – je práca Jaroslava Zimu *Expresivita slova v súčasnej češtine*. Pojem expresivity, ktorá je „stálou potrebou jazyka mluveného“, je podaný v zornom uhle trojakej typologizácie:

1) Expresivita inherentná, ktorá je nerozlučne inkorporovaná do slov, predstavujúc jej trvalú zložku. Je vlastná celej lexikálnej jednotke ako jej konštantný atribút. Tá je zjavná aj bez kontextu: hulít, brečoun, všecinko, každičký.

2) Expresivita adherentná, nadobudnutá cestou kontextu alebo štiepenia slov, vyúsťujúce do lexikalizácie. Takýto postup za určitých okolností môže nocionálne slová, označujúce vecné pojmy ako odraz skutočnosti, obohatiť

o expresívne znaky. Je evidentné, že v tomto prípade ide o efekt budovaný na šikovnom využití metafory.

3) Expresivita ako jav štylistický, budovaná na zaradení slov do jedinečného atypického jazykového okolia, v ktorom môžu pôsobiť expresívne bez toho, že by sa ich význam zmenil. Nápadnosť, ktorou sa vynímajú, sa postará o patričný efekt. Takto „ad hoc“ získaná expresivita je vlastne výsledkom interferencie dvoch rozličných štylistických vrstiev. Možno ju nazvať tiež expresivitou kontextovou. Na nej budoval napríklad Karel Čapek. Prenášaním slov z obchodnej terminológie do hovorového jazyka „prepožičiaval“ expresivitu niektorým svojim poviedkam.

➤ «Tak vida, celé Dánsko je uděláno z netto obzoru beze srážky; ale zato co mají toho nebe nad sebou!» (Čapek, K. cit. in Zima, J. 1961)

V rámci inherentnej expresivity podáva autor ešte jej bližšie členenie na:

- expresivitu hláskového skladu,
- expresivitu danú sufixami.

Na základe uvedeného je evidentné, že v jeho lexikologickom príspevku sa nestretáme s autentickým pojmom emocionálnosti. Existuje však v zašifrovanej podobe v rámci expresivity a ako taká sa živo pociťuje v ovplyvňovaní konania. Nasledovne to vyplýva z ďalšieho faktického upresnenia:

- expresivitu hláskového skladu Zima chápe ako expresivitu neemocionálnu, zameranú iba na vyvolanie pocitu neobyčajnosti, nápadnosti, zvláštnosti;
- expresivitu danú príponami posúva hlbšie do citovej sféry – jej cieľom je ovplyvniť myslenie, konanie a vyvolať citový prejav u poslucháča.

Tomuto typu, t. j. emocionálnej expresivite vymedzuje pôsobenie v šiestich kategóriách slovných druhov: substantívach (ctižádustka), adjektívach (drobouninký), zámenách (kdokolvíček), číslovkách (všecilinko), adverbiách (miloučko), slovesách (hajánkovat).

Náš pohľad na expresivitu a emocionálnosť je nasledovný: akákoľvek frapantnosť v texte, dosiahnutá slovotvorne či opisne, ako aj interferenciou štylistických vrstiev, bude chápaná ako expresivita vôbec, každá expresivita, vyúsťujúca do citovej oblasti, bude zahrnutá pod pojem expresívna emocionálnosť.

Vzhľadom na fakt, že v taliančine fenomén augmentatívnosti a deminutívnosti okrem faktu objemu a rozmeru vnáša do reči napätie, vyprovokované hodnotiacim postojom, zahrňujúcim širokú pocitovú škálu, sa nazdávame, že naše pojednanie o expresivite pevne zapadá do koncepcie prezentovanej práce, a tak nebolo samoučelné. Širšie sa to pokúsime rozviesť v nasledujúcej kapitole.

3.2 Nominatívna a hodnotiaci zložka pri alterátoch

V súvislosti s nominatívnou a hodnotiacou zložkou, ktoré sú v alterátoch zastúpené, vzniká celý rad otázok, na ktoré existujú rozdielne názory. Už hneď na začiatku provokuje otázka, na ktorej sa triešťa názory: posúva kvantitatívna modifikácia slovo z nultej, bezpríznačkovej roviny smerom k hodnotiacej sémantike? Existuje čistá augmentatívnosť či deminutívnosť bez pridruženej expresívnosti či hodnotiacej sémantiky? Ak áno, kde sú hranice, kedy augmentatíva, resp. deminutíva sémanticky presahujú rámec svojej kategórie (kvantitatívnu modifikáciu – veľkosť, stupeň, intenzita) a prechádzajú do kvalitatívnej modifikácie expresívno-emocionálnej? Odhliadnuc od komplikovanosti, spájajúcej sa s danou témou, pokúsime sa postupne zodpovedať na uvedené otázky, ako aj podať ich teoretické zdôvodnenie.

Čo sa týka nociónálnosti alebo príznakovosti augmentatívno-deminutívnej modifikácie, po vymedzení pojmu expresívnosť a emocionálnosť možno vyjadriť presvedčenie, že ani alteráty s nezatičenou kvantitatívnu modifikáciou nepôsobia v texte absolútne neutrálne. Priamočiaro to pomenúva Hrušková (1967). Na neutrálne pomenovanie pojmu slúžia iba spojenia: atribút + základové slovo. Neutrálne pomenovanie sa získava spojením slov a nie slovotvorne.

Názorný príklad poskytne modifikácia slova *cane*.

Základové slovo	Hodnotiace augment./demin.	Neutrálne augment./demin.
un cane	un canone	un gran cane
un paese	un paesino	un piccolo paese

Expresivita prvého variantu je registrovaná aj v slovníku *Donzelletta vien dalla donzella*, o ktorom sme sa zmienili predtým. Na základe konzultácií s ním možno teda dospieť k presvedčeniu, že pri augmentatívno-deminutívnej modifikácii sa nikdy nepohybujeme v rovine nocionálnej. Naopak, expresivita je jej trvalým pridruženým znakom. Len druhý variant (*un gran cane, un piccolo paese*) pôsobí neutrálne, nakoľko obidve jeho zložky sú bezpríznačné.

Augmentatíva ako slová slúžiace na pomenovanie „veľkosti“ substancie vstupujú do opozitného postavenia s deminutívami. Tvoria ich prirodzený protipól. Protikladne sa správajú aj na poli hodnotiacej sémantiky. Ak sa na jednej strane sa zvykne tvrdiť „čo je malé, je milé“, na strane druhej platí opak. V taliančine je to potvrdené v podobnej parémii: *alla piccolezza si riferisce la gentilezza, alla grandezza si riferisce la bruttezza* [čo je malé to je milé, čo je veľké, je aj škaredé]. Realita však nebýva nikdy čierno-biela a v praxi je obťažné priamočiaro prisúdiť prvej či druhej strane trvalú kvalitatívnu modifikáciu: prvej melioratívnu, druhej depreciatívnu. V emocionálnej rovine sa tieto dva protipóly môžu funkčne zbližiť. Zväčša platí, že prvá línia, po ktorej sa deminutívnosť odvíja, vedie k apreciatívnosti (*manina, vestitino, nasino, piedini*). Býva však aj tak, že sa malosť pocit'uje ako nedostatok, vada, nedôležitosť, zanedbateľnosť, čo vedie k depreciatívni. Platí to vždy vo vzťahu k vykonávateľom povolania, kde sa augmentatívni a deminutívnosť uplatňujú v opačnom pomere: malosť znamená znevažujúci postoj, dehonestáciu, jej protipól – veľkosť – vnáša kladné hodnotenie a vážnosť. Uvedieme príklady, ktoré dokazujú, že ani jeden deminutívny sufix nevyznel priaznivo a lichotivo:

- avvocato – avvocataccio – avvocraticchio – avvocatucolo – avvocatuccio - avvocatuzzo

Kladne vyznieva zveličujúce slovo *avvocatone*.

- scrittore – scrittorraccio – scrittorello – scrittoretto – scrittoruccio – scrittorucolo - scrittoruzzo

Kladne vyznieva *scrittorene*.

- maestro – maestraccio – maestrino – maestruccio – maestrucolo – maestrello

Kladné hodnotenie dáva *maestrone*.

Doložitelné sú ďalšie príklady: *maggiorello, maggiorino, maggioretto, poetastro, poetucolo, dottorucolo, dottoricchio, giornalistucolo, ragionieretto, ufficialetto, notaiuccio, notaruccio* a iné.

➤ «Berlusconi si è infuriato... Il libro che lo fa sbiellare è diventato “un *libercolo*”. Travaglio è stato degradato a *giornalistucolo*.» (Espresso, N. 14, 2001, s. 61)

Berlusconi sa rozzúril... Kniha, ktorá ho tak vytočila, sa stala „šalabastrom“. Námaha bola degradovaná na „*podradné novinárčenie*“.

Napriek bohatstvu sufixálno-prefixálnych prostriedkov jazyk „zaostáva“ za škálou ľudských emócií. Často to nie sufix či prefix, čo vystihuje zvláštnosti citovej sféry človeka, ale aderenza, kontext, gestikulácia, intonácia, sémantika základového slova. Celú zložitosť daného problému vystihujú tri citáty, na ktoré sa odvolávame.

1) “In pratica può essere difficile attribuire questi valori a singoli suffissi, poiché l’effetto è influenzato dalla parola modificata”. (Lepschy, G. – Lepschy, A. M. 2002, s. 155)⁶.

2) “L’uso decide della scelta; e dà a volte ai vocaboli significati o sfumature speciali...”. (Migliorini, B. 1990)⁷

3) „Citový přízvuk se dá ze všech zložek, které lze v obsahu jazykového pojmenování rozeznat, nejtíže postihnout jazykovým rozborem“. (Mathesius, V. 1966, s. 21)

Uvedené citáty teda v plnej miere pokrývajú výpovedné hodnoty, vzťahujúce sa na objekt nášho predmetného výskumu. Preto sa mnohokrát stanú predmetom našich referenčných odkazov. Situačná súvislosť, jej hodnota, úloha, zámer sú nespochybniteľné. Jednu a tú istú skutočnosť raz môže ladiť nociónálne, inokedy zasa emocionálne, vyjadrením „libosti“. Mathesius to dokazuje na príklade neutrálneho slova *teplý*, pomenúvajúceho teplotu. *Zde je teplo*, zasadené do „zimného“ kontextu, vyvoláva neutrálnu reakciu (s možnou príjemnou stránkou veci), zasadené do kontextu „letného“, vyvoláva negatívne hodnotenie. Pri jeho alterovanej podobe

⁶ [“V praxi môže byť zložitý prísúdiť tieto hodnoty jednotlivým sufixom, keďže efekt je ovplyvnený modifikovaným slovom“]

⁷ [“Úzus rozhoduje o výbere; a niekedy dáva slovám špeciálne významy alebo odtiene“]

teploučký o nociónálnosti nemožno vôbec uvažovať. Pri substantiválnej alterácii sa podľa neho pohybujeme vo sfére „hýčkavé libosti (a teda aj nelibosti, pozn. R. S.), a to väčšinou bez ohľadu na veľkosť.“ (Mathesius, 1966, s. 22). Z ďalších výrokov vyplýva, že doménou využitia deminutívnych mien je reč maznavá, ktorá sa aplikuje nielen v detskom svete, ale aj v styku dospelých s deťmi. Inými slovami povedané, deminutívnosť vyúsťuje do citovej roviny, kde má pestrú škálu varíovania od pozitívneho k negatívnemu v závislosti od toľkokrát zdôrazňovanej situačnej súvislosti. Tým dal Mathesius odpoveď na otázku, ktorú nepriamo sám stimuloval – otázku pravej a nepravej deminutívnosti.

Existuje teda jav tzv. pravej augmentatívnosti či deminutívnosti, chápanej ako jav zasahujúci substanciu, pripúšťajúcu zmeny v jej rozmere (*anatrone, barcona, braccione, manina, paesino, fiumicello, stanzetta, omone*) a na druhej strane nepravá augmentatívnosť či deminutívnosť, spojená s vlastnosťami či príznakom vecí a predmetov podliehajúcich intenzifikácii, čo je tiež istý druh kvantitatívnej modifikácie, nie však v rovine substancijálnej, ale abstraktno-pojmovej (*fannullone, fascistone, amicone, sonnellino, morticino, tesoruccio*).

Významný prínos v oblasti daného výskumu predstavujú tiež práce niektorých ruských lingvistov, najmä V. N. Pokuca (1969). Jeho historický pohľad na vec ukazuje, že geneticky deminutívne a augmentatívne sufixy vyjadrovali čiste kvantitatívnu stránku vecí, ktorých úlohou bolo vyjadrovať objektívne chápané zmenšenie (deminutíva) či zväčšenie (augmentatíva). Až v neskoršej fáze získavajú prenesený význam spojený so subjektívnym hodnotením. Podľa neho vnímanie objemu je nižší stupeň poznania, odraz zákonitých vzťahov vecí – v dôsledku ktorého sa dostaví aj subjektívny prvok – je zasa produkt vyššieho stupňa poznania. To našlo svoj odraz v neskoršom štádiu vývinu, kedy na báze už existujúcej kategórie augmentatívno-deminutívnej vyrástla nová kategória emocionálno-hodnotiaca.

Podľa nášho názoru odjakživa platilo a dodnes platí, že ak sa alterácia spája iba so sémantikou takých slov, ktoré pripúšťali zmenu v rozmere, kvantite a miere, vyvolávalo to asociácie pravej augmentatívnosti či deminutívnosti. Neskôr sa zaznamenáva expanzia alteratívnych sufixov na najrôznejšie vrstvy slov, vnášajúc do nich vnútornú dynamiku a napätie,

schopné pri oboch kategóriách slov vyvolávať najrozličnejšie emócie. A to je už prípad zreteľného odtrhnutia hodnotiacej zložky od augmentatívno-deminutívnej, kedy táto vystupuje samostatne. V súvislosti s tým sa do popredia dostáva iný zámer ako pomenovací. Je to melioratívny či depreciatívny.

3.3 Jav aktualizovanej kontextuálnosti

Každý používateľ jazyka má k dispozícii možnosť manipulovať jazykovými prostriedkami vo vlastnej réžii. Na aký tón mieni naladiť svoju reč, aký smer jej vytýči, to závisí od individuálnych jazykových zručností, modifikačných schopností a spôsobu interpretácie okolitej skutočnosti k jazyku. Jeden človek je rozvážny, vnútorne vyrovnaný, druhý zmietaný vášňami, náladami. Jeden je introvert, druhý spoločensky otvorený, jeden má dar elokvencie, iný je vo výpovedi lakonicky strohý, expresívne nevýrazný, ďalší z nás inklinujú k metaforickej záľube vo vyjadrovaní, hyperbolickému zveličovaniu, iných charakterizuje prísne logický, vecný, hutný sled myšlienok. To sú činitele, ktoré sa bezprostredne odrážajú v rečových charakteristikách jedinca, expresívnej nasýtenosti či, naopak, nevýraznosti prehovoru, čo následne kladie nároky na schopnosti siahnuť ku *kontextuálnej aktualizácii*, aby sa charakteristiky osobnosti prejavili, či dokonca zvýraznili. Logickým dôsledkom toho je, že v priamej úmernosti s citovou bohatosťou človeka ide ruka v ruke aj pestrejšia škála prejavu individuality v najrozmanitejšej konfigurácii.

Napriek tomu (alebo práve preto) jazykový prejav nemôže nerešpektovať zásady sociolingvistiky, ktorá požaduje posudzovať jazyk v konkrétnych situáciách v závislosti od toho:

- kto hovorí;
- kde (v akom kontexte a situácii) hovorí;
- kedy hovorí;
- komu hovorí (akému spolubesedníkovi);
- o čom hovorí;
- prečo hovorí (s akým zámerom).

I keď teda na jednej strane pripúšťame fakt, že na úrovni citového prejavu nemáme dočinenia so žiadnymi rigoróznymi obmedzeniami a že

existuje voľnosť individuálneho prejavu, na druhej strane musíme konštatovať, že ani tá nie je neobmedzená. Limitujú ju podmienky, ktoré diktuje sociolingvistika, pretože človek nežije mimo priestoru a svojej doby. Len s takýmto vedomím môže zvyrazňovať svoje individuálne predispozície v rámci fenoménu, nazvaného *kontextuálna aktualizácia*.

Aktualizovaná kontextuálnosť sa môže stať všadeprítomným morfológicko-syntakticko-štylistickým elementom, ak jeho prítomnosť je opodstatnená, ľahko dostupná a účelná. Do povedomia vstupuje predovšetkým tam, kde sa chce uplatniť niečo v kontrastnom, až oxymoronickom videní – ak sa hovoriacemu zachce vybočiť z bežne zaužívaného logického poriadku vecí a cielene vnieť do prejavu napätie, vystúpiť proti všeobecne zaužívaným a v takom zmysle aj chápaným veciam. V praktickej aplikácii možno s týmto postupom počítat' pri individuálnom prístupe k augmentatívno-deminutívnym možnostiam. Má svoje miesto všade tam, kde sa chce zvyrazniť individuálna stránka osobnosti. Vyjadríme sa presnejšie: prejavu, zvyrazneniu svojho vlastného ega jazyk nekladie žiadne prekážky. Neexistujú dostatočné vysvetlenia toho, ako fungujú jednotlivé procesy v ňom. Konkrétne povedané, pragmatický zámer hovoriaceho v expresívno-emocionálnej sfére dáva široké možnosti uplatnenia toho-ktorého sufixu: ak si na vyjadrenie depreciatívneho zámeru hovoriaci poslúži prostriedkami, ktoré sa vo vedomí iných s takým zámerom nestotožňujú, je to jeho individuálna záležitosť v zmysle pirandellovského *ako sa komu páči*. Napríklad, ak sa namiesto očakávaného sufixu *-one*, *-accio* dá priestor pre uplatnenie individuálnej predispozície k *-ino*, *-uccio* (*paesone – paesaccio, paesino – paesuccio*), je to možné, pokiaľ sa prihliada k potrebe vyhnúť sa nejednoznačnosti a nepresnosti vo vyjadreniach. Jediná dôležitá vec pre správne a nedvojzmyselné pochopenie individuálneho zámeru je doplňujúca adherencia v ústnom prejave (mimika, posunky, gestá) a kontextuálna aktualizácia v prejave písomnom, pod čím chápeme voľbu správneho jazykového okolia, kohéziu textu a adekvátny štylistický postup. Okolnostná stránka má teda svoju nezastupiteľnú úlohu.

Odhladnuc od načrtnutej emocionálnej komplikovanosti, spájanej s predmetnou témou, pokúsime sa v rámci augmentatívnej a deminutívnej afixácie vymedziť funkcie všeobecnej platnosti a odlíšiť ich od príležitostných

funkcií citového zafarbenia, ktoré im jednotliviec môže prisúdiť *ad hoc* podľa svojej vôle.

4. DEMINUTÍVA V TALIANČINE

„Alla piccolezza si riferisce la gentilezza”.

„Čo je malé, to je milé“.

„Co je malounké, to je hezounké“.

„Malomu sužдено byť milým“.

Uvedené paremiologické povrávky sú rozšírené takmer vo všetkých jazykoch sveta, nakoľko skutočne platí, že najmä vo vzťahu k detskému svetu väčšmi prechováame pocity sympatie, nehy, lásky. V detskom svete je všetko milšie, krajšie, veselšie, radostnejšie. Ďalšou pravdou je však i to, že nie všetky jazyky majú v dostatočnej miere inherentne vnútri zabudovaný jazykový aparát potrebný k tomu, aby túto nehu, lásku a sympatiu dokázali jazykovo v syntetickej forme jedného slova aj sprostredkovať.

Historický exkurz do skúmania alterátov napovedá, že deminutívnosť je oddávna rozšírený modifikačný prostriedok, majúci svoje korene v starovekej histórii. Už Plautus hojne používal deminutíva. Cicero v menšej miere, v štátnických prejavoch a v súdnej reči sa objavovali v nevyhnutnom minime, ale cit a vôľové prejavy nechýbali v rečníckych prejavoch k ľudu. Mnohí jazykovedci sa pokúsili načrtnúť genézu a diachronickú líniu vývojových tendencií alteratívnej modifikácie. Podnetom výskumov sa stala otázka, čo bolo geneticky prvoradou úlohou augmentatívno-deminutívnej modifikácie: čisté pomenovanie objektívnej veľkosti či malosti? Alebo aj hodnotiaci postoj? Aké príčiny viedli a vedú k zreteľnému odtrhnutiu konotatívnej zložky od zložky denotatívnej?

Výskumom v románskych jazykoch sa touto otázkou, zameranou na časť deminutívnu, zaoberal český lingvista Josef Dvořák (1932). Jeho pohľad na vec je miestami zjednodušený a svojrázny a v takom duchu rozvíja tiež svoju teóriu o vzniku deminutív. Hoci vychádza z prirodzeného predpokladu, že „v predstavě deminutivní je prius význam objektivní (malost)“, dosť rýchle sa primkyna k myšlienke vrastenia hodnotiacej sémantiky do slov danej povahy,

ktorých rýchle rozšírenie aj na veci a predmety nepodliehajúce objemovým zmenám, spôsobilo oslabenie a vzápätí zánik príznaku deminutívnosti u niektorých slov. Impulzom, ktorý spustil proces oslabovania deminutívnej sémantiky v prospech sémantiky hodnotiacej (on ju nazýva „affektívni“), je podľa jeho hypotézy pomer, odvíjajúci sa od vzťahu „náš – a tých ostatných“. Bližšie vysvetlenie podáva nasledujúci citát: „Proto také pojmenování jich (t. j. našich vecí – pozn. R. S.) nemohlo býti úplně stejné jako předmětů, které nebyly naše, anebo neměly k nám žádného vztahu. Jejich jméno bylo příliš chladným objektivním označením předmětu a proto jsme volili slovo jiné.“ (Dvořák, J. 1932, s. 4).

To je ten fakt, ktorý zatlačil do úzadia deminutívnosť a vyvolal prevahu afektívneho významu nad významom objektívnym. Potom sa už všetko odvíja od nášho vzťahu k veciam, ktoré nás obklopujú: niektoré sú nám bližšie, k iným nemáme žiaden vzťah, a preto ich pomenujeme diferencovane. Objektívne pomenovanie by vo vzťahu k predmetom, ktoré sú nám citovo bližšie, vyznelo chladne, a preto musí byť odlišné od pomenovania vecí, ktoré sú nám indiferentné. Zvlášť vhodné na pomenovanie „našich“ vecí a ich odlíšenie od vecí patriacich iným, sa ukázali deminutíva, ktoré sa teda prepožičali aj k doplnkovej funkcii – vyjadriť „libý pomer citový“. Čoskoro daný faktor (t. j. libosť či nelibosť) dominujúcim spôsobom diktuje a načrtáva deliacu čiaru medzi veci „lahodiace gustu“ a tie, ktoré sa netešia podobnému atribútu. Fenomén „malosti“ akoby bol odsunutý na perifériu pozornosti, pretože do zorného uhla pohľadu sa pomerne rýchle dostal onen sprievodný, no dostatočne výrazný znak. V súlade s tým do jednej skupiny zaraďuje pomenovania vyvolávajúce asociácie pravej gurmánskej delikatesy, ako sú *masíčko*, *zeličko*, *vínečko*, *polívčička*, *másličko*, *čajiček* (sám pritom poznamenáva, že o malosti tu nemôže byť reč), proti ktorým stavia druhú skupinu (*pepř*, *sůl* a i.), ktoré neaspirujú na výsadu deminutívneho pomenovania („citová nelibosť“).

Príklad zasadený do českého kontextu je málo akceptovateľný v talianskom prostredí, v ktorom všetko, aj látkové substantíva, nemajú problém vykazovať nielen mieru, ale i priaznivé citové hodnotenie:

sale – saletto (dim./vezz.) = štipka soli

pepe – pepino (dim./vezz.) = štipka korenia

Ako sa ďalej uvádza, *naše* včely museli dostať iné pomenovanie ako včely ostatných, a to *včeličky*, náš *nůž* sa začal volať *nožík* a pod. Z toho vychádza, že primárnou príčinou vzniku nových pomenovaní sa teda stala „chladnosť“ objektívneho označenia vecí (ku ktorým nás viaže citová blízkosť) a nie ich objektívna malosť. Citová stránka uňho veľmi rýchlo zatieňuje deminutívnosť, nadobúda nad ňou prevahu a stáva sa jej hlavnou charakteristikou, prenášajúc sa zároveň na objekty, „u nichž mnohdy o objektívni malosti nemohlo býti ani reči“ (tamže, s. 5). Týmto vysvetľuje, prečo za včela stojí včelička, za slunce sluníčko, za děda dědeček, tátu tatínek atď.

Paralelu k tomu nachádza aj v taliančine, kde tézu o citovej blízkosti v protiklade k indiferentnosti dokladuje na evolučnom vývine slov *frate* a *suora* oproti *fratello* a *sorella*. Pôvodne sa slová *frate* a *suora* používali tak vo význame kláštorného brata a sestry, ako aj vo význame príbuzenskom. Citová zainteresovanosť však viedla k odtrhnutiu od neutrálneho pomenovania *frate*, *suora* k pomenovacím jednotkám *fratello*, *sorella*. Úzus prvých dvoch z nich sa obmedzil na okruh kláštorného sveta, druhé (*fratello*, *sorella*) sa udomácnili v rodinnom kruhu, kde v priebehu ďalšieho vývinu stratili citový prízvuk a dnes pôsobia ako neutrálne pomenovacie jednotky.

Za príčinu rozšírenia deminutívnej alterácie a jej následnej lexikalizácie označuje i nevýraznosť či krátkosť niektorých slov, ako aj zánik základového slova k deminutívu. Napríklad pôvodne deminutívne slovanské *otec*, *máti* prestali fungovať ako deminutíva (pre krátkosť a nevýraznosť) a prešli k slovám neutrálnym. V taliančine zasa z dôvodu zániku základového latinského slova *agnus* vymizlo povedomie deminutívnosti pri slove *agnello*. Ďalšiu paralelu medzi češtinou a taliančinou nachádza v strate deminutívnosti, ku ktorej dochádza vtedy, keď sa slovo základné alebo slovo odvodené významovo odlišia. V češtine to možno badať na významovom rozlíšení dvojice slov chlap – chlapec, děva – děvečka (slůžka), moucha – mšice, hlava – hlávka (kapusty), prach – prášek (z lékárne) a pod. V taliančine to dokladuje na slovách signora – signorina, bagno – bagno (obklad).

Málo presvedčivé a tým aj neprijateľné je Dvořákovu vysvetlenie hojného výskytu deminutív v jednom jazyku a len skromného, prípadne žiadneho v inom jazyku. Jeho téza vychádza z delenia ľudí na dve kategórie:

- 1) Ľudia, ktorí sú bezprostrední, málo dotknutí kultúrou a ktorí majú život citovo bohatší. Preto do ich jazykových prejavov preniká citové zafarbenie;
- 2) Ľudia, ktorí sú spôsobom života vedení predovšetkým k pestovaniu stránky rozumovej, a ako takí sa citovosti vyhýbajú.

Súhrnná charakteristika jednotlivcov ovplyvňuje charakteristiku celého národa a jeho jazyka.

„U národa, jehož dlhá kultura a dlhé pěstění stránky intelektuální spisovného jazyka zbavilo mluvu do velké míry citovosti a bezprostřední expressivnosti, kde slova mají přesný a užíváním již vyhráňený význam, kde se celá souborná představa analyzuje do detailu, tam není místa pro deminutiva.“ (Dvořák, J. 1932, s. 23).

Napriek tomu, že *Deminutiva v jazycích románských* je pozoruhodné dielko, ktoré dáva podnety k prehĺbenému teoretickému uvažovaniu, nemôžeme súhlasiť s načrtnutou paralelou medzi citovosťou a primitívnosťou. Je degradujúca predovšetkým vo vzťahu k jazyku Danteho, Manzoniho, Pirandella, ale aj Marconiho a iných vedcov, ktorí dokázali, že taliančina je dostatočne otvorená tak rozumovo-intelektuálnej, ako aj emocionálnej stránke. Má patričné zastúpenie v jednom aj druhom smere: vo vede sa prezentuje ako informatívny a intelektuálne kultivovaný jazyk, inde ako jazyk – prostriedok jemnej analýzy faktov a vyjadrenia diferencovaného prístupu k nim so silným, až vášnivým hodnotiacim prízvukom. Citovosť ju však neposúva smerom k primitivizmu.

S Dvořákovým názorom čiastočne korešponduje názor ruského jazykovedca V. N. Pokuca (1969), ktorý chápe vyjadrenie subjektívneho hodnotenia a vzťahu k veciam ako dôsledok schopnosti ľudského myslenia poznávať spojitosti vecí a javov, analyzovať ich a vzájomne spájať. Podľa neho vnímanie objektu je nižší stupeň poznania. Odraz zákonitých vzťahov vecí, pri ktorom sa dostaví aj subjektívny prvok, je produkt vyššieho stupňa poznania, čo sa v jazyku odráža v neskoršom vývinovom štádiu. Nová kategória emocionálno-hodnotiaca vyrastala teda na báze už existujúcej kategórie zdrobnenia.

4.1. Pravá deminutívnosť. Lexikalizácia a „alterati falsi“.

Hlbšia a podrobnejšia analýza výskumu ukazuje, že pôvodne sa jav deminutívnosti spájal iba s objektmi, ktoré pripúšťali zmenu v rozmere, kvantite, objeme (alberello, manina, cavallino), čo vyvolávalo asociácie *pravej deminutívnosti*. Zároveň sa však nevyklúčovala možnosť pripájať deminutívne sufixy na základy najrôznejších vrstiev slov, okrem iného na abstraktné pojmy a vlastné mená (*accordino, odorino, Mariuccia*), čo viedlo k silnému expresívnemu pohybu, svedčiacemu o vnútornej dynamickosti jazyka schopného vyvolávať najrôznejšie emócie od nehy, lásky, súcitu až po iróniu, výsmech a opovržlivý postoj. To už signalizuje zreteľné odtrhnutie geneticky zdobňujúcej zložky od príležitostne pridruženej zložky hodnotiacej, ktorá začala vystupovať slobodne, nezávisle. Súčasne to viedlo k zámene hierarchickej postupnosti: na prvé miesto sa pretláča iný zámer ako pomenovací, a to melioratívny či depreciatívny. Tento fakt vniesol rozkol do jeho vnímania.

Na jednej strane sa prezentuje mienka, že v súčasnosti už nemožno stretnúť deminutívnosť bez pridruženej citovej sémantiky. Citovosť je trvalo vrastená do deminutívnych sufixov a úplne zatienuje asociáciu pravého zdobnenia (Hrušková, 1967). Nocionálne pomenovanie malosti či veľkosti sa spája výlučne s použitím adjektív, pretože jedine spojenie typu „malý dom“ (nie však „domček“), veľký dom (nie domisko) dáva záruku objektívne chápaného zdobnenia či zväčšenia bez pridruženej citovej sémantiky.

Zároveň však alúzia na výrok „čo je malé, to je milé“ je schopná vyvolávať adekvátne emócie. V takom prípade je niekedy ťažko posúdiť hranicu objektívnej deminutívnosti a čistej emocionálnosti. Závisí od vôle používateľa jazyka, ktorú zložku zvýrazní:

casetta (*piccola casa*) [mi sono costruito una casetta in montagna] vs. casetta (a me cara)

scuoletta (*piccola scuola*) vs. scuoletta (*pegg.*) [non manderò più mio figlio in quella scuoletta].

Od pravých alterátov treba odlišovať alteráty zdanlivé, pri ktorých hodnotiacia zložka časom slabne, redukuje sa a primárnou sa stáva funkcia nominálna, ktorá sa po úplnej neutralizácii hodnotiacej zložky stáva jedinou funkciou daného slova. Ide o proces lexikalizácie, pod ktorým sa rozumie

úplná strata obidvoch základných funkcií deminutív, tak kvantitatívnej, ako aj kvalitatívnej. Zároveň dochádza k odtrhnutiu významu od významu bázevého slova. Lexikalizované jednotky pôsobia neutrálne. Vo vzťahu k bázevým slovám, z ktorých vzišli a neskôr sa od nich odtrhli, sa zvyknú nazývať *alterati lessicalizzati*, ako sú *cavalletto*, *corpetto*, *fumetto*, *rosone*.

Pomenovanie *alterati falsi* je rezervované pre tie „alteráty“, ktoré alterátmi nikdy v skutočnosti neboli a len náhodou majú zakončenie rovnaké ako sú sufíxy pravých alterátov, s ktorých základovou bázou však nemajú nič spoločné, ako napríklad *mattone* (tehla) vo vzťahu k *matto* (blázon), *burrone* (roklina) k *burro* (maslo), *salvietta* (obrúsok) a *salvia* (šalvia), *merletto* (krajka) a *merlo* (drozd), *colletto* (golierik) a *colle* (pahorok), *grilletto* (spúšť, kohútik pušky) a *grillo* (svrček), *montone* (cap) a *monte* (hora), *bottone* (gombík) a *botto/a* (úder, rana), *bottino* (korisť) a *botte* (sud), *predella* (pódium) a *preda* (korisť), *latino* (latinčina) a *lato* (bok, strana), *collina* (výšina, vršok) a *colla* (lep), *mattino* (ráno) a *matto* (blázon) a i.

4.2 Jav homonymie a polysémie pri deminutívach

Strata významovej kohézie s bázevým slovom vedie k javom polysémie a homonymie. Aby sa vyhlo nežiaducej homonymii, v prípade vzniku novej lexikalizovanej jednotky sa upúšťa od ďalšieho používania deminutívneho sufíxu. Uvádzame aspoň najbežnejšie lexémy, ktoré sa významom odtrhli od predchádzajúceho uplatnenia a prešli do inej pomenovacej roviny s autonómnym významom, aby sa predišlo potenciálnej dvojsmyslnosti.

Bázevé slovo	Lexikalizovaný výraz
acqua	acquarella – technika maľby; acquolina – slina; acquerugiola – drobný dažďik, spľška; acquetta – brečka, pomyje
amore	amoraccio/-zzo – flirt, povrchný ľúbostný vzťah amoretto /amorino – krátka ľúbostná avantúra
anatra	anatroccolo – metaf. škaredé kačiatko (podľa Andersenovej rozprávky)
anello	anellino – prstenec, kučera, vrkoč

anima	animella – pohlavný býčí al. tel'ací orgán, žľazy
aria	arietta – svieži dúšok vzduchu; malá, krátka ária
ascia	ascella – podpazušie
aspro	aspretto – trpkasté víno
azzurro	azzurino – hráč talianskeho národného futbalového mužstva
bacino	bacinetto – anat. panva (ľadvinová) bacinello – nosidlá
bacio	bàcino – božtek; bacìno – misa, umývadlo; revír, panva
bambola	bambolina – žena pestovanej krásy
banca	banchina – lavica
bara	barella – nosidlá pre ranených
barile	barilotto – nátrubok pri fúkacích nástrojoch
barone	baroncino – pánča (kto sa správa veľkopansky)
basso	bassotto – jazvečík
bello	bellino – vínný ker (piemont.)
bestia	bestiola – beštia (hanlivá nadávka)
bianco	bianchino – riedené vápno na bielenie; bianchetto – krém na topánky; postriedok na pranie
borsa	borsetta/-tto – dámska taška; borsello – mužská taška; borsino – burzový úrad
braccio	bracciolo (operadlo na kresle); braccetto - operadlo
bronzo	bronzetto – bronzová soška
buco	buchetto – fare a buchetto hrať sa na guľičky
busta	bustarella – obálka s úplatkom
cagna	cagnetta – féna, šľapka; podradná speváčka
calza	calzoni – nohavice
camera	camerino – šatňa pre hercov
camino	caminetto – krb, ohnište
campana	campanella – klepadlo, zvonček
candella	candeletta – lek. kandela; candelotto - slzný patrón
canna	cannone – trúba; delo

canto	cantuccio – prístenok, kútik v dome
capo	capetto (pej.) – šéfinko (bez autority); capolino – (biol.) hlavička – okvetie; vo frazologizme <i>far capolino</i> - objaviť sa, vykuknúť
cappa	cappuccio (kapučňa); cappello (klobúk); cappella (kaplnka)
capro	capretto (kozľa), pren. pochabel'
carattere	caratterino – komplikovaná povaha
carbone	carbonella – uhoľný prach
carro	carrello – nákupný vozík
carta	cartone – kartón; cartina – kartička; cartuccia – patrón, náboj; cartolina – pohľadnica
cartella	cartellino – vignetka, štítok
casa	casipola/casupola – chatrč, barák
casa	casello – búdka; casetta – chalúpka; casino - nevestinec
cassa	cassetta – nízky, dlhý šuplík v skrini; cassetto – malá, úzka schránka, krabička cassonetto – odkladacia miestnosť, komora
cavallo	cavalletto – maliarsky stojan cavalluccio – hra na koňa, niešť na pleciach (montare a cavalluccio sulle spalle)
cavo	cavezza – obojok, opraty
cervello	cervelletto – (anat.) mozoček; cervellino – vetroplach
cicala	cicalino – bzučiak (terminálu)
cipolla	cipollina – pažítka
collo	colletto – golierik
comoda	comodino – nočný stolík
coperta	copertina – väzba na knihy
corno	cornetto – kornútok
corpo	corpetto, corpino – živôtik
donna	donnetta, donnicciola – baba, bojzlivec donnina – prostitútka donnino - pôvabná žena; zošenštený muž

duca	duchino – páža
elefante	elefantino – slonie mláďa
erba	erbuccia/zza – tymián; erbeta – bylina (liečivá)
fante	fantino – žokej
femmina	femminella – zbabelý muž, slaboch femminiello (neapol.) – transvestita femminuccia/-zza – dieťa ženského pohlavia
fiore	fioretto – výkvet, najlepšie dielo; meč; fiorino (hist.) – florentská minca aj súčasná holandská minca a maďarský forint fioretta – kal vo víne
foca	focaccia – koláč, posúch
forca	forchetta – vidlička
forma	formella – briketa, obkladačka formina – formička
fossa	fossetta – jamky na lícach (pri úsmeve)
fumo	fumetto – komiks
gioco	giochino – podvodná hra, úskok, lešť
granata	granatina – ovocný sirup z granátových jabĺk
ladro	ladruncolo – vreckár, drobný zlodej
lancia	lancetta – ručička hodinová
lavanda	lavandino – drez, umývací stôl
libro	libretto – libreto, textová predloha; pracovná knižka; libriccino/librucciolo – spevník, modlitebná knižka librettine (pl.) – počítačacia tabuľka
lupo	lupetto – druh prešívanej kazajky lupino – vlčí bôb lupinella – vika, poľná bylina na kŕmenie
mano	mancina – ľavák, ľavá ruka
mela	melone – melón
messaggio	messaggino – sms správa
nave	navetta – raketoplán

nome	nomignolo – prezývka
nonna	nonnetto – všeobecný názov pre niektoré druhy sťahovavých vtákov nonnino – (ornitol.) <i>Ixobrychus minutus</i>
occhio	occhiello – očko, dierka occhietto – mrknutie occhiolino – mrknutie occhione (mech.) – prstencový lodný ťahač
ombra	ombretto – tieň na mejkap
ombrello	ombrellino – slnečník, baldachýn
onda	ondina – rusalka, vodná víla
opera	operetta – hudobná spevohra
orecchio	orecchietta – srdcová komora orecchino – náušnica
orso	orsacchiotto – medvedie mláďa
osso	ossicino – časť stredného ucha
ottava (hud.)	ottavino – pikola
pacco	pacchetto – (ekon.) balík akcií (opatrení)
padre	padrino – krstný otec
paglia	paglietta – slamený klobúk
pagliaccio	pagliacetto – detské dupačky
pancia	pancetta – slanina panciotto – vesta
pane	panettone – druh bábovky panino – rožok
pantaloni	pantaloncini – krátke nohavice, šortky
parte	particella – častica
pecora	peccorino – ovčí syr
pellicia	pellicina – jemná kožená väzba pellicola – jemná blana, film, povlak
pioggia	pioggerella – mrholenie
polso	polsino – manžeta

poltrona	poltroncina – (div.) lacné sedadlo na prízemí
polvere	polverino – prášok
pomodoro	pomodorino – cherry paradajky
porco	porcino – dubák (druh húb)
pulce	pulcino – kurča
quadro	quadrello – dlaždica, obkladačka quadretto – šachové pole quadruccio – druh cestovín tvaru kocky
quattro	quattrino – minca
rame	ramino – malá medená váza
rete	retina – sietnica oka
riso	risotto – druh jedla z ryže
rosso	rossetto – rúž
sacco	sacchetto – vrecúško (igelitové)
salame	salamino – klobáska
scimmia	(fig.) scimmiotto – opičiak
scolaro	scolaretto (fig.) – ustráchanec
semplice	sempliciotto – prostáčik
signora	signorina – slečna
soldato	soldatino – cínový vojačik
spago	spaghetti – druh cestovín
tacco	tacchino – moriak
tavola	tavolella – (byr.) verejná nástenka tavoletta – latka, doska tavolozza – paleta
tavolo	tavolino – druh nízkeho stola
teatro	teatrino – prenosné bábkové divadlo
telefono	telefonino – mobil
tempera	temperino – vreckový nožík; strúhadlo
tenda	tendina – roleta
tocco	a tocchetti (na kocky)
tonno	tonnina – konzervovaný tuniak v oleji

topo	topino – špunt topolino – malá fiatka
treno	trenino – vláčik na hranie
turco	turchino – tyrkysovo modrý
uccello	uccellino – vtáacie mláďa
uomo	ometto; omicciolo/-uolo – špunt, mužiček, piadimužík omuncolo – trpaslík
uvo	uvetta – hrozienka uvina – ker <i>Phytolacca decandra</i>
vapore	vaporetto – parník
vecchio	vecchiarello, vecchietto – starček
vento	ventino – minca v hodnote 20 lír
verde	verdino – druh figy aj vtáka <i>Chloropsis</i>
verme	vermicelli – druh cestovín
villa	villetta – rodinný dom
vino	vinello – slabé (riedené) víno
vita	vitina – živôtik
volpe	volpacchiotto – líščie mláďa; chytrák
zampa	zampina/o – mriežka na ražni
zolla	zolletta – hrudka, kostka
zucca	zucchina – druh malej tekvice zucchetto – pokrývka hlavy (kňazská)

Perspektívnou oblasťou lexikalizácie je oblasť módy a módnych doplnkov a kulinárie. Rešpektujeme živý úzus a dokladáme príklady, ktoré zaznamenali rôzne stupne lexikalizácie, no pritom nezatienili funkciu pôvodného deminutíva:

- anellino (malý prsteň) – /tagliare/ ad anellini (spôsob krájania)
- ceretta (malá sviečka) – ceretta (depilačný prostriedok)
- corpetto (telíčko) – corpetto (živôtik)
- crostina (kôrka chleba) - crostini (hrianky)
- dadino (geom. útvar) – /tagliare/ a dadini (krájať na malé kocky)

- fettina (rezanec, slíž) – /tagliare/ a fettine (krájať na plátky)
- lupetto (vĺča) – lupetto zippato (základná časť dvojdielnej vetrovky s vrchnou časťou bez rukávov)
- ombretto (malý obláčik, tieň) – ombretto (druh kozmetického líčidla na zvýraznenie očí)
- piumino (pierko) – piumino (labutienka); piumino (páperová vetrovka, bunda)
- polsino (zápästíčko u dieťaťa) – polsino (manžeta)
- rossetto (červeň) – rossetto (rúž)
- stivaletti (malé čižmičky) – stivaletti al polpaccio (druh krátkych čižiem)

➤ «Mia moglie si ricordava benissimo quanto l'aveva pagato, 40 euro. Mentre il prezzo di partenza indicato sul *cartellino* del pigiama che ho acquistato io era di 50 euro.» (Oggi, N. 45, 2004, s. 13)

Moja manželka si veľmi dobre pamätala, koľko zaň zaplatila, 40 eur. Zatiaľčo pôvodná cena vyznačená na *etikete* pyžama, ktoré som si kúpil ja, bola 50 eur.

➤ «... ma al terzo canto del gallo era già vestita, e le punte del *corpetto* reggevano il seno colmo, la linea del giubboncello rosso guarnito di rose azzurre seguiva sulla schiena la linea della gonna pieghettata, gli sbuffi della camicia nella spaccatura delle maniche erano eguali, e la cintura d'argento stringeva la vita grassa, come se tutto l'abbigliamento fosse stato curato e studiato a lungo.» (Deledda, La volpe ..., s. 22)

...na tretie zakikirkanie kohúta bola už oblečená a gombíky *živôtika* držali plné prsníky (...)

➤ «Peggio per loro se vengono a mettere il naso nei fatti miei: ho qui il mio *temperino* che non fa tanto chiasso come le loro pistole.» (Verga, G. I Malavoglia, s. 192)

Beda im, ak prídu pchať nos do mojich záležitostí: mám svoj *kapesný nožík*, ktorý nerobí taký rámus, ako ich pištole.

➤ «Sotto l'aspetto angelico con quel sorriso infantile che le scava una "*fossetta*" sulle guance, Serena Autieri è determinata, una tosta, insomma.» (Chi, N. 12, 2006)

Za výzorom anjela s tým detským úsmevom, ktorý jej vyhlbuje *jamku* na lícach, sa skrýva Serena Autieri – odhodlaná žena...

➤ «Vogliamo farne *tonnina!* - concluse Rocco Spatu, cogli occhi lucenti al pari di un gatto.» (Verga, G. I Malavoglia, s. 192)

Narobíme z nich konzervy *tuniaka v oleji!* – zakončil Rocco Spatu so svietiacimi očami, ako sú oči kocúra.

➤ «Si annuncia una battaglia campale tra la bella Ségolène Royal e il rutilante Nicolas Sarkozy. Ségò e Sarkò, così nel linguaggio della politica spettacolo, abbreviato come quello usato per i messaggi Sms sui *telefonini*.» (Oggi, N. 4, 2007)

Ohlasuje sa volebný boj medzi pôvabnou Ségolene Royal a žiariacim Nicolasom Sarkozym. Ségó a Sarkó, skratky v reči politického teára na spôsob tých, ktoré sa používajú pri esemeskovaní na *mobilných telefónoch*.

➤ «La sera, con quei dolci sul *comodino*, non riuscivo a prendere sonno.» (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore, s. 118)

Večer s tými zákuskami na *nočnom stolčeku* som nedokázala zaspať.

➤ «... si metteva a chiacchierare coi nipoti dalla contentezza, che poi alla sera la Longa e tutti gli altri li avrebbero aspettati sulla riva, quando vedevano la vela *far capolino* tra i faraglioni... » (Verga, G. I Malavoglia, s. 115)

...a od spokojnosti sa pustil s vnukmi do rozprávania, že večer, keď plachta *vykukne* spomedzi útesov, la Longa a všetci ostatní ich budú čakať na brehu.

➤ «Nella sua abitazione vivevano anche due cani (*un bassotto* e un meticcio) e un gatto.» (Oggi, N. 7, 2007, s. 27)

V jeho dome žili aj dva psy (*jazvečík* a orech) a jeden kocúr.

➤ «So benissimo che spesso gli acquisti in saldo nascondono le insidie, ma pensavo che un negoziante che conosco da tempo e che reputavo onesto non si prestasse a questi *giochini*, almeno nei miei confronti.» (Oggi, N. 45, 2004, s. 13)

Veľmi dobre viem, že zlacnené nákupy často skrývajú nástrahy, myslel som však, že obchodník, ktorého už dlho poznám a ktorého som si vážil, sa neprepožičia k takým *podvodným hrám*, aspoň voči mne nie.

➤ «Deve allontanarsi un momento, un momentino solo. Un bisogno. Non gli piace che le *femminucce* facciano saper certe cose.» (Pirandello, L. Ultime novelle, s. 53)

(...) Nie je mu po vôli, keď *baby* naznačujú isté veci.

➤ «Era stupefatto dall'enorme quantità di cibo che veniva preparato per me in camerino». (Al Bano, E' la mia vita)

Bol ohromený obrovským množstvom jedla, ktoré bolo pre mňa pripravené v šatni.

➤ «Sprofondata nella sua poltrona, Virginia scrive in uno dei grandi *quaderni* colorati che si fabbrica da sé, appoggiandosi a un'assicella di legno, posata sui *braccioli*.» (Intimità, N. 4, 2003, s. 12)

Rozvalená vo svojom kresle, Virginia píše do jedného z veľkých zošitov, ktoré si sama vyrába, opierajúc sa o drevenú dosku položenú na *operadlách*.

➤ «*Risotto alle erbette*: unite il trito di timo, origano, salvia, prezzemolo, rucola.» (Chi, N. 12, 2007)

Rizoto s bylinkami: pridajte štipku tymiánu, oregán, šalviu, petržlen, rukolu.

➤ ... prima di partire allaccia le cinture e assicura la piccola sul sedile posteriore della sua auto con un *seggiolino*.» (Oggi, N. 38, 2003)

...prv než naštartuje, zapne pásy a maličkú bezpečne uloží do *detskej sedačky* na zadnom sedadle svojho auta.

➤ «Quanto a dire che dipendo da lui, non ho un becco di *quattrino* e, se mi buttasse per strada, dovrei tornare dai miei, in provincia.» (Moravia, A. Boh, s. 9)

Vravím, že som na ňom závislá, nemám ani *fuka* (*groša*). A ak by ma vyhodil na ulicu, musela by som sa vrátiť k rodičom na vidiek.

➤ «Pelate le patate e tagliatele a tocchetti, salatele e aggiungetele al pesce.» (recept)

Ošúpte zemiaky, nakrájajte ich na kocky, posoľte a pridajte k rybe.

➤ «Oggi si comunica troppo con le e-mail e gli sms. Anch'io uso e-mail e *messaggini*.» (dal vivo)

Dnes sa veľmi komunikuje prostredníctvom e-mailov a sms správ. Aj ja používam e-mail a sms-ky.

➤ «-Ma sei in regola con i *libretti*? - Quali *libretti* – dissì io. Non avevo mai sentito parlare di *libretto* di lavoro, né di mutua. » (Al Bano, E' la mia vita)

- Pracovné knižky máš v poriadku? - Aké knižky? – odvetil som. Nikdy som nepočul hovoriť o *pracovnej knižke* ani o nemocenskom poistení.

4.3 Deminutívne alteráty substantívne

S pojmom deminutívnosti budeme operovať pri šiestich slovných druhoch: substantívach, adjektívach, zámenách, adverbách, slovesách a číslovkách. Najfrekvencovanejšie sú pri prvom slovnom druhu.

K suffixom doposiaľ fungujúcim v zmysle objektívneho zdrobnenia možno zaradiť tri: **-ino/a** s možnými obmenami pomocou interfixu typu *-c-ino*, *-icc-ino*, *-ol-ino*; **-etto/a**; **-ello/a**, **-ollo/a** s interfixom *-er-ello*, *-ic-ello*, *-icci-ollo*. Všetky ostatné prešli do melioratívnej či pejoratívnej emocionálnej roviny. V platnosti zdrobnenia sa nepoužívajú, alebo len zriedkavo. Ide o nasledovné:

-acchiotto, **-iccio**, **-icciattolo**, **-igno**, **-icchio**, **-ognolo**, **-(u)olo**, **-onzolo**, **-ottolo**, **-uccio**, **-ucolo**, **-ulo**, **-uncolo**, **-upola**, **-ipola**.

4.3.1 Suffix -ino

Je najtypickejší suffix deminutívnej alterácie. Jeho dominantné postavenie medzi ostatnými deminutívnymi suffixami vyplýva z nasledujúcich faktorov:

1. mimoriadna produktivita a kreativita;
2. minimálne reštriktívne prekážky;
3. voľná spájatelnosť so všetkými suffixami.

Najväčšie rozšírenie zaznamenal v Toskánsku, kde sa teší mimoriadnej obľúbenosti. V Benátsku a Lázii dominuje *-etto*, v južanskom Meridióne zasa

-ello. Podľa zmienky Serianniho (1989, s. 550) A. Manzoni v druhom vydaní románu *Snúbenci* uprednostnil sufix *-ino* pred *-etto* či *-ello*.

Pôvodom je skúmaný sufix adjektívnej povahy, vychádza z latinského *-inus*, čo bol sufix, poukazujúci na vzťah medzi menom a jeho derivátom (vzťahové adjektívum): *equus* – kôň, *equinus* – konský. Postupne podľa Rohlfsa (cit. in Serianni 1989, s. 543) sa od predstavy vzťahu a podobnosti prešlo k predstave aproximatívnej, v zmysle niečoho, čo je neúplné, nezavreté a tým aj menšie.

Základové bázy sufixu -ino

N	nasino, corpino, stuoino (rohož z rákosia), dormitina
A	verdino, bianchino, bellino, dolcino, grandicino, freschino, carino, adagino
Avv.	freschino, pochino, tardino, troppino, moltino, pian pianino
Pron. indef.	qualcosina, qualchedunino, qualcunino, nientino
Num.	milioncino, millino, seino
Ver.	centellinare

Podvariantom sú prípady interfixu typu *-c-*, *-ic-*, *-ol-*, *-ar-*, *-er-*:
persona - personcina, tallone - talloncino (lexikalizovaný falošný alterát - potvrdenka, ústrižok) lupu - lupicino, portone - portoncino, leone - leoncino, (il) morto - morticino, bolla - bollicina, bottone - bottoncino, cuore - cuoricino, sasso - sassolino, testa - testolina, rinfresco - rinfrescolino, cagna - cagnolino, topo - topolino, bastone - bastoncino, spione - spioncino, depressione - depressioncina, libro - libricino, (il) magro - magrolino, macchia – macchiolina a i.

Čo sa jeho produktivity týka, tá zahŕňa aj možnosti kreativity, čo treba chápať v tom zmysle, že produktivnosť sufixu deminutívnej alterácie je impulzom a modelom pre vznik neologizmov (Barbaresiová, L. M. 2004, s. 280). S príkladmi kreativity sa stretávame každodenne, najmä v hypokoristickom parolovom prostredí, kde hovoriaci môže s nekonečnou invenciou maznavo-zdrobňujúcim tónom pomenúvať veci okolo seba, prihovárať sa detskému svetu či zvieracim miláčikom a svojím spôsobom prejavovať sympatie. V mnohých prípadoch ide možno o individuálne tvorenia *ad hoc*, prípadne o žargónne výrazy krátkeho trvania, no i tak to nasvedčuje tomu, že spomenutý sufix sa teší mimoriadnej obľube a je nadovšetko

adaptabilný. Barbaresiová (2004, s. 280) svoje tvrdenie opiera o dva príklady. V prvom prípade ide o hypokoristické pomenovania psa menom Schwa: Schwa(i)olino, Schwaucchiolina a i. Druhý prípad je doložený menom florentského obchodu, ktorý ponúka internetové služby: Webbuccino (tamže, s. 276).

Sufix charakterizuje voľná spájateľnosť so všetkými skupinami slov, klasifikovaných podľa subkategorizačných črt vlastných substantívam: životnosť – neživotnosť, abstraktnosť – konkrétnosť, vlastné – všeobecné (*gattina - cosina; pensierino - comodino; Giacomino - sorellina*).

Dokonca aj nepočítateľné látkové substantíva (*carne, farina*) nepredstavujú pre *-ino* prekážku, nakoľko tento premieňa subkategorizačnú črtu nepočítateľnosti na počítateľnosť, čím sa pri látkových substantívach stáva istým prostriedkom vyčlenenia časti z celku na spôsob singulatív typu hrach – jeden hrášok, t. j. jedno zrnko hrachu: *carne - carnina*, t. j. porcia mäsička, *marmellata - marmellatina*, t. j. pohárik, mištička marmelády, *latte - lattina*, t. j. hrnček, šálka mliečka (por. Barbaresiová 2004, s. 282).

Analógia sa črtá aj s funkciou partitívneho člena pri vyčleňovaní časti z celku. A tak v bežnej reči popri formuláciách typu *dopo il pranzo bevo la mia solita birra* [po obede si vypijem moje zvyčajné pívko] sú bežné tiež formulácie s partitívnym členom: *prenderei con piacere ancora della birra* [dal by som si s chuťou ešte nejaké pívko].

Objavujú sa aj formácie so slovami cudzieho pôvodu: *puzzleino, soubrettina, softwarino, speakerina* (Barbaresiová 2004, s. 282). Bohaté možnosti sa núkajú takisto v politickom jazykovom prostredí, či vo sfére technických a vedeckých vynálezov: *decretino, ripresina, tangenzialina, portalino, pendolino, videotelefonino, messaggino, telefonatina*.

Pri zvieracích podstatných menách sufix preberá funkciu pomenovania mláďat (*cagnolino, volpina, cavallina, paperina*).

➤ «Coi suoi due cani ha fatto amicizia Floppy, l'inseparabile *cagnolino* di Romina.» (Oggi, N. 34, 2003) S jej dvomi psami sa spriatelilo Rominino nerozlučné *psiča* Floppy.

K produktivite sufixu *-ino* prispieva tiež fakt, že vytvára opozitum sufixu rovnako širokého výskytu – sufixu augmentácie *-one* (*pancino - pancione, magliettina - magliettone, topolino - topolone, mutandine - mutandoni*), čo má dosah napríklad aj na jeho prienik, ako opozitum, do

vedeckej terminológii na označenie rozsahom či intenzitou menšej častice. Napríklad: *neutrone* (elementárna častica bez elektrického náboja hmotnosti protóna) – *neutrino* (elektricky nenabitá elementárna častica nulovej hmotnosti), *gravitone* - *gravitino*, *Plutone* - *Plutino* a i. (por. Barbaresiová, s. 281).

Kumulácia sufixov

Vráťme sa k jeho schopnosti voľnej spájateľnosti s inými sufixami. Táto disponibilita vedie k zvýšenej kumulácii, a to v najpestrejšej kombinácii so všetkými z nich, najčastejšie však s *-etto* a *-ello*. Pozične zaujíma miesto najčastejšie na konci slova, t. j. vonkajšia pozícia (*fior-ett-ino*, *buch-er-ell-ino*, *cappucc-ino*, *campan-el-lino*, *porton-c-ino*, *peducc-ino*, *fettucc-ine*). Nechýba pozícia ani uprostred slova, t. j. vnútorná, ktorá je však menej častá (*bamb-in-ello*, *picc-in-ello*).

Schéma vonkajšej pozície

-ett-		quadr-ett-ino
- ol-		figli-ol-ino
-ott-	+ -ino/a	pizzic-ott-ino
-acchi-ott-		volp-acchi-ott-ina
-att-		pign-att-ina, lup-att-ina

Schéma vnútornej pozície

	-etto	bamb-in-etto
-ino/a +	-ello	lum-in-ello
	-otto	giov-in-otto

V súvislosti s kumuláciou sufixov sa natíska zaujímavá otázka, či tento fenomén vedie alebo nevedie k doplňujúcemu zosilneniu či oslabeniu alteratívnych sufixov. Ešte zaujímavejšia je odpoveď na ňu. Vychádzajme z paragonovania daného javu medzi slovenčinou a taliančinou. Aj v slovenčine je známa kumulácia sufixov, i keď nie natoľko spontánna, ako to vidíme v taliančine. V nej (ani v iných slovanských jazykoch) nie sú doložené prípady antonymicky postavených sufixov augmentatívno-deminutívnych či

melioratívno-pejoratívnych, kladených vedľa seba tak, akoby boli nanajvýš kompatibilné. V slovenčine ide ponajviac o kumuláciu dvoch, doplnenú o reduplikáciu jedného z nich: čistý – čist-uč-ký – čist-uč-ič-ký – čist-uč-ič-ič-ký. Prípadné znásobenie ďalších sufixov -ič- je možné, avšak bez výraznejšieho zosilnenia efektu (čistu-či-či-či-či-čký). Ten, o ktorom povieme, že je *čistučičičičký*, nie je ani zamak čistejší od toho, kto je len *čistučký*. Ide viacmenej o slovný efekt nasýtený expresivitou.

V taliančine sa názory na túto stránku skutočnosti polarizujú. Rozdiely sa týkajú mienky odborníkov a mienky bežného konzumenta jazyka. Po konzultácii s bežnými užívateľmi jazyka, nezaťaženými jazykovými teóriami, sme nadobudli presvedčenie, že väčšina z nich vníma kumuláciu sufixov len ako zaujímavú hru slov. Na dôvažok, kumulácia protikladných sufixov ich privádzala do rozpakov (por. rôznu interpretáciu *vecchioncellino* na s. 110).

Rozdielny prístup zaujímajú odborníci jazyka. Ak vychádzame z jazykového stanoviska Barbaresiovej (2004, s. 276), dostaneme nasledovné tvrdenie so zaujímavým kombinatónym obrazom sufixu *-ino*, ktorému sa prisudzuje silnejšia efektívnosť alebo aj oslabenie v závislosti od jeho postavenia v sufixálnej kumulácii:

a) pripojenie sufixu *-in* k už sufixovanej báze (vonkajšia pozícia) má vždy za následok dopĺňujúce zdrobnenie, teda *cerch-iett-ino* vzhľadom na *cerch-ietto* poukazuje na ešte väčšie zmenšenie;

b) ten istý sufix v opačnom poradí (vnútorná pozícia), t. j. s bázou už opatrenou sufixom *-in*, po pridaní ďalších sufixov (*-etto*, *-ello* a *i.*), má iba „nejasnú“, rozumej, spornú deminutívnosť. To znamená, že sa nepociťuje zreteľné zdrobnenie medzi *tant-ino* na jednej strane a *tant-in-ello*, *tan-in-etto* na strane druhej;

c) *tant-in-ino* (kumulácia *-in* + *-in*) by zasa k zreteľnému zdrobneniu viesť mala.

Nazdávame sa, že zo strany jazykovedcov ide o zbytočné špekulatívne snahy nachádzať teoretické zvodnenia vecí, ktoré sa predstavujú vo veľmi relatívnom svetle a ako také môžu byť vnímané u každého používateľa jazyka ináč. Z toho vyplýva, že ich vonkoncom nemožno generalizovať a vynášať záväzné sudy. K takémuto tvrdeniu nás priviedla skúsenosť získaná pri overovaní téz, týkajúcich sa danej záležitosti. Respondenti pri otázkach

vykazovali znaky rozpačitosti, zamýšľali sa, odpoveď neprichádzala bezprostredne, čo je indikátor viac než výrečný. Súhlasné stanovisko však zaujímate k tým prípadom, pri ktorých ide v podstate o rôzne stupne lexikalizácie. To je však už iná záležitosť, ktorá sa vymyká danému posudzovaniu, nakoľko lexikalizované jednotky so sufixom *-ino* vykazujú jeho zrastenosť s bázou a pôsobia viacmenej (podľa stupňa lexikalizácie) neutrálne. Súhlasíme napríklad s interpretáciou slova *parolina* používanom v ustálenom spojení *dire una parolina* – prihovoriť sa za niekoho, stratiť slovo za niekoho. V tom istom kontexte v alterovanej obmene (*potresti dire una parolinetta a mio favore?*), vykazuje, ak nič iné, aspoň „intenzifikáciu“ čo do naliehavosti prosby, ale najmä jej zmiernenia. V tom je jej pragmatický dosah posunutý do roviny rečovej etiky zdvorilostných fráz.

Osobitnú zmienku si zasluhuje kumulácia kontrastne spájaných sufixov na spôsob básnickej ozdoby – oxymora. Vychádzajúc zo základnej premisy – estetizujúceho zmyslu tróпов –, zostávame aj tu pri konštatovaní, že ich funkcia sa vyčerpáva podobnou intenciou, budovanou na efekte bez hlbších doplnujúcich prvkov. I keď ide o nepomerne zriedkavejší postup, ako predstavuje predchádzajúci model, v spontánných familiárnych prehovoroch je častou realitou, s ktorou treba počítať, prípadne vedieť kontextovo zakomponovať. Tú istú pragmatickú funkciu možno sledovať v schopnosti deminutívnej zložky z vonkajšej pozície potierať a zmiernovať negatívne účinky augmentatívnej zložky, ako napríklad v slovách *mangi-on-c-ino* (jedlík, jedák), *pied-on-c-ini* (laby, nohále) (Barbaresiová 2004, s. 275).

Pri lexikalizovaných jednotkách sa sufix *-ino* považuje za súčať bázy, a tak *tavol-in-one*, *prov-in-one* sa vnímajú ako *tavolino* + *-one* (väčší rozmer istého typu stolíka), *provino* + *-one* (dôkladnejšia kastingová skúška).

O sufixe *-ino* všeobecne platí, že modifikuje štyri základové bázy: substantiválnu, adjektíválnu, adverbiálnu, číslovkovú.

Barbaresiová (2004, s. 281), i keď konštatuje, že takmer neexistuje pri alterácii verbálnej bázy, v prípade *centell-in-are* (vychutnávať malými dúškami) je ochotná identifikovať *-ino* aj ako deverbálny modifikačný prostriedok, kladúc vedľa seba *centellare* – *centellinare*. Sama však vzápätí naznačuje pochybnosť o tom, či je verbálna báza dostatočne identifikovateľná a či nejde skôr o desubstantiválnu deriváciu od základovej bázy *centellino*

(malý dúšok). K úvahám takéhoto druhu by potom mohli viesť aj ďalšie dva neologizmy *telefoninare* (telefonovať mobilom), *uccellinare* (chytať vtáčiky) ako alternatívy pre *telefonare* a *uccellare*. Ide však celkovo o ojedinelé prípady (ako aj o ojedinelé úvahy netradičného prístupu k nim), pretože väčšina slovies na *-inare* (počtom bohaté) sa vznikom nepochybne viaže na substantiválnu bázu s *-ino* bez deminutívnej konotácie: *velina* (cenzúrny zásah) – *velinare* (cenzurovať), *scarpina(ta)* (úmorný pochod) – *scarpinare* (pochodovať do úmoru). Deminutívne alterovaná báza by na tom nemala nič meniť a mala by zapadať do paradigmy.

Rodová zmena pri sufixe -ino a jej možné dôsledky

Pri niektorých alteratívnych sufixoch sa v procese alterácie uplatňuje rodová zmena. Sufix *-ino* k nim patrí (popri *-ello*, *-etto*, *-otto*, ale aj augmentatívnom *-one*). Zväčša ide o zmenu ženského rodu na rod mužský (*cucina* – *cucinino*). Nevylučuje sa však ani opačná zmena (*orecchio* – *orecchina*, *palazzo* – *palazzina*). Kým zmena mužského rodu na ženský nemá prakticky žiaden dosah na významovú stránku alterátu, zmena ženského rodu na rod mužský často takýto dosah má. Niekedy sa k rodovej zmene alterátu pripojí aj zvláštny zmysel, s akým sa napríklad stretávame pri slove *donna*. Pri jeho použití sa vo všeobecnosti aplikujú nasledovné aktualizácie (porov. Lepschy, A. L. – Lepschy, G. 2002, s. 157):

- *donnina*: čistá deminutívnosť s melioratívnym odtieňom (ženička, ženuška);
- *donnina* (*allegra*): príležitostné použitie s pejoratívnym príznakom (ľahká žena);
- *donnino*: dievča, ktoré sa správa ako dospelá žena (ženská, kus ženy).

Pokiaľ prvé dva prípady možno bohato doložiť príkladmi (pozri nižšie), tretia významová aktualizácia zostáva nedoložená, čím však jej existenciu nechceme spochybňovať (škoda, že ju autor nedoložil kontextovo). Zostáva v rovine možností a dáva každému potenciálnemu záujemcovi príležitosť uviesť ju do širšieho povedomia. V bežnej reči často počuť zvolanie *che bel donnino!*, z čoho však vôbec nevyplýva tretia významová aktualizácia.

Nasledovné citácie zachytávajú prvé dve aktualizácie.

- «Già, perché Santa Rita da Cascia era davvero una *donnina*. Nel 1457, dopo la morte stava in una cassa lunga 158 centimetri e larga poco più di 40.» (Oggi, N. 7, 2004, s. 86)

Áno, pretože Santa Rita z Cascia bola skutočne *útle žieňa*. Po smrti roku 1457 bola uložená do truhly dlhej 158 cm a širokej niečo cez 40 cm.

➤ « - E' accusato anche di sfruttamento della prostituzione. - Questa è l'accusa più ridicola. Dico, alla mia età dove e come posso cercarle 'ste *donnine?*» (Chi, N. 32, 2006, s. 13)
- Ste obvinený aj z nútenia k prostitúcii. -Toto je to najsmiešnejšie obvinenie. Vravím, ja v mojom veku kde a ako môžem hľadať tieto *lahké ženy?*

V slovníku alterátov *Donzulletta vien dalla donzella* sa pejoratívna konotácia pri alteráte *donnina* neuvádza, uvádza sa zato pri iných sufixoch: *donnuccia, donnucciaccia, donnucola, donnicciola, donnetta, donnarella, donnaccia, donnacchera*. Z citovaných príkladov dokumentovaných v prameni sa konotatívny význam „prostitútky“ evidentne spája s *donnaccia*.

➤ «La mia fidanzata non deve frequentare le *donnacce* - ripeteva inflessibilmente. »
(A. Moravia, La romana)

Moja snúbenica sa nesmie stýkať s tými *šlapkami*...

K rodovej zmene dochádza vo väčšine prípadov vtedy, keď alterát prechádza rôznymi stupňami lexikalizácie. Slovo, ktorého rod korešponduje s rodom bázového slova, zostáva sémanticky nezmenené a zaznamenáva iba alteráciu, no to, ktoré rod zmenilo, sa s východiskovou bázou rozišlo aj významovo. Odštiepenie významu prispelo ku vzniku novej lexikálnej jednotky. Zaznamenali sme nasledujúce prípady lexikalizácie so sufixom *-ino*: *calzino, stanzino, bacino* (ale aj v deminutívnom význame), *boccino, bocchino, botteghino, bottiglino, briciolino, camerino, cartellino, cedolino, centralino, cicalino, codino, cordino, casino, figurino, frustino, fughino, listino, misurino, pallino, pennino, pentolino, provino, seggiolino, sellino, spallino, stanzino, taschino, tesserino, terrazzino, tombino, tavolino*.

Lexikalizácia uplatnená pri slove *casino* funguje v štyroch významoch:

- a) vidiecky panský dom;
- b) nevestinec;
- c) (pren. výz.) zmätok, chaos;
- d) (žarg.) v adverbiiálnom použití v platnosti „moltissimo“.

Prvý význam dokladáme textom A. Moraviu:

➤ «Venendo incontro a queste mie inclinazioni, mio padre, un notaio ricco e vedovo di cui sono l'unica, amatissima figlia, mi ha comprato da ultimo *un casino* da caccia, antica proprietà di un principe romano, situato nel Lazio più rustico, a poca distanza da un borgo nero nero arrampicato con le sue case sopra un roccia di tufo.» (Moravia, A. Boh, s. 173)

Môj otec, bohatý notár a vdovec, ktorého som jediná milovaná dcéra, vychádzajúc v ústrety týmto mojím sklonom, mi nedávno kúpil panský *dom*, starobylé sídlo istého rímskeho šľachtica, situovaný v tej najrustikálnejšej časti Lázia, blízko jednej osady, čiernej ako uhol', ktorej domy sa šplhali hore po vápencovom útese.

Druhý je doložený v slovníku alterátov *Donzelletta viene dalla donzella*:

- «*Il casino*, una specie di bottega del caffè, stava immerso nell'ombra.»
Nevestinec, čoby druh obchodu s kávou, bol ponorený v tieni.

Tretí a štvrtý príklad sú zo živého úzu:

- «*C'è un bel casino in questa classe!*» (dal vivo)
Je tu pekný *neporiadok* v tejto triede!
- «*Il regalo che mi ha donato il mio amicone Carlo mi piace casino.*» (dal vivo)
Dar, ktorý mi venoval môj dobrý priateľ Carlo, sa mi *strašne* páči.

Aj dvojica nasledujúcich slov, ktoré vyšli zo spoločného základu, sa rodovou zmenou významovo rozišla:

penna (pero, brko) → pennino (náplň s kovovou špičkou do písacieho pera)
→ pennina (páper)

palazzo (budova) → palazzino (malá vilka, palác)
palazzina (dom s nájomnými bytmi alebo bytmi
v osobnom vlastníctve zvyčajne so záhradkou)

- (...) l'antico *palazzino* poggia su fondamenta del 1200 (uno scoglio è ancora visibile al piano terra), situato nel borgo medievale (...) (Google)

(...) starobylý *palác* stojí na základoch z roku 1200 (jedna časť skalného základu na prízemí je viditeľná), situovaný v stredovekej štvrti (...)

- «Quanto a me, con tutta la simpatia che ho per lui, non lo considero né un padre né un marito; bensì, proprio come gli ho spiegato, il proprietario del tetto. Già, un tetto che copre i quattrocento metri quadrati di un appartamento di lusso all'ultimo piano di una *palazzina* ai Parioli.» (Moravia, A. Boh, s. 9)

Pokiaľ ide o mňa, pri všetkej sympatii, ktorú k nemu prechovávam, nepovažujem ho ani za otca, ani za manžela; ale presne tak, ako som mu to vysvetlila: za majiteľa prístrešia. Prístrešia, ktoré zaberá 400 m² luxusného apartmánu na poslednom poschodí *vilového domu* v Parioli.

V iných slovách pri zmene rodu k takýmto posunom vo význame nedochádza: bocca – bocchina – bocchino, barba – barbina – barbino, bilancia – bilancina – bilancino, candela – candelina – candelino, voce – vocina – vocino.

Doložme aspoň dvoma príkladmi zo slovníka alterátov.

➤ «Squilla il telefono, stacco, una *vocina* dolce, proprio bella, una *vocina* d'angelo domanda: «C'è il signor Crostarosa?» (Moravia, A. Nuovi racconti romani)

Zazvoní telefón, zdvihnem a akýsi sladký *hlások*, pekný, anjelský *hlások* sa sputuje. „Je tam pán Crostarosa?“

➤ «...gridò Mariuccia col suo *vicino* d' uccelletto.» (Pasolini, P. P. Ragazzi di vita)
...zakričala Mariuccia so svojím štebotavým *hláskom*.

Rôzne významové nuansovanie suffixu -ino

a) Významové odtiene pri *-ino* sú pestrejšie než pri ostatných alteratívnych suffixoch. Nie je neobvyklé stretnúť sa s ním v oblasti abstrákt, ktorým akoby dodával konkrétny význam, fyzicky hmatateľnú podobu. Napríklad: *dolore* – *dolorino*, *amore* – *amorino* a pod.

➤ «Che fai? – mia moglie mi domandò, vedendomi insolitamente indugiare davanti allo specchio. Niente, - le risposi, - mi guardo qua, dentro il naso, in questa narice. Premendo, avverto un certo *dolorino*.» (Pirandello, L. Uno, nessuno e centomila, s. 37)

Čo robíš? – spýtala sa ma manželka, keď ma zazrela s nezvyčajným úškl'abkom pred zrkadlom. -Nič – odvetil som jej, - prezerám si nos, tuná tento otvor. Keď ho stlačím, cítim akúsi *boľačku*.

b) Ak jeho pravá funkcia vstupuje do rozporu s lexikálnym významom, vtlača slovu ironický odtieň. Aj bez kontextuálneho zaradenia je takéto podfarbenie zrejme pri pomenovaniach osôb pomocou profesií: *dottorino*, *maestrino*, *poetino*. *Maestrina* ako typické ženské povolanie hanlivo nevyznieva.

➤ «La chiamano ancora “*la maestrina*”, anche se i quarant'anni son passati da tempo; ma quando arrivò nella piccola città era così giovane e bella che quella definizione sembrò la più aderente alla piccola figura, che aveva sempre un sorriso ed una carezza per le bambine della sua scuola.» (Battaglia, G. Leggiamo e conversiamo).

Ešte stále ju volajú „*učiteľôčka*“, hoci jej prešlo dávno štyridsať rokov; no keď prišla do malého mestečka, mladá a pekná, také definícia sa zdala najpriliehavejšia pre milú učiteľku, čo mala vždy úsmev a pohľadkanie pre deti svojej školy.

c) Neutrálnosť bez expresivity vystupuje pri funkcii čistej deminutívnosti, ktorá je spomedzi ostatných pri danom suffixe najčastejšia, čo dokazuje bohatá excerpčia.

➤ «Quale è stato il mio temporale più importante e più memorabile? Certamente quello che, a diciotto anni, mi ha scatenata contro mio padre, medico veterinario a G., piccola e assonata *cittadina* di provincia. » (Oggi N. 7, s. 32, 2004).

Aký bol môj najväčší a najpamätnejší záchvat? Zaiste ten, keď som sa v 18-tich rokoch vyrútila na môjho otca, veterinára v malom a ospalom provinčnom *mestečku*.

➤ «Una *macchiolina* di sangue, trovata nella Seat Arosa dei Romano, rivela il Dna di Valeria Cherubini. » (Oggi, N. 4, 2007).

Škvrnka krvi, ktorá sa našla v Seate Arosa patriacemu Romanovcom, prezrádza vzorku DNA Valerie Cherubiniovej.

➤ «Quei 75 metri quadri al piano terra erano il suo regno, il suo *fortino*. Dentro, la vita doveva trascorrere sempre uguale, senza sorprese. La Rosi, brianzola, *formichina* operosa, non riusciva proprio a sopportare il diverso da sé. E quella coppia con uno stile di vita così differente dal suo le dava sui nervi. » (Oggi, N. 4, 2007)

Tých 75 metrov štvorcových na prízemí bolo jej kráľovstvo, jej *pevnôstka*. Vnútri musel život plynúť stále rovnako, bez prekvapení. Rosiová, obyvateľka Brianzy, pracovitý *mravček*, neznášala niečo, čo sa od nej líšilo. A tamten manželský pár jej svojím štýlom života, značne odlišným od jej, brnkal na nervy.

➤ «Che trasformazione per Vittoria Belvedere: da modella supersexy a *suorina* di clausura. (Oggi, N. 7, 2007)

Aká zmena pre Vittoriu Belvedere: zo supersexy modelky na *útlu* rehoľnú *mnišku*.

d) Časté sú prípady lexikalizácie (pozri tabuľku s. 47-53), ktorá stratou expresivity a citového nuansovania takisto vedie k neutrálnosti pomenovania. Napríklad slovo *provino* je deminutívom iba formou, obsahom sa s ním nekryje, po prekonanej lexikalizácii označuje dnes typ hereckej skúšky mladého adepta divadla resp. filmu, tzv. casting.

➤ «Mi sono presentata ai *provini* e mi hanno persino fatto recitare una scena della precedente trama.» (Oggi, N. 7, 2007)

Zúčastnila som sa na *kastingoch* a dali mi dokonca zahrať jednu scénu z predchádzajúceho dejstva.

V slove *bestiolina* vystupujú popri sebe deminutívnosť spolu s citovým hodnotením.

➤ «Non ha mai potuto assistere senza ribellarsi alle crudeltà dei suoi compagni di ricreazione contro qualche *bestiolina* o un insetto. Mai rivelato, lui, istinti malvagi.» (Pirandello, L. Ultime novelle, s. 52).

Nikdy sa bez rebelovania nemohol nečinne prizerať krutosťam svojich rekreačných spoločníkov páchaným na *zvieratkách* či hmyze. On nikdy neprejavil sklony k surovostiam.

e) Nuansovanie smerom od prostej jednoduchosti zbavenej honosnosti až k biednosti, úbohosti, chatrnosti, nevhodnosti či nedostatočnosti (oblečenia) sa presvedčivo ilustruje na alterátoch *vestino/vestitino*, *abitino*, *robina*, ktoré sa však vždy riadia kontextom: len kontext ich môže opatriť spomenutými atribútmi, čo dokumentuje nasledujúca ukážka.

➤ «Finite le telefonate, apro l'armadio e scelgo il vestito per il pomeriggio. Qualche cosa di discreto, di serio, di signorile: *un vestitino* di seta che sembra quasi un grembiale, con due tasche davanti e una cintura.» (Moravia, A. Boh, s. 9)

Keď som dotelefonovala, otváram skriňu a vyberám šaty na poobedie. Niečo diskkrétne, seriózne, decentné: skromné, jednoduché *šatôčky* z hodvábu, vyzerajúce ako zásterka s dvomi vreckami vpredu a opaskom.

U iného autora môžu podávať nedeminutívnu informáciu s pozitívnym ladením. V detskej reči však vždy interpretuje pravú deminutívnosť s možnou melioratívnosťou.

➤ «Ora sei qui; ci penserà la mamma a lavarti bene; e via tutti questi straccetti; con un *abitino* nuovo ti vestirà, d'un colore che ti stia bene, d'accordo con questi tuoi capellucci rossi, un *abitino* color pervinca; oh, come ora sei carina così.» (Pirandello, L. Ultime novelle, s. 53)

Teraz si tu; mama sa postará o to, aby si ťa vyumývala; preč so všetkými tými handričkami; do nových *šatôčiek* si ťa odeje, ktorých farba pristane tvojim červeným vláskam, *šatôčky* farby blankytu; aká si mi roztomilá.

➤ «...mia madre chiamava la Tersilla, a far calzoni e grembiali da scuola, pigiami e paltò ... I bambini a me mi piace tenerli in ordine! Che abbiano a posto la sua *robina!*»

(Ginzburg, N. Lessico familiare, s. 207)

Moja matka volala Tersillovú, aby poslala nohavice, školské zásterky, pyžamá a kabátiky... Rada držím deti na poriadku! Aby mali svoje *hábočky* na mieste!

Osobitný význam dostáva slovo *abitino* v ustálenom spojení *abitino della Madonna*, v ktorom sa vzd'ahuje od bežného významu a označuje svätý medailónik s vyobrazením Panny Márie.

➤ «La Longa, mentre i coscritti erano condotti in quartiere, trottao trafelata accanto al passo lungo del figliuolo, gli andava raccomandando di tenersi sempre sul petto l'*abitino della Madonna*, e di mandare le notizie ogni volta che tornava qualche conoscente dalla città, che poi gli avrebbero mandati i soldi per la carta.» (Verga, G. I Malavoglia, s. 17)

La Longa (...) mu prízvukovala, aby si *medailónik Madony* stále strážil na prsiach a aby posielal vždy správy, keď sa nejaký známy vracia z mesta (...)

Depressioncina v nasledujúcom texte znižuje intenzitu depresie.

➤ «Era finita male una lunga storia d'amore, mi sentivo sola, non avevo voglia di far niente né di vedere nessuno. Poi, fortunatamente, ne sono uscita, pian piano. Adesso, guardando indietro, mi accorgo che la mia è stata una "*depressioncina*" all'acqua di rose.» (Oggi, N. 48, 2003, s. 45)

Dlhý ľúbostný príbeh sa skončil nedobre, cítila som sa osamelá, nemala som chuť nič robiť ani nikoho vidieť. Potom som sa z toho našťastie postupne dostala. Teraz, keď sa obzriem dozadu, uvedomujem si, že to bol slabý odvarok *depresie*.

Nesporne zdrobňujúci význam *-ino* (aj bez pridruženej citovej konotácie) sa črtá v nasledujúcich kontextuálnych použitíach:

➤ «Che in fondo, il suo amore per quest'uomo "di cui non avrebbe mai fare a meno", che l'ha incantata regalando un plaid ("perché gli avevo detto che il mio appartamento era freddo"), l'ha dimostrato per ventisette anni. Restandogli accanto nelle altalene giudiziarie, nelle avventure politiche.» (Oggi, N. 7, 2007, s. 36)

Že celkovo preukazovala tomuto človeku, „bez ktorého by sa nemohla zaobísť“, ktorým bola uchvátená, keď jej podaroval prikrývku („pretože som mu povedala, že môj *bytík* je chladný“), svoju lásku po dvadsaťsedem rokov.

➤ «La lavatrice non è proprio il posto migliore per una pennichella. Se ne sarà convinto un distratto *gattino* inglese che all'inizio aveva trovato invitante l'idea di schiacciare un pisolino nel cestello pieno di morbide magliette.» (Famiglia Cristiana, N. 40, 2004, s. 168)

Práčka určite nie je najlepšie miesto na šľofika. Zrejme sa o tom presvedčil aj rozrútený anglický *kocúrik*, ktorému sa spočiatku zaliečal nápad zdriemnuť si v koši plnom mäkkej bielizne.

➤ «Cari commissari di Bruxelles, scusate se oso far arrivare la mia *vocina* fin lassù, dove voi fate finta di comandare i destini del continente, ma c'è una domanda che nemmeno l'approssimarsi del Ferragosto riesce a togliermi dalla testa. » (Anna, N. 33, 2006)

Drahí komisári z Bruselu, prepáčte, ak sa odvážim pozdvihnúť môj slabý *hlások* až tam hore, kde sa tvárite, že riadite osudy kontinentu, ale je tu istá otázka, ktorú mi ani blížiaci sa obdobie dovolení nedokáže vyhnáť z hlavy.

Samozrejme, aj tento sufix, hoci je z deminutívnych najproduktívnejší, prekonáva isté semantické obmedzenia, vyplývajúce z jeho polysémie. Pri mnohých slovách sa zaznamenáva strata deminutívnosti, a to v dôsledku koexistencie nedeminutívneho sufixu *-ino* v lexikalizovaných jednotkách. Porovnajme:

visino (tvárička), piedino (nôžka), nipotino (vnúčik), Carlino (Karolko)

vs.

cittadino (občan), postino (poštár), mercantino (pouličný predajca), vetturino (povozník)

Reštrikcia však neplatí absolútne, keďže zavše sa uplatňujú obidve tendencie v rámci jednej pomenovacej jednotky.

Lettino prešlo istým stupňom lexikalizácie a popri deminutívnej „malosti“ (postieľka) funguje aj v ďalšom význame (prístelka, ležadlo, pelech).

➤ «Un anziano corleonese trapiantato a Milano si alza dal suo *lettino* e accende il fuoco di un fornello a gas sotto una mocca da due.» (L'Espresso, N. 38, 2007, s. 79)

Starý Corleončan, prevezený do Milána, sa zodvihne zo svojho *pelecha* a zapáli plynový horák (...)

Portoncino a *spioncino* prešli k lexikalizovaným jednotkám a označujú istý typ dverí a priezor (kukátko) na dverách.

➤ «Intorno alle sette vengono aperti i *portoncini* blindati delle celle, i cui due *spioncini* sono rimasti spalancati tutta la notte.» (L'Espresso, N. 38, 2007, s. 79)

Okolo siedmej sa otvárajú pancierové *dvere ciel*, ktorých dva *priezory* zostali celú noc dokorán otvorené.

Caratterino sa takisto ujalo v ustálenom význame a označuje ťažkú, komplikovanú povahu človeka.

➤ «Eravamo ragazzini. I miei genitori non mi facevano uscire con lui, sono l'unica femmina in mezzo a cinque fratelli maschi. Col mio *caratterino* non è durata molto: "Non mi fate uscire? E io mi sposo". I miei erano disperati.» (Anna, N. 33, 2006, s. 36)

Boli sme deti. Moji rodičia mi nedovoľovali stýkať sa s ním, som totiž jediné dievča spomedzi piatich súrodencov. Pri mojej *komplikovanej povahe* vec vzala krátky koniec: „Nedovolíte mi odísť? Tak sa vydám“. Moji rodičia boli zúfalí.

Produktívny je pri označení mlád'at, kde má však silného konkurenta v sufixe *-acchiotto*. V prípade názvu *leone* sa strieda *-ino* v dvojitej funkcii:

a) pôvodnej deminutívnej (názvy mlád'at)

➤ «Ora la moglie era diventata coraggiosissima: una leonessa; e anche figliuoli, tre *leoncini*. Volevano andare sul ponte subito subito a godere della magnifica vista dell'entrata a Palermo.» (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 25).

Teraz sa manželka stala odvážna ako levica; a aj dietky, tri *levičatá* (...);

b) emocionálno-expresívnej

➤ «...lui vive in Africa in mezzo ai suoi amati *leoncini*, serpentelli, scimmiettotti.» (Barbaresiová 2004, s. 266)

...on žije v Afrike medzi svojimi *milovanými levičkami*, hadmi, opicami.

Nakoniec nemožno obísť jeho potencionálnu možnosť slúžiť vo funkcii eufemizmov: *devo allontanarmi ad un posticino* – *devo andare a fare una telefonatina* (musím sa vzdialiť na WC – musím ísť na malú potrebu).

4.3.2 Suffix *-etto*

Má priamy vzťah k deminutívnej alterácii a bez problémov modifikuje slová štyroch slovných druhov s preferenciou vo vzťahu k substantívam (*acquetta*, *adagetto*, *affaretto*, *aghetto*, *aletta*, *alberetto*, *amichetta*, *amoretto*,

*anatretta, animetta, animaletto, alberghetto, babbetto, bacetto, bacinetto, bagnetto, bambinetto, bamboletta, bananetta, barbetta, barchetta, baretto /bar/, bestioletta, bibliotechetta, bilancetta, bimbetto, bocchetta, cagnetta /sučka/, canetto /psička/, candeletta, casetta, cosetta, cortiletto, corpetto, erbetta, epigrammetto, epiloghetto, episodietto, erroretto, esametto, fanciuletto, fascicoletto, favoletta, fornello, fumetto, funghetto, furbetto, gabbanetto, gallinetta, gamberetto, genietto, giglietto, giacchetta, giovanetta, motivetto, sacchetto, musichetta, nuvoletta, tipetto, libretto, colpetto, negretto, merletto, chiletto, passeretta, stradetta, uccelletto a i.), ďalej k adjektívam (*acidetto, acerbetto, aspretto, biondetto, bravetto, caretto, lunghetto, tardetto, vergognosetto, acinetto* a i.), zriedkavejšie slovesám (*fischi-ett-are*) a adverbiám a adverbiálnym výrazom (*caretto, pochetto, tardetto, a stecchetto, solo soletto*).*

Uvedieme príklad, v ktorom vedľa seba vystupujú substantíva spolu s adjektívom alterované rovnakým spôsobom (sufixom *-etto*) bez toho, že by opakovanie znížilo estetický účinok.

➤ «Sempre che ho voluto, s'intende! Lei no, eh? lei si lascia facilmente prendere? Un *sorrisetto* ... una *mossetta* ... un'aria umile, *vergognosetta* ... dica, eh? dica la verità ... » (Pirandello, *Non è una cosa seria*, s. 19)

To sa rozumie, vždy keď som chcel! Vy snáď nie? Vy sa nedáte ľahko uniesť? *Úsmevček...pohybček... pokorný výraz, trošička hanblivý...nuž povedzte pravdu...*

Môže vystupovať v čisto deminutívnej funkcii bez pridruženej konotácie.

➤ «Per un'ora Provenzano può sgranchirsi le gambe in un *cortiletto* tanto angusto che a momenti i classici quattro passi bastano per girarlo tutto.» (L'Espresso, N. 38, 2007, s. 79).

Na hodinku si Provenzano môže ponáťahovať nohy na *dvorčeku*, takom úzkom, že niekedy stačia klasické štyri kroky, aby ho celý prešiel.

Vo väzenskom prostredí, z ktorého je citácia, muselo slovo *cortiletto* stratiť nielen emocionálnosť, ale aj expresivitu, ktorú nadobúda v inom kontextuálnom použití.

Sufix stráca akúkoľvek konotáciu pri rôznych stupňoch lexikalizácie:

- *candeletta* – liečivo upravené do formy sviečky na vkladanie do dutiny tela (čípok);
- *cervelletto* – anat. malý mozog;

- *cornetto* – rožok, trúbka.

V jazyku športovcov sa lexikalizovala pomenovacia jednotka *scudetto*, čo je označenie titulu majstra národných súťaží (Lo scudetto è del Milan). Čiastočnú lexikalizáciu v športovom prostredí vykazuje aj *palazzetto* v ustálenom slovnom spojení *palazzetto dello sport*.

Vyhýba sa základovým slovám končiacim na *-etto-*, ktoré absolútne nepripúšťajú spojenie s predmetným sufixom (*tetto* – nie *tettetto*, ale *tettino*). Reštrikcie fonologického typu sa týkajú aj slov končiacich na hláskové zoskupenie *-ta, -to, -te* (*pasta, posto, gente*), aby sa predišlo neestetickému reduplikácii. Niektorí lingvisti (porov. Rainer 1990, in Barbaresiová 2004) uvádzajú ešte ďalšie fonologické zoskupenie hlások, ktoré blokuje konštrukciu *-tra, -tro* (*anatra – anaretta, finestra – finestretta*). Vyexcerpovaný materiál však vyvracia rigoróznosť platnosti daného pravidla, o čom svedčí niekoľko príkladov *pasta – pastetta, gente – gentetta, finestra – finestretta, anatra – anaretta*, ktoré možno bez ťažkostí doložiť zo živého úzu. Dokladáme príklad z Pirandella.

➤ «Gracili, pallide, mute, andavano dietro alla mamma nell'ombra di quella carcere, aspettando ch'egli uscisse di casa, per affacciarsi con lei a quell'unica *finestretta* aperta, a bere un po' d'aria, a guardare il mare lontano ...“ (Pirandello, *Non è una cosa seria*, s. 35)

Šťúple, poblednuté, zamĺknuté, nasledovali mamu v tieni toho väzenia, počkajúc, kedy on vyjde z domu, aby sa potom vyklonili nasat' dúšok vzduchu z toho jediného *okienčka*, s pohľadom upretým do morských diaľav.

Nazdávame sa, že na jeho rozšírenie do bežného použitia mali stimulujúci vplyv už existujúce lexikalizované jednotky z hudobnej terminológie (*quarto - quartetto, sesto – sestetto*).

Častokrát tvorí paralelu so sufixom *-ino* v rámci jedného a toho istého slovného základu, čo je dôkazom toho, že ide o sufix identickej hodnoty, lenže v inej regionálnej distribúcii. Kým sufix *-etto* sa najčastejšie používa v oblasti Ríma (“che freschetto, stasera!”), v oblasti Florencie sa dáva prednosť *-ino* (“che freschino/frescolino, stasera!”) (porov. Serianni, 1989). Ďalšie príklady: *libro - libretto - libricino, uomo - ometto - omino, furbo - furbetto - furbino, gioco - giochetto - giochino, bacio - bacetto - bacino, ragazzo - ragazzetto - ragazzino, paese - paesetto - paesino, vecchio - vecchietto - vecchino, stanza - stanzetta - stanzina, sorriso - sorrissetto - sorrisino, finestra - finestretta - finestrina*.

➤ «Voglio diventare un *ragazzino* perbene e voglio essere la consolazione del mio babbo... » (Collodi, C. *Le avventure di Pinocchio*)

Chcem sa stať dobrým *chlapčekom* a chcem byť útechou môjho otecka...

➤ «Vi affidiamo questo *ragazzino* ferito nel capo. Portatelo a casa vostra e assistetelo. Domani torneremo a vederlo.» (Collodi, C. *Le avventure di Pinocchio*)

Zverujeme vám toto *chlapčiatko* ranené do hlavy. Odneste ho do vášho domu a opatrujte. Zajtra sa naň prídeme pozrieť.

So zámerom *intenzifikácie* voľne vstupuje do kumulácie s ďalšími sufixami, najčastejšie s *-ino*, menej často s *-ello*, *-uccio*, *-accio*, *-one* v pozícii vnútornej:

affare – affar-etto – affar-ett-uccio (obchod – obchodík – nanič obchod)

amore – amor-etto – amor-ett-uccio (láska – lásočka – zlatíčko)

capra – capr-etto – capr-ett-ino (koza – kozľa – kozliatko)

casa – cas-etta – cas-ett-ina (dom – domček – domčiček)

cerchio – cerchi-etto – cerchi-ett-ino (kruh – krúžok – krúžoček)

lepre – lepr-etta – lepr-ett-ina (zajac – zajko – zajačik)

moglie – mogli-etta – mogli-ett-ina (žena – žienka – ženuška)

pacco – pacch-etto – pacch-ett-uccio (bal – balík – balíček)

sacco – sacch-etto – sacch-ett-ino (vrece – vrecko – vrecúško)

scarpa – scarp-etta – scarp-ett-ina (topánka – topánôčka – topánčička)

Tossettina v kumulácii sufixov *-etta* + *-ina* vyjadruje prevahu deminutívnej zanedbateľnosti symptómov. Vzhľadom na negatívny obsah základového slova nemôžeme hovoriť o citovom ladení sufixu smerom k eufemizmu. Sufix je tu iba nositeľom expresívnosti.

➤ «La risata gli diventa sempre più sottile e ingolata e finisce col somigliare a una *tossettina* ... Sì ha l'impressione ... Posso dirlo? ... Che questo signore stringa anche le spalle e alzi i gomiti come ... Come un burattino. » (Brancati, V. *La governante*, s. 103)

Smiech mu stále slabne a viazne v hrdle, až napokon pripomína *kašlík* (...)

Je možná tiež vonkajšia pozícia: *tavol-in-etto*, *ragazz-in-etto*, *soffi-on-etto*, *cass-on-etto*, *pall-on-etto*, *pup-azz-etto*.

Prípady rodovej zmeny

Aj pri tomto sufixe je možná rodová zmena ako sprievodný jav alterácie: možné sú obidve – mužský sa mení na ženský a naopak. Kým prvá z nich nemá dosah na významovú stránku (mare – *maretta*, mazzo – *mazzetta*, canale – *canaletta*, marmo – *marmetta*), zmena ženského rodu na mužský nesie so sebou isté dôsledky: pri lexikalizácii, ktorá je častá, prídje k významovej diferenciacii. Lexikalizovaná jednotka sa odlíši aj zmenou rodu, kým forma s pôvodným rodovým zaradením sa alteráciou iba modifikuje. Napr.

- la volpe – il volpetto (časť dvojdielnej ľahkej vetrovky);
- la volpe – la volpetta (malé vlčička, vlčiatko).

Ak sa rodová zmena týka sémantickej bázy označujúcej osoby či zvieratá, zmena rodu slúži na odlišenie pohlavia: mužský na označenie samcov (*tigre – tigretto*, *lepre – lepreto*, *capra – capretto*), ženský rod na označenie samíc (*tigretta*, *capretta*, *volpetta*). Pri zvieracích názvoch môže slúžiť (popri názvoch mláďat) aj v pôvodnej deminutívnej funkcii na označenie menšieho vzrastu či objemu dospelého zvieratá, a či maznavého postoja k nemu. Napríklad:

➤ «Appena aperti gli occhi alla luce del giorno, *il cinghialeto* vide i tre più bei colori del mondo: il verde, il bianco, il rosso, - sullo sfondo azzurro del cielo, del mare e dei monti lontani. » (Deledda, G. La volpe, 48)

Len čo otvoril oči, v dennom svetle *diviáčik* zazrel na horizonte azúrového neba, mora, vzdialených hôr tri najkrajšie farby sveta: zelenú, bielu, červenú.

➤ «I cani, il gatto, le bestie sono i suoi amici! Persino coi cervi se la intende! Adesso s'è fatta amica appunto una *cerbiattetta*, alla quale son stati forse rubati i figli appena nati, e che per la disperazione, nel cercarli, arrivò fin qui. » (Deledda, G. La volpe, 44)

Psy, kocúr, zvieratá sú jeho najlepší priatelia! Dokonca i s jeleňmi si rozumie! Teraz práve sa spriatelil so *srnečkou*, ktorej možno niekto ukradol sotva narodené mláďatá a v ich zúfalom hľadaní sa zatúlala až sem.

Rôzne významové nuansovanie prefixu -etto

a) Alteráty nedávneho použitia v oblasti politickej, umeleckej a v jazyku oficiálneho štýlu svedčia o tom, že sufix *-etto* prekračuje hranice tradične limitované na hovorovú oblasť. V jazyku politikov sa vyskytujú alteráty *governetto*, *regimetto*, *duchetto*, *apologhetto*, *concilietto*, v oblasti umenia *barochetto*, medicíny *tossetta*, *globuletto*, *colichetta* (Barbaresiová, 2004, s. 284). Uvedené príklady sú bez kontextového zaradenia, predpokladáme však,

že majú svoje miesto skôr v hanlivo-depreciatívnom a žartovnom úze (slabá vláda, neschopný režim), okrem tých, ktoré sú z oblasti medicíny a umenia.

Nižší stupeň hodnosti v porovnaní so základovou bázou (regina, diva, ninfa) predstavujú aj *reginetta*, *divetta*, *ninfetta*, nakoľko menšia miera tu znamená deficit a slabšiu valutáciu. *Reginetta* sa dnes využíva v prostredí šoubiznisu pri konkurzoch na miss či kráľovnú krásy.

b) Slovám vyjadrujúcim časové a hmotnostné údaje dodáva príznačnosť nepresnosti: ora (hodina) – *oretta* (hodinka, necelá hodina, asi hodina); chilo – *chiletto* (asi kilo).

➤ «Il viaggio, che in genere durava circa *un'oretta*, fu di due ore e mezzo. Romina stava malissimo. Come tutti noi, del resto.» (Al Bano, *E'la mia vita*, s.175)

Cesta, ktorá zvyčajne trvala asi *hodinku*, trvala dve a pol hodiny. Romina sa cítila veľmi zle. Ako napokon my všetci.

➤ «D'estate si sta meglio. L'umore migliora, i dolori scompaiono. Ci si sente più attivi. E si possono perdere facilmente *i chiletti* di troppo. » (Io donna, N. 31, 2000)

V lete sa človek cíti lepšie. Nálada sa zlepši, bolesti zmiznú. Cítíme sa aktívnejší. A ľahko možno stratiť nejaké *kilečko* navyše.

c) Nezriedka sa objavuje v toponymických názvoch, najčastejšie na oficiálne pomenovanie menších okrajových častí územného celku a chotárov (*Berlinghetto*, *Porretta Terme*), príležitostne však aj ako individuálny neoficiálny prejav spolupatričnosti k rodnému kraju (*Italietta*, *Adigetti*), dedine (*Tardarietta*), mestu (*Rometta*), ako to dosvedčuje príklad z Felliniho filmu *Roma - Rometta nostra* (porov. Barbaresiová 2004, s. 268). Vzhľadom na produktívnosť sufixu je možno od každého miesta tvoriť podobné individuálne alterácie.

➤ «Nella tarda mattinata avrei preso un altro treno per Bologna, e dopo aver cambiato un'altra volta, verso sera sarei arrivata a *Porretta Terme*». (Tamaro, *S. Va'dove ti porta il cuore*, s. 130)

V pokročilé dopoludnie som nasadla na ďalší vlak do Bologne a po ďalšom prestupe asi tak k večeru som prišla do *Porretta Terme*.

➤ Abbiamo comprato la seconda casa in Tardarietta, sotto l'Etna. (dal vivo)

Kúpili sme si víkendový dom v Tardariette pod Etnou.

d) Pri názvoch sviatkov sa ujal v oficiálnom pomenovaní *Pasquetta* (Veľkonočný pondelok), čo referenciou zodpovedá dozvukom veľkolepých osláv vzkriesenia.

e) Okrem toho je ideálnym hypokoristickým prostriedkom prejavu nežnosti a láskavého postoja v detskom a domácom prostredí: *cocchetto* (maznáčik), *Carletto*, *Nannetta*, *Ginetta*, *Pinetta*, *Gigetto*, *Ninetta*, *Chiaretta*, *Marietta*, *Annetta* a i. Ani tu sa nevyklučuje kumulácia v žartovnom použití: *Gin-ett-accio* (Barbaresiová 2004, s. 285)

➤ «Chi vuol saltare di gioia, prego si accomodi. Ma non dimentichi un paio di *cosette*.» (Oggi, N. 4, 2007)

Kto chce plesať od radosti, prosím, poslušzte si. No nezabúdajte na zopár *vecičiek*.

➤ «Allora entrò in bottega un *vecchietto* tutto arzillo, il quale aveva nome Geppetto.» (C. Collodi: *Le Avventure di Pinocchio*)

Vtedy vstúpil do dielne *starček*, samá čiperka, menom Geppetto.

➤ «Peccato che la presenza del *micetto* sia passata inosservata, procurandogli un bagno fuori programma a 40 gradi centigradi, con detersivo e centrifuga finale. E'andata comunque bene, a parte una lavata di capo: il gatto dormiglione è uscito illeso. » (Famiglia cristiana, N. 40, 2004, 168)

Škoda, že prítomnosť *mačiatka* unikla pozornosti a dostalo sa mu neplánovaného kúpeľa v práčke na 40° C s pracím práškom a záverečným odstredením.

f) *Suffix -etto v ironickom použití*

Všade tam, kde malosť nepridáva na milote, ale uberá z nej a dehonestuje ju, prechádza do opačného ladenia: ironického. Toto tvrdenie sa vzťahuje predovšetkým na charakteristiku osôb z hľadiska ich sociálneho postavenia alebo profesionálnych kvalít, no i v prípadoch, keď zdrobnenie zároveň nosí so sebou zníženie kvality: *musichetta*, *libretto*, *operetta*. V takýchto prípadoch by sa na zvýšenie prestíže žiadali skôr augmentatívne než deminutívne prostriedky. Tie v takomto použití jednoznačne nadobúdajú hanlivý význam nevysokkej profesionálnej kvality, diletantskosti.

➤ «A venticinque anni *ufficialeto* di complemento, Rico Verri si piaceva della compagnia degli altri ufficiali del regimento, tutti del Continente, i quali, non sapendo come passare il tempo in quella polverosa città dell'interno della Sicilia, s'erano messi attorno come tante mosche all'unica famiglia ospitale, la famiglia La Croce, composta dal padre, don Palmiro, ingegnere minerario (*Sampognetta*, come lo chiamavano tutti, perché, distratto, fischiava sempre), dalla madre, donna Ignazia, oriunda napoletana, intesa in paese *La Generala* è chiamata da loro chi sa poi perché, donna Nicodema; e da quattro belle figliuole, pienotte e sentimentali; (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 32)

V dvadsiatich piatich rokoch si posádkový *dôstojníček* Rico Verri užíval spoločnosť ostatných *dôstojníkov* pluku (...)

➤ «Il suo lavoro deve farlo benissimo, pensa mentre le sembra di sentire voci che parlano in lontananza, poi una *musichetta*, poi ancora voci che parlano in lontananza, poi una voce di donna.» (Di Stefano, Azzurro, troppo azzurro, s. 143)

Svoju prácu si musí robiť poriadne, myslí si, zatiaľ čo sa jej marí, že počuje hlasy kdesi v diaľke, potom akési *slabé tóny*, potom zasa tie vzdialené hlasy, napokon ženský hlas.

Hanlivo-výsmešne treba brať aj slovo *tipetto* v spojení *essere un tipetto*, ktoré treba chápať ako *to je ale typ (individuum, kvietok, charakter, týpek)*.

➤ «Certo, Teo non è un *tipetto* facile. Lo scorso anno aveva piantato in asso la sua collega in Paperissima.» (Oggi, N. 38, 2002)

Isteže, Teo je *dobrý kvietok*. Minulý rok nechal v štiche svoju kolegyniu z televízneho programu Paperissima.

Cretinetto má hanlivo-pejoratívnu stránku obsiahnutú už v sémantike základového slova, v porovnaní s ktorým alterát naznačuje istú dávku zhovievavosti zo strany hovoriaceho a pôsobí menej negatívne. Porovnajme *tu sei un vero cretino* a *tu sei un cretinetto* (ty si ozajstný kretén – ty si kreténik).

Ďalšia exemplifikácia:

➤ «Naturalmente non aveva mai osato parlarmi in modo esplicito di questo suo progetto. Quando le chiedevo perché non utilizzasse in alcun modo la sua laurea in lettere, rispondeva con un *sorrisetto* furbo: “Vedrai che la utilizzerò”...» (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore)

Prirodzene, nikdy sa neosmelila hovoriť so mnou otvorene o tomto jej pláne. Keď som sa jej pýtala, prečo nejako nevyužije svoje humanitné vzdelanie, odpovedala vždy s *potmehúdsnym úškrnom*: „Uvidíš, raz ho využijem“...

➤ «Il lavoro del dentista andò agli atti: 24 *paginette* scopiazzate. Costo: oltre 300 milioni delle vecchie lire, 12 milioni e mezzo a pagina. Inutile dire che contribuì alla lotta all'Aids tanto quanto un venditore di birra bavarese contribuì alla lotta all'aclolismo.» (Anna, N. 33, 2006, s. 25).

Zubárova práca bola založená ad acta: 24 plagovaných *stránok* (...)

4.3.3 Sufix -otto/ -ozzo

Zvláštnosťou svojho postavenia sa vyníma medzi ostatnými alterátmi. Podmieňuje ho jeho obojakosť: osciluje medzi augmentatívnosťou a deminutívnosťou, čo registrujú tiež slovníky. Napríklad *Donzelletta vien dalla donzella* prisudzuje sufixu *-otto*:

1. augmentatívnosť pri nasledujúcich substantívnych bázach:

agnello, baciotto/baciozzo, barilotto, borsotto, bracciotto, brunotto/brunozzo, candelotto, casotta, cucciolotto, cucinotta, donnotta, facciotta (euf. la

bella facciotta), fanciullotto, giovanotto, giovinotto, grassotto (euf.), isolotto, labbrotto, paesanotto (pej.), paesotto, palazzotto (lex.), quadrotto, ragazzotto, signorotto (pej.), sposotta, tacchinotto, tedescotto, uccellotto a i.;

2. deminutívnoš' pri slovách:

alberotto, anatroto, asinotto, aquilotto, passerotto, bassotto (aj lexik.), casotto (lexik.), cipollotto, cittadinotto (pej.), giacchotta, leprotto, nobilotto (pej.), passerotto, salamotto, scimmiotto, selvaticotto, sempliciotto (pej.), serpetto, starnotto, tigrotto a i.

Jeho oscilácia medzi dvoma opačnými pólmi je zdrojom nejasností, keďže raz môže vystupovať deminutívne, inokedy zasa augmentatívne, a to aj v rámci jednej lexikálnej jednotky. Vo vzťahu k ostatným deminutívnym sufixom *-ino*, *-etto* predstavuje menšiu mieru zdobnenia, čiže *paesetto*, *paesino* sú menšie ako *paesotto*. *Isolotta* je o niečo väčšia ako *isoletta*, *bicchierotto* zasa ako *bicchieretto* či *bicchierino* a pod. Na poli augmentácie v rade postupného narastania (v zmysle priestorového určenia) ide po línii: neutrálne slovo *-otto*, *-one* (*paese* – *paesotto* – *paesone*).

Barbaresiová (2004, s. 287) svoju valutáciu sufixu *-otto* opiera o nasledujúcu citáciu: “Ogni creatura (Pekémon) ha tre stadi di evoluzione, da draghetto a dragotto fino a dragone.” [„Každé stvorenie (Pokémon) má tri evolučné stupne, od dráčika k drakovi až dračiskovi.“]

Nesporne však bokom úvah stoja lexikalizované formácie pomenúvajúce zvieratá. Ide o názvy mláďat a ako z podstaty vyplýva – čisté deminutíva: *leprotto*, *aquilotto*, *tigrotto*, niekedy vo zväzku s dnes už neproduktívnym *-acchio* (*lupacchiotto*, *orsacchiotto*). V regióne Lombardia a Emília sa v hovorovom štýle (domácich pomenovaniach) objavuje v podobe *-otti*, čo je však forma singuláru – *Giovanotti*, *Silviotti*. Pri deverbálnych substantívach typu *dormiglione*, *mangione* sa považuje za variant, ktorý zmierňuje sémantiku drsného *-one* (*dormigliotti*, *mangiotti*).

Grassotto kumuluje s *-ello* (*grassottello* vyznieva deminutívne a eufemisticky) a tiež s *-one* (*grassottone* vyznieva augmentatívne).

Môže sa spájať so substantiválnou aj adjektíválnou bázou, kde veľmi často vystupuje v lexikalizovanej terminológii: *spinotto* (zástrčka), *lunotto* (zadné okienko v aute), *poliziotto* (policajt), *bassotto* (jazvečík). Menej často

so slovesnou (*non parlottare, scimmiettare*), zriedkavo s adverbiálnou (*tardotto*).

Luca Serianni (1989, s. 550) vidí jeho pôsobenie v troch úlohách (augmentatívnu pritom neuvádza):

1. označenia mláďat pri niektorých názvoch zvierat: *aquilotto, leprotto*;
2. oslabenia efektu, významovo rovnajúceho sa perifráze:
nominálna báza + trocha (*alquanto*)
vecchio + *-otto* = *vecchiotto* (*alquanto vecchio* [postarší]);
3. pomenovania obyvateľských názvov: *Chioggia – chioggiotto* (tu však nejde o alteratívny sufix).

Vo funkcii deminutívnej často vystupuje vo významovej alternácii so sufixom *-etto* (*cipollotto - cipolletto, alberotto - alberetto*). Neplatí to však vždy. Tak napríklad *contadinotto* je pejoratívne (sedliačisko), *contadinetto* zasa melioratívne (sedliačik).

Pri alterácii sa vyskytuje rodová zmena, zväčša bez vedľajších účinkov. V niektorých prípadoch však platí to, čo sa konštatovalo pri sufixe *-etto*, a síce, že alterát bez rodovej zmeny funguje vo vlastnej, jemu zodpovedajúcej funkcii alteratívnej (pejoratívnej či melioratívnej), pri rodovej zmene inklinuje k lexikalizácii. Ako príklad uvedieme:

casotta – aug. domisko

casotto – 1. dem. domček; 2. lexik. búda (strážna); 3. nevestinec

- *casotto* - zväčša eufemistický odtieň (domček)
- príležitostne dysfemistický (bordel)
- *Stanno sgomberando il casotto occupato in via modena 11 angolo corso Palermo. Fate un salto in zona* (Google).
Búrajú obývaný domček na via Modena na rohu Palermskej ulice. Skočte tam.
- *Si può veramente dire che la vita è un casotto.* (Google)
Dá sa skutočne povedať, že život je jeden bordel.

4.3.4 Sufix *-ello*

Už v latinčine (pochádza z latin. *-ellus*) mal význam deminutívnosti. Dnes hlavnou oblasťou jeho rozšírenia je Mezzogiorno, kde preniká aj do toponymického a antroponymického názvoslovia. Konštantne vošiel do mnohých lexikalizovaných jednotiek, čím rozšíril sféru svojho výskytu na

celonárodnú úroveň. Okrem substantívnej bázy (*carrozzella, orfanella*) sa pripája aj na adjektívnu (*viziatello*) a slovesnú (*bucherellare, girellare, giocherellare* ap.). Čo sa týka jeho postavenia medzi ostatnými sufixami, možno povedať, že je južanským variantom sufixu *-ino* a spolu s *-etto* tvoria trojicu najrozšírejších sufixov totožného významu, t. j. s evidentným zastúpením deminutívnej funkcie. Najmä na juhu sa tešia obľube slová s citovým podfarbením typu: *carbonella, barella, fiammella, rondinella, poverello, cattivello, speranziella, sfogliatella, finestrella, miserello*. Môže mať aj rozšírenú formu */i/c-ello, -icci-olo, -er-ello*: *campo – campicello, sole – solicello, volo – volicello, fatto – fatterello, fuoco – fuocherello*. Ani viacslabičné slová neblokujú jeho použitie: *informazione – informazioncella, passione – passioncella*. Nadávky zmierňuje: *asinello*.

V toponymickej oblasti sa využíva na pomenovanie okrajových častí, menších osídlení, osád, štvrtí, prítokov, ciest a rôznych chotárnych oblastí. Tie sa kladú zvyčajne k zemepisným názvom neodvodeným, ktoré *-ello* v pomenovacom pláne alteruje na označenie okrajových častí toponymických názvosloví. Serianni (1989) uvádza napríklad: *Stornara – Stornarella* (Foggia), *Soriano – Sorianello* (Catanzaro), *Aliano – Alianello* (Matera), *Marigliano – Mariglianella* (Napoli). V jazyku domáceho prostredia sa ním modifikujú do lichotivo-zaliečavého tónu vlastné mená *Mariella, Rossanella, Franceschello, Tinella, Marinella* (napr. “La canzone di Marinella” - názov piesne F. De Gregoriho).

➤ «Padron 'Ntoni invece non lo conosceva neanche di vista *Franceschello*, e badava agli affari suoi, e soleva dire: “Chi ha carico di casa non può dormire quando vuole perché chi comanda ha da dar conto”».

Otec 'Ntoni nepoznal *Ferinka* ani z videnia, staral sa o svoje veci a zvykol vraviť: „Kto má na starosti dom, nemôže spať, kedy sa mu zachce, pretože kto porúča, musí skladať aj účty.“

Jeho uplatnenie sme našli i pri názve športového strediska.

➤ «Nel cuore di Milano è il più formidabile laboratorio calcistico al mondo: *Milanello*.» (La Gazzetta dello sport, 1996, s. 36)

V srdci Milána je najvýznačnejšie cyklistické laboratórium na svete: *Milanello*.

Kladné citové zafarbenie predmetného sufixu v inom použití je zrejmé z nasledujúcich citátov, všetky z knihy C. Collodiho *Le Avventure di Pinocchio*.

➤ «...ma l'Omino, invece di ridere, si sentì preso da tanto amore per quell'irrequieto *asinello* che, con un bacio, gli portò via di netto la metà di quell'altro orecchio.... »

...avšak Človečik, namiesto aby sa smial, pocítil takú lásku k tomu rebelujúcemu *somárikovi*, že pri bozkávaní mu odhryzol dobrú polovicu druhého ucha...

➤ «Tienilo a mente, *grullerello!* »

- Zapamätaj si to, *prostáčik!*

➤ «E perché il corpo gli seguitava a brontolare più che mai, e non sapeva come fare a chetarlo, pensò di uscir di casa e di dare una scappata al *paesello* vicino, nella speranza di trovare qualche persona caritatevole che gli avesse fatto l'elemosina di un po' di pane. »

A keďže v bruchu mu škvŕčalo viac ako inokedy a nevedel, ako to zastaviť, zmyslel si, že odíde z domu a zmizne v blízkej *dedinke* v nádeji, že nájde dajakú dobroprajnú osobu, od ktorej by vyžobronil kúsok chleba.

➤ «*La fiammella* stava diventando un fuoco serio. » (Al Bano, *E' la mia vita*, s. 28).

Plamienok sa menil na ozajstný oheň.

Prevaha objektívnej malosti je zjavná v prípade *festicciola*.

➤ «Gente per bene, ragazzi che fino a ieri non avevano dato problemi, anzi. Uno aveva festeggiato con i genitori e la sorella il diciassettesimo compleanno. *Una festicciola* al ristorante e poi tutti a casa a dormire: una bella casa, una famiglia unita, senza problemi, né economici, né affettivi. » (Oggi, N. 45, 2004, s. 5)

Slušní ľudia, deti, ktoré až dovčera neboli problémové, naopak. Jedno z nich spolu s rodičmi a sestrou oslavovali sedemnásť narodeniny. Taká *malá oslava* v reštaurácii a potom všetci domov spať: pekný dom, družná rodina, žiadne problémy ekonomické ani citové.

Ani tomuto sufixu nie je cudzia kumulácia s iným sufixom. Najčastejšia je s *-ino/a* doloženom v slovách *storia - storiella - storiellina, buco - bucherello - bucherellino, sonno - sonnello - sonnellino* a *-etto* (*gonn-ell-etta, cerchi-ell-etto, fritt-ell-etta*), ale aj *-otto* (*porc-ell-otto*), *-uccio* (*bambin-ell-uccio*).

➤ «O si sarà buttato sul letto per fare un *sonnellino* - soggiunse un altro, ridendo più forte che mai.» (Collodi, C. *Le avventure di Pinocchio*)

Alebo sa snád' hodil do postele snívať sniček - dodal druhý, smejúc sa ešte hlasnejšie ako predtým.

Vnútornú pozíciu zaujíma aj pri kumulácii s *-one* (*porc-ell-one*).

Už tradične (ako každý deminutívny sufix) pridáva hanlivý odtieň, ak sa spája s názvami povolání: *pittore - pittorello, scrittore - scrittorello, autore - autorello*. Barbaresiová (2004) k nim pridáva aj iné: *musicarella, pivello*

(neskúsený začiatok), *libello* (pamflet, hanopis). *Vinello* má naopak pozitívnu konotáciu. *Storiella* z pohľadu niektorých nevyznieva lichotivo a takmer vždy sa spája s obscénnosťou.

4.3.5 Sufix -icchio

Okrem doteraz spomenutých sufixov deminutívneho charakteru inklinuje k nim aj sufix *-icchio*, ktorý je dnes produktívny už iba v niektorých toskánskych dialektoch. Do modifikovaného slova vnáša zväčša hanlivý, znevažujúci príznak alebo príznak chatrnosti, úbohosti, biednosti, neúplnosti, dengľavosti, slabosti. Napr. v pisanskom dialekte slovo *solicchio* neznamena pekné, hrejivé slniečko, ale slabohrejúce slnko (Serianni 1989, s. 550).

V južných dialektoch získava silu účinku v ironickom prifarbení textu, ako o tom svedčí Sciasciov sicilianizmus *ominicchio*. Sciascia ním v románe *Deň sovy* charakterizuje človeka infantilného správania sa. Ide o kumuláciu dvoch deminutívnych sufixov: *ino* + *icchio*: *uomo* + *-ino* + *-icchio* = *ominicchio*.

➤ «... E invece no, scende ancora più giù [l' umanità], agli ominicchi: che sono come i bambini che si credono grandi, scimmie che fanno le stesse mosse dei grandi... » (Sciascia, L. Il Giorno della civetta, s. 109)

A predsa nie, ona klesá ešte nižšie, k *ľudkom*: tí sú ako deti, ktoré si myslia, že sú dospelí, ako opice napodobňujúce veľkých...

Nedávno sa objavil aj pejorativizmus *governicchio*, t. j. slabá vláda, ktorá nemá perspektívu. Taký istý silne dehonestujúci účinok má v spojení so slovami označujúcimi sociálny stav či profesiu: *avvocaticchio*, *dottoricchio*, *scrittorticchio*, *artisticchio*.

Farbe uberá na sýtosti, čím sa stáva blízkym sufixu *-astro* alebo *-ognolo*:

verdicchio = verdaastro = verdognolo

Iba dialektové použitie má v zámene *qualchedunicchio*.

4.3.6 Sufix -uccio/ -uzzo

Aj ďalší sufix *-uccio* s južanskou alomorfoou *-uzzo* je deminutívnym už iba v rovine citovej, od pravej deminutívnosti sa podobne ako predchádzajúce

vzd'ahuje a iba sem-tam si zachoval schopnosť vyjadrenia oslabenia príznaku pri abstraktách, ako vyplýva z nasledujúcej ukážky:

➤ «Ma quando lui dimostrò di essere più attratto da mia cugina, tra le due contendenti cominciarono le tensioni, condite da tanti piccoli *dispettucci*.» (Intimità, N. 28, 2007, s. 56)

Ale keď dal najavo, že ho viac priťahuje moja sesternica, medzi dvomi súperkami vzniklo napätie, okorenené mnohými *malými priekmi*.

Spája sa so štyrmi kategóriami slov: substantívami (lett-uccio, boc-cuccia, verm-uccio, anim-uccia, vi-uzza), adjektívami (debol-uccio), slovesami (rimpann-ucci-are) a adverbiami (tard-uccio, lontan-uccio).

Fonologické reštrikcie sa neprejavujú rigorózne, naopak. Dôkazom je *donnucciaccia*, foneticky nie celkom ľúbozvučná.

Kumuláciu (s pozíciou vonkajšou aj vnútornou) pripúšťa so sufixami *-ino*, *-etto*, *-ello*: *cant-ucc-ino*, *capp-ucc-etto*, *cest-ell-uccio*. Je otvorený aj reduplikácii-rekurzii: *vestit-uccio-uccio-uccio* dokonca s možnosťou autonómnej pozície, ako je *un peccatuccio proprio uccio* (Barbaresiová 2004, s. 286).

Jeho emocionálny náboj je zväčša pozitívny, melioratívny, maznavý: *cavallo - cavalluccio*, *bocca - boccuccia*, *cosa - cosuccia*, *vestito - vestituccio*, *cappello - cappelluccio*, *tesoro - tesoruccio*, *canto - cantuccio*, *labbro - labbruccio*. Hypokoristické použitie sufixu sa vzťahuje aj na vlastné mená: *Mariuccia*, *Feruccio*, *Giselluccia*, *Manueluccia*, *Barbaruccia* a i.

➤ «*Pinocchiuccio* mio! Com'è che ti sei bruciato i piedi? » (Collodi, C. *Le avventure di Pinocchio*)

Moje Pinocchiatko! Prečo si si popálil nohy?

➤ «*Pinuccia* ha 29 anni, adesso, è alla vigilia delle nozze (un po' tardive, senza dubbio) con *l'avvocatuccio* Enzo Baglioni che va per i quaranta. (G. Marotta, *Le milanesi*).

29-ročná *Jozefinka* má teraz má teraz pred svadbou (nepochybne trocha oneskorenou) s bezvýznamným *advokátikom* Enzom Baglionim, ktorý ťahá k štyridsiatke.

➤ «Dan, dan, dan, dan, dan, la macchina passa il Tevere, attraversa il piazzale di Ponte Milvio, si arrampica su per la via Cassia, arriva al bivio della *Camilluccia*, gira a sinistra.» (Moravia, A. Boh, s. 10)

Dan, dan, dan, auto prechádza cez Tiber, cez námestie Ponte Milvio, vyšplhá hore po ceste Cassia, dorazí na rázcestie *Camilluccia*, zabočí doľava.

Nevylučuje sa však pragmatický zámer depreciatívny s tendenciou bagatelizovať veci v závislosti od vôle autora a kontextuálneho zaradenia. Hanlivosť sa pripája aj k nasledujúcim slovným bázam, ako ich zaznamenáva slovník alterátov *Donzetta vien dalla donzella: affaretuccio* (affare), *affaruccio* (affare), *anelluccio* (anello – príležitostne aj melioratívne), *ariuccia* (aria), *barbuccia* (barba), *barcuccia* (barca), *cosuccia* (cosa), *bertuccia* (škrata, opica; berta). Výrazne depreciatívny zámer má v slove *abbozzuccio - abbozzo* (nevydarená skica, náčrt), *accademiuccia - accademia* (inštitúcia pochybných kvalít), *abituccio - abito* (chatrný odev) a všade tam, kde zdrobnenie je neželateľné, ako napr. pri pomenovaniach profesií a hodností, ktoré na vyjadrenie obdivného zámeru skôr žiadajú opozitný sufix *-one*: *avvocatuccio*, *abatuccio*, *baronuccio*, *poetuccio*, *scritturuccio*, *artistuccio*, *dottoruccio*.

➤ «Agnese era una ragazza di diciassette o diciotto anni vestita con un *abituccio* corto e troppo leggero per la stagione. » (F. Jovine, Tutti i miei peccati)

Agnese bola sedemnást' či osemnást'ročná dievčina v smiešnych krátkych *šatôčkach*, príliš ľahkých na to ročné obdobie.

➤ «Le piccole bottegaie del ghetto, frequentate da *Iduzza* di passaggio, s'erano fatte più taciturne e recitenti, e proseguivano nei loro *affarucci* quotidiani, come se gli avvenimenti europei non le riguardassero. » (E. Morante, La Storia)

Drobné priekupníčky geta, ktoré *Iduzza* navštevovala, keď mala tadiaľ cestu, sa stali mĺkvejšie a pokračovali v každodenných *kšeftikoch*, akoby sa ich európske udalosti netýkali.

V ukážke pirandellovského prirovnania človeka k červíku už samotné prirovnanie vyznieva nelichotivo, k čomu sufix svojím spôsobom ešte napomáha:

➤ «“Due mogli, zi' Ni, allegramente!” – lo riscossero dallo sbalordimento e gli fecero guardare con rabbioso dispetto tutti quegli uomini, *vermucci* di terra ch'egli ogni volta vedeva sparire come niente, appena s'allontanava un po' dalle coste nelle immensità del mare e del cielo: ... » (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 40)

„Dve manželky, strýko Ni, veselo do toho!“ – to ho vyburcovalo z ohromenia a s hnevливou nevraživosťou pozeral na všetkých tých ľudí, pozemských *červíčkov*, ktorých vidaval vypariť sa po každý raz, keď sa vzdŕal od pobrežia do nekonečných morských a nebeských diaľav.

Expresívno-ironizačný postup, pri ktorom klad dostáva platnosť záporu, sledujú ďalšie citácie:

➤ «Ma eccolo il mio primo venuto. In fondo allo sterminato soggiorno del nostro superattico di superlusso, eccolo che avanza, tra i gruppi di poltrone e di divani, meschino, anonimo, insignificante, vestito di grigio scuro come un qualsiasi funzionario di basso rango o

avvocatuccio o altro verme simile, occhialuto, calvo e, naturalmente, con la barba lunga, e con il lutto, si capisce, per non so che parente remoto, cioè con la fascia nera al braccio, la cravatta nera, il fazzoletto bordato di nero. » (Moravia, A. Boh, s. 26)

A vida, už je tu ten môj, čo sa mi prvý priplietol do cesty. Nevýrazný, úbohý, bezvýznamný, v tmavošedom obleku ako dajaký funkcionár nízkeho rangu alebo *advokátik* či podobný červíček, zozadu sa prediera medzi kreslami a divánmi obrovskej obývačky nášho superluxusného átriového bytu (...)

➤ «“Bagatelle di un momento”, *cosucce* da poco, le ha definito lui (Berlusconi).» (Oggi, N. 7, 2007, s. 36)

„Malicherné pletky“, bezvýznamné *maličkosti*, tak ich charakterizoval on (Berlusconi).

Nasledujúce príklady demonštrujú, že sufixu nemožno trvalo prisúdiť jeden príznak a podľa želania autora ho možno opatriť dokonca protichodnými príznakmi:

- *casuccia* - zväčša eufemistický odtieň
- príležitostne aj dysfemistický

➤ “Padron 'Ntoni rispondeva che andava a cercarsi il pane, e quando i sugheri scomparivano ad uno ad uno, nel mare largo che era verde come l'erba, e *le casucce* di Trezza sembravano una macchia bianca, tanto erano lontane, e intorno a loro non c'era che acqua, si metteva a chiacchierare coi nipoti dalla contentezza ...” (Verga, G. I Malavoglia, s. 115)

Otec Ntoni odpovedal, že ide na zárobok. A keď sa rybárske člny s kôrkovými plavákmi na sieťach jeden po druhom strácali v diaľavách šireho mora, ktoré bolo zelené ani tráva, a *učupené domčeky* Trezzy boli ako biela škvrna, tak boli ďaleko, a navôkol bola len samá voda, vtedy sa od spokojnosti pustil do reči s vnukmi.

➤ Sbarcarono a dritta: e lasciat' ire il barchetto a Benodet, si raccolsero in una *casuccia* abbandonata, e misero fuori un desinarino di verdura, ova, frutta; e il sedile ch'era lor mensa e la terra sparsero di fiori gialli, bianchi, celesti, colti sui massi sporgenti. Finito, sedettero sull'orlo dell'acque, che 'l cielo era un po' serenato, e dopo breve silenzio, Maria cominciò: (Tomasseo, N. Fede e Bellezza, s.1)

(...)zhromaždili sa v opustenej *chatrči* a vytiahli von malý obed zo zeleniny, vajec, ovocia (...)

- *straduccia* - zväčša eufemistický odtieň
- príležitostne aj dysfemistický

➤ «E la sera, sull'imbrunire, come la *Provvidenza*, colla pancia piena di grazia di Dio, tornava a casa, che la vela si gonfiava come la gonnella di donna Rosolina ... padron 'Ntoni mostrava ai suoi ragazzi il bel fuoco che fiammeggiava nella cucina della Longa, in fondo al cortiletto della *straduccia* del Nero, che c'era il muro basso e dal mare si vedeva tutta la casa, colle quattro tegole sotto cui si appollaiavano le galline, e il forno dall'altro lato della porta.» (Verga, G. I Malavoglia, s. 117)

A keď sa večer za súmraku Provvidenza, obťažkaná božími darmi, vracala domov, a plachta sa vzdúvala ako sukňa pani Rosoliny...otec Ntoni ukazoval svojim chlapcom na pekný kúdel ohňa, ktorý vychádzal z Longinej kuchyne vzadu na maličkom dvorčeku na *cestičke* Nero (...)

➤ «...un palmo e mezzo di cielo, sette centimetri di collina ed un campanile; di mare e di Vesuvio neppur l'ombra; giù, una straduccia rumorosa ed antipatica. ... »

...piad' neba, sedem centimetrov svahu a zvonica; po mori a Vezuve ani tieň; dole hlučný a nesympatický *chodník*. (Google)

Čo sa týka pomenovania *lettuccio*, to sa používa tak v lexikalizovanom, ako aj pôvodnom význame. V nasledujúcom citáte z poviedky Moraviu označuje pohovku, v ďalšom od Pirandella postieľku.

➤ «Alle cinque, il corpo era ancora nel mezzo della piazza, e il mio saggio non era finito. Allora mi sono alzata dalla scrivania, e mi sono distesa sul *lettuccio* sul quale di solito si mettono i miei pazienti.» (Moravia, A. Boh, s. 179)

O piatej ležalo telo ešte uprostred námestia a ja som môj záznam stále nedopísala. Tak som vstala od písacieho stolíka a natiahla sa na *pohovku*, kde sa zvyčajne ukladajú moji pacienti.

➤ Ma si riprese subito; si alzò; fece ridistendere nei *lettucci* le figliuole sbalordite. (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 36)

No ihneď sa spamätala, vstala, znova uložila vyplašené dcérky do *postieľok*.

Dve nasledujúce ukážky zvyrazňujú snahu zmierniť a zľahčiť negatívnu sémantiku základového slova či bagatelizovať priestupok.

➤ «C'è la sostanziale ammissione di *peccatucci* veniali. E un senso di innappellabile autoassoluzione.» (Oggi, N. 7, 2007, s. 29)

Je tam podstatné priznanie *ľahkých prehreškov*. A zmysel pre vlastné neodvolateľné rozhrešenie.

➤ «La gravidanza è senza dubbio uno dei periodi più belli nella vita di una donna. Ma a volte il pancione che cresce può creare qualche *problemuccio*. » (Starbene, marzo 2003)

Tehotenstvo je nepochybne jedno z najkrajších období v živote ženy. Niekedy však rastúce bruško môže vyvolať nejaký *problémik*.

V slove *bertuccia* sa metaforizáciou zosilnil negatívny obsah a cestou personifikácie premenil na škaredú nadávku. V danom prípade ide o deetymologizáciu, ktorá je vždy sprievodným javom lexikalizácie, pri ktorej zaniklo a vypadlo zo slovnej sústavy jazyka pôvodné slovo s tou istou sémantikou.

➤ «La famiglia! Io so cosa vuol dire vivere in famiglia, oh se lo so. Vuol dire avere una tribù di fratelli, sorelle, cognati, cognate, zii, nonni e nipoti, da spastasciutare a pranzo e

a cena tutti i giorni. Vuol dire passare le serate davanti alla televisione, con quella vecchia scimmia di tua madre e con quella *bertuccia* non meno pelosa di tua sorella zitella. » (Moravia, A. Boh, s. 27)

Rodina! Ja dobre viem, čo to obnáša, žiť v rodine. Znamená to mať čelad' bratov, sestier, švagrov, švagrín, strýkov, starých rodičov, otravovať sa s nimi na obed a večeru po všetky dni. Znamená to tráviť večery pred televízorom s tvojou matkou, tou starou *opicou* a tvojou sestrou – starou dievkou, ďalšou chlpatou *šeredou*.

Vystupuje tiež v exklamatívnej funkcii, ktorá je v dôsledku svojej povahy poznačená lexikalizáciou a ako taká podmieňuje prechod deminutív do kategórie citoslovieč (animuccia! [dušička!]; madruccia![matička!]; amicuccio! [priateľko!]):

➤ «“*Madruccia!*” rispondeva Percolla. “Guarda questa!...Laggiù, laggiù, maledetto!”» (Brancati, V. Don Giovanni in Sicilia, s. 20)

„*Matička!*“ – odpovedal Percolla. „Pozri tamtú!...Tam dolu, došľaka!“

➤ «“*Barbara!*” chiamava la madre a quel visino da un soldo “*Barbara, madruccia, guardami, cuoricino! C'è il dottore...*”» (Brancati, V. Don Giovanni in Sicilia, s. 13)

„*Barbara!*“ – prihovárala sa matka tej zúboženej tváričke. „*Barbara, matička, pozri na mňa, srdiečko! Je tu doktor...*“

Variantom sufixu *-uccio/a* je *-uzzo/a*: *pietra - pietruzza, abbaglio - abbagliuzzo, acino - acinuzzo, anello - anelluzzo, animale - animaluzzo, labbro - labbruzzo* a i.

Tento variant sa s obľubou ujal v hypokoristických pomenovaniach (krstných menách a priezviskách), a tiež v toponymických a chotárnych názvoch, kde sa lexikalizoval so všetkými dôsledkami, ktoré s tým súvisia, vrátane neutralizácie sprievodnej konotácie: *Santuzza, Meruzza, viuzza* (úzka ulica), *pagliuzza* (tenké steblo), *venuzza* (tenká žila) (Serianni 1989, s. 551).

➤ «... udiva nel silenzio profondo dalle *viuzze* più prossime qualche suono di passi; la voce di qualche donna che forse aspettava come lei; ... » (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 36)

...v hlbokom tichu načúvala, či z príľahlých *uličiek* nezačuje zvuk krokov, či hlas ženy, ktorá možno takisto čakala ako ona.

Slovo *gentuzza*, poukazujúce na ľudskú spodinu, zberbu či bedač, pretenduje na osobitne expresívno-dysfemistické parolové okolie.

➤ «Ma dato che ciò non è bastato a far redimere certa “*gentuzza* da quattro soldi” mi vedo costretta ad intervenire personalmente abbassandomi al loro livello (...)» (Google)

Avšak vzhľadom k tomu, že to nestačilo na to, aby sa istí ľudkovia pozdvihli, vidím, že som nútená zasiahnuť ja osobne a znížiť sa na úroveň tej *zberby* (...)

➤ «Caro professore, io intendo continuare a discutere con Diego Novelli e con Enrico Landolfi, con Leoluca Orlando e con Mario Segni, e con tutti quelli con i quali non mi lega il passato ma i disgusti del presente e le Speranze del futuro. Sotto il pergolato c'è posto: ci resterà sempre tempo per le donne e i viaggi, i libri e i sogni. Forse anche per le canzoni che hanno fatto rizzare i capelli, come dici tu, alla «*gentuzza* normale». «*Gentuzza*» che, nonostante tutto, dobbiamo continuare ad amare. Per affrancarla e liberarla dal partito del denaro e dai suoi utili idioti. » (Tabularassa, Anno 1, N. 5, 1992)

Drahý profesor, mám v úmysle pokračovať v rozhovoroch s Diegom Novellim a Enricom Landolfim, L. Orlandom a M. Segnim a so všetkými, s ktorými ma nespája minulosť, ale terajšie rozhorčenie a nádeje do budúcnosti. Pod pergolou je miesta dost: vždy nám zostane čas na ženy a cesty, knihy a sny. Snáď aj na piesne, z ktorých sa, ako vravíš ty, „*bežnému človečiku*“ ježia vlasy. „*Úbohí ľudkovia*“, ktorých, napriek všetkému, musíme naďalej milovať. Aby sme ich oslobodili z moci peňazí a podobných volovín.

Hanlivý účinok sa pociťuje aj pri alterovanom pomenovaní príslušníkov národnosti alebo ich jazyka, napr. pri slove *italianuzzo*, čiže Talian nevalnej povesti, alebo talianska hatlanina. V češtine a slovenčine sa podobný účinok vyvoláva sufixom -ák (Rusák, židák, skopčák) alebo deminutívnymi -ik, -ek (Rusáčik/-ek, židáčik/-ek, Talianik).

➤ «C'è da ridere? Sì, si ride sempre quando si sente il comico *italianuzzo* dei vecchi immigrati.» (La Repubblica Corpus)

Je na tom niečo smiešne? Áno, vždy je smiešne, keď je počuť komickú *skomoleninu taliančiny* starých prisťahovalcov.

4.3.7 Deminutívum puerile

Osobitne sa treba vyjadriť k použitiu deminutívnych sufixov v okruhu detskej reči. V nej ani sémantika, ani forma slov nikdy nie je poznačená dvojzmyselnosťou v použití medzi deťmi, tým menej v prístupe dospelých k deťom. Takzvaný „baby talk“ odráža obojstrannú nefalšovanosť a úprimnosť citov. Nič neprechádza do irónie. Naopak, autentická deminutívnosť sa snúbi s láskajúco-maznavým tónom. Je prirodzené, že v styku s deťmi zvykneme všetko zdrobňovať; práve tu výsostne platí, „čo je malé, je aj milé“.

Pre veľkých majstrov slova, ako sú Verga, Deledda a najmä Pirandello sa stal „baby talk“ dokonalým prostriedkom pre najvernejšie nuansovanie vzťahu dospelých k deťom.

- *Carluccio*, Dio mio, dov' è? *Faustino!* *Faustino!* E *Bicetta*? (Pirandello, Non è una cosa seria, s. 18)

Karolko! Bože môj, kde je? *Faustino!* *Faustino!* A *Bicetta*?

- «Ah voi, piccoline mie, povere *animucce* mie, non sapete. Ve lo dico io, ve lo dico io, venite, tornate ai vostri *lettucci* per non raffreddarvi.» (Pirandello, Non è una cosa seria, s.36)

Ah, vy moje maličké, *dušičky* biedne, vy to neviete. Ja vám to poviem, poviem vám to, poďte sem, vráťte sa do svojich *postielok*, aby ste neprechladli.

- «Si precipitò in casa; trovò in camera... le due figliuole sedute su due seggioline accanto, immobili, con le mani su le ginocchia, gli occhi spalancati e le *bocucce* aperte, in attesa che la rappresentazione della mamma seguitasse.» (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 38)

Dobehol domov; dve *dcérky*... našiel sedieť v izbe na dvoch stoličkách, s rukami na kolenách, oči vytreštené a *ústočká* otvorené, ako čakajú, že mamino divadlo bude pokračovať.

- «Nel sentirle parlare così, non poteva tenersi di piangere, e piangeva silenziosamente, mordendosi il labbro e carezzando le loro *testine*... » (Pirandello, Non è una cosa seria, s. 35)

Keď ich takto počula hovoriť, nemohla zadržať slzy a ticho sa rozplakala, hryzla si pery a hladkala im *hlavičky*.

- «Assistevano, atterrite, a quei subiti assalti di pazzia furiosa, a quelle scene selvagge, per cui i loro *visini* si scolorivano e s'ingrandivano i loro occhi smisuratamente.» (tamže, s. 35)

Vystrašene prihliadali tým útokom zúrivého šialenstva, tým divokým scénam, z ktorých im bledli *tváričky* a nad mieru vytreštené oči sa im ešte viac zväčšovali.

- « “Possiamo salutarla, nonna?” “Ma certo, amore”, ti ho risposto a prendendoti in braccio ti ho portato in giardino. Siamo rimaste a lungo in piedi sul prato mentre tu con *la manina* facevi ciao ciao alle stelle. » (Tamaro, Va' dove ti porta il cuore, s. 102).

„Môžeme jej poslať pozdrav, starká?“ „Samozrejme, láska“, odpovedala som ti a vezmúc si ťa do náručia, odniesla som ťa do záhrady. Dlho sme stáli na trávniku, zatiaľ čo ty si mávala svojou *ručičkou* hviezdám.

„Baby talk“ sa ujal aj v reči lekárov, ktorí celkom prirodzene a nenútene pomenúvajú jednotlivé časti detského tela a všetko, čo má súvis s detským svetom, zdrobňujúcim spôsobom: *corpino*, *testina*, *nasino*, *vocina*, *manina*,

piédino, giocattolino, vestitino, ditino, tossetta, lettuccio, scarpellini, cuoricino dentini, orsacchino, lacrimella, labbrettino a pod.

V danom prostredí irónia a akékoľvek iné emocionálne kombinácie blízke k hanlivosti sú cudzím elementom. Niet žiadneho napätia medzi formou a obsahom: deminutíva pomenúvajú naozaj malé substancie a v koherencii s nimi vyvolávajú súhlasnú emocionálnu odozvu.

4.3.8 Deminutíva vo frazeologizovaných alterátoch

Na pozadí vyexcerpovaného materiálu sme zaregistrovali použitie deminutív vo frazeologických zvratoch, kde častokrát vytesnili neutrálnu pomenováciu zložku, nahradiac ju zložkou deminutívnou so zjavným účelom zmierniť strohosť výpovede, dodať jej zmäkčujúci význam. Je to jav, ktorý preniká do všetkých jazykov, ktoré disponujú deminutívnym fenoménom. Frazeologizmy tohto typu niekedy vyúsťujú do vzájomnej paralely:

fare l' *occhiolino* a qu (tal.) – hodiť *očkom* po kom (slov.) – strojiť *glazki* na kogo (rus.).

alzare il ditino (namiesto *dito*) - pohroziť prštekom, prejavíť nevôľu

- Nessuno, nemmeno Berlusconi, può *alzare il ditino* e giudicare qualcuno di noi. (Google)

Niko, ani Berlusconi nemôže *hroziť prstikom* a kritizovať niekoho z nás.

abbozzare un sorrisino – nahodiť ľahký úsmev, úsmevček

- «Senza accorgermene sono finita a gambe per aria su un divano che costruiva il palcoscenico. “Voglio morire”, pensavo mentre abbozzavo *un sorrisino*.» (Oggi, N. 7, 2007, s. 58)

Bez toho, aby som si to uvedomila, skončila som s nohami vo vzduchu na jednom diváne, ktorý robil javisku zátarasu. „Chcem zomrieť“, pomyslela som si, zatiaľ čo som sa *ušklabila do úsmevčeka*.

lasciarsi lo zampino – dostať po paprčke, dostať príučku

- «Tanto va la gatta al lardo che *ci lascia lo zampino*. (povrávka)

Dovtedy chodí mačka na slaninu, pokiaľ *nedostane po paprčke*.

metterci (esserci) lo zampino – mať v čom prsty, zapárat', stariet' sa do koho

- «Nella scelta di tua madre c'entrava certo la nuova libertà di costumi, ma forse c'era anche *lo zampino* di qualcos' altro. » (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore, s. 109)

K rozhodnutiu tvojej matky zaisto prispela nová voľnosť mravov, ale možno v tom *boli aj iné vecičky*.

essere una ciliegina sulla torta – byť čerešničkou na torte

➤ «Simona oggi è all'apice della sua carriera. Per lei credo che Sanremo sia, come si suol dire, *la ciliegina sulla torta*.» (Chi, N. 15, 2004)

Simona je dnes na vrchole svojej kariéry. Myslím, že Sanremo je pre ňu, ako sa tomu zvykne hovoriť, *čerešničkou na torte*.

essere due cuori e una capannina – byť ako dve hrdličky, dve dušičky v jednom tele

➤ «Per Caudia Gerini e suo marito, Alessandro Enginoli, sposati da meno di un anno, è come se fosse una romantica serata a due cuori e una *capannina*. » (Oggi, N. 34, 2003)

Pre Claudiu Gerini a jej manželku Alessandra Enginoliho, zosobášených necelý rok, ako by to bol romantický večer dvoch zamilovaných *hrdličiek*.

correre la cavallina – užívať si, žiť radovánkam

➤ «“Ha corso *la cavallina* da giovane, e ora la paga”, dicevano, e parlavano con voluttà di paralisi progressiva, o di altri mali peggiori, se mai ne esistono. » (Satta, Il giorno del giudizio cit. in Capire l'antifona)

„V mladosti som si užíval a teraz za to pykám“, tvrdili a s pôžitkom sa vyjadrovali o progresívnej paralýze, či o ďalších horších neduhoch, ak vôbec existujú.

fare la madonnina – tváriť sa ako svätica, byť ako panenka Mária

➤ «A me non mi piacciono quelle frascette che fanno l'amore con due o tre per volta, disse la Mangiaccarubbe, tirandosi sul mento le cocche del fazzoletto da testa, e *facendo la madonnina*. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 57)

Nepáčia sa mi tie kokety, čo sa milujú s dvoma či troma naraz, povedal Mangiaccarubbe a pretrel si bradu cípmi šatky, *tváriac sa ako panenka Mária*.

lanciare un campanello d'allarme – zvonit' na poplach

➤ «Bruno Soresina *ha lanciato un campanello d'allarme*: sta crescendo il numero dei cosiddetti “portoghesi”, cioè quelli che non pagano il biglietto. » (Oggi, N. 20, 2004)

Bruno Soresina *spustil alarm*: rastie počet takzvaných „Portugalčanov“, teda tých, ktorí neplatia lístok.

fare il capolino – objaviť sa, vystrčiť hlavičku spoza čoho

➤ Anche i genitori della showgirl, Anna e Rino, *faranno capolino* in Riviera durante il Festival (Chi, N. 9, 2004)

Aj rodičia showgirl, Anna a Rino, *sa objavia* na Riviére počas festivalu.

essere il fanalino di coda – byť piate kolo u voza

➤ «Purtroppo non molti all'interno del Clan si comportavano come me. Io ero *il fanalino della coda* e osservavo tutti gli altri. Quando arrivava Celentano erano tutti ossequiosi. » (Al Bano, E' la mia vita, s. 75)

Bohužiaľ, nie všetci sa v partii správali ako ja. Bol som *piatym kolesom* u voza a pozoroval som všetkých ostatných. Keď prichádzal Celentano, všetci boli úctiví.

fare l'occholino a qu – mrknúť očkom po kom, naznačiť (spriaznenosť)
pohl'adom

➤ «Il mio primo contatto con Milano dunque durò una manciata di minuti, il tempo di prendere il tram per la stazione Garibaldi e vedere una delle strade di Milano. Era via San Marco: avevo l'impressione che il mio patrono mi *avesse fatto l'occholino*. » (Al Bano, *E' la mia vita*, s. 45)

Môj prvý kontakt s Milánom trval teda pár minút, len počas cesty električkou na stanicu Garibaldi, keď som videl jednu z ulíc Milána. Bola to ulica San Marco: mal som pocit, že môj patrón na mňa *mrkol očkom*.

avere un pallino - mať záľubu, zanietenie, vášeň (pre čo); mať mániu, utkvelú myšlienku

➤ «Berlusconi ha un *pallino*: l'organizzazione. » (L'Espresso, N. 38, 2007, s. 40)
Berlusconi má *jednu vášničku*: vždy organizovať niečo.

sembrare come un pulcino bagnato

vyzerat' ako zmoknuté kura

➤ «...*Ranocchio*, il quale deperiva da qualche tempo, si ammalò in modo che la sera dovevano portarlo fuori dalla cava sull'asino ... tremante di febbre come un *pulcin bagnato*.» (Verga, *Vita dei campi*, s. 199)

Ranocchio, ktorý od istého času chradol, ochorel tak, že ho museli vyniesť z bane na somárovi, trasúceho sa od horúčky ako zmoknuté *kurča*.

Medzi metaforickými výrazmi so sufixom *-ino/a* detailnejšiu zmienku si vynucuje neologizmus nedávneho vzniku, ktorý má momentálne miesto použitia predovšetkým v jazyku masmédií a reklamy. Ide o slovo *prezzemolina*, ktoré sa spája s menom moderátorky Simony Ventury. Jeho použitie nám dostatočne jasne a presvedčivo potvrdzuje skutočnosť niekoľkokrát zdôrazňovanú na našich stránkach: až použitie v kontexte prisúdi zmysel slovu a je vo výlučnej kompetencii autora, aký význam uplatní. V závislosti od jeho vôle môže jedna a tá istá jazyková skutočnosť vstupovať do najprotichodnejších kombinácií. Možno to ilustrovať na príklade uvedeného neologizmu.

Slovo *prezzemolina* (mohla by mať aj podobu neutrálnu – *prezzemola*) je výsledným produktom alterácie slova *prezzemolo*, použitého na metaforickej báze vo frazeologizme ***essere come un prezzemolo***. Evidentným odkazom na široké použitie danej zeleniny v kulinárii sa naznačuje fakt, že nepatrí k vzácnym produktom kulinárskeho umenia, i keď jeho nenahraditeľnosť je nespochybniteľná. Výsledným efektom daného frazeologizmu je *nemať vysokú*

hodnotu. Vyňaté zo situačnej súvislosti, finálny efekt by sa nespájal s pozitívnym hodnotením. Skutočnosť na stránkach tlače však tomu protirečí. V spojení s bravúrou moderátorky, prezývanej aj SuperSimo, vyvracia a neguje pejoratívny odtieň a prechádza k hodnotiacej sfumature, ktorá je vo väčšine prípadov daná sufixu -ino/-a.

➤ «Potrebbe diventare il tormentone sentimentale dell'autunno. La visibilità dei protagonisti è grande: lei, *prezzemolina* televisiva, lui chiacchierato Adone del campionato di calcio. Si lasciano?» (Oggi, N. 39, 2004)

Jeseň by sa mohla stať mediálnym trhákom. Sledovanosť obidvoch protagonistov je vysoká: ona, mediálne známa tvár, ktorá neschádza z obrazovky, on – futbalový šampión, krásavec Adonis, o ktorom sa neustále hovorí. Rozídu sa?

4.3.9 Suffixy nízkej produktivity

Ostatné suffixy alterujúce okrem substantív aj adjektíva a slovesá patria z hľadiska parametru produktivity k menej disponibilným a rentabilným⁸, no tie, ktoré sú v jazyku pevne zakotvené, sa stále tešia obľúbenosti a predstavujú účinné prostriedky citového prejavu, vrátane ironicko-výsmešného prifarbenia.

Patria k nim *-icci-(u)olo*, *-olino*, *-olo*, *-onzo*, *-igno*, *-ucolo*, *-accolo*, *-ugiola*, *-acchio*, *-ucchio*.

Medzi nimi sa vynímajú obzvlášť **-ucolo**, **-onzo**, **-accolo**. Patria k tým deminutívnym sufixom, ktoré sa trvalo spájajú s negatívnymi asociáciami. Produktívnejší z nich je *-ucolo*: *romanzucolo*, *teatrucolo*, *sentierucolo*, *straducola*, *vinucolo*, *omuncolo*, *pedantucolo*. Pomenovaniám podľa profesií pridáva nálepku nízkej odbornosti či umeleckých kvalít: *poetucolo*, *scrittoreucolo*, *giornalistucolo*, *attorucolo*, *professorucolo*, *sartucolo*, *borghesucolo*.

To isté platí aj o *-onzo*, vystupujúcim v kumulácii s *-olo*: *mediconzolo*, *pretonzolo*, *caccheronzolo* (Barbaresiová 2004, s. 290).

⁸ Pod disponibilitou chápeme v našej voľnej interpretácii vymedzenia daného pojmu zo strany D. Corbinovej (in Štichauer 2007, s. 26) spôsobilosť a pripravenosť akéhokoľvek afixu pôsobiť stimulujúco v zmysle dotvárania a dokladania v lexike ešte nedoložených formácií a ich tvorivej aplikácie pri neologických tvoreniach. V závislosti od miery ich potenciálnej aplikovateľnosti, t. j. použiteľnosti (u Štichauera výnosnosť), možno potom hovoriť o *rentabilite* – silnej či slabej.

- Ah, ti degni finalmente di rispondermi, *mediconzolo* di campagna? (Google)
Ráčiš mi konečne odpovedať, ty vidiecky *felčiarik*?

Sufix **-icci-(u)olo**, zložený z dvoch komponentov, sa stáva pomerne produktívny práve vďaka druhému z nich. Obvykle asociuje deminutívnosť s chatrnosťou, ošarpanosťou, úbohosťou: Frekventované sú slová: *donnicciuola*, *festicciuola*, *stradicciuola*, *muricciuolo*, *vesticciuola*, *borghicciuolo*, *cannicciuolo* a i.

Prvý komponent z vyššie uvedeného zväzku (*-iccio*) je sám osebe málo produktívny, zväčša adjektívny (*biondiccio*, *rossiccio*, *malaticcio*), našli sme ho však aj v spojení so substantívami: slovu *terriccio* dokonca prisúdil nepejoratívnu konotáciu, pretože spojenie s atribútom *fertile* absolútne vylučuje negatívny zámer.

- «Per coltivare *Datura ornamentale* in vaso occorrono recipienti capaci, *terriccio fertile* e innaffiature regolari (molto e spesso, in estate), nonché la somministrazione di un fertilizzante due volte al mese, nella bella stagione! » (Intimità, N. 4, 2003, s. 25)

Na pestovanie anjelských trúb v črepniku sú treba objemné nádoby, *úrodná zemina* a pravidelné zalievanie ...

V slove *pasticcio* naopak označuje neprijemný stav blamáže a mrzutosti.

- «Te l'avevo detto che a me *i pasticci* non mi piacciono! – Voi andatevene a lavorare! » (Verga, G. I Malavoglia, s. 111).

Povedal som ti, že ja *zmätky* nemám rád! A vy choďte pracovať!

Aj ďalšia exemplifikácia pochádza najmä z pera G. Vergu:

- «E dopo che i curiosi si furono dileguati, non rimasero che alcune *donnicciuole* e qualche povero diavolo, che si tenevano ancora stretti ai pali dello stecconato, senza saper perché. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 18)

A potom, ako sa zvedavci rozišli, zostalo tam už len zopár *báb* a niekoľko osôb, s rukami opretými na koloch v plote, sami nevediac prečo.

- «Andando per la strada bisognava camminar nel bel mezzo, e lontano dai muri, dove si correva rischio di acchiapparsi mille porcherie; e badare di non mettersi a sedere sui sassi, o lungo i *muricciuoli*. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 148).

Idúcky bolo treba držať sa stredy cesty, ďaleko od stien, z ktorých padala všelijaká špina a tiež dávať pozor, aby si človek nesadol na kamene alebo vedľa *chátrajúceho muriva*.

- «Sicché la gente si accalcava nella *stradicciuola* davanti alla casa dei Malavoglia, come se ci fosse il morto, tanto che la cugina Anna dovette chiuder l'uscio sul mostaccio a tutti. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 122)

Keďže ľudia sa tlačili na *úzkom chodníčku* pred domom Malavogliovcov, ako keby tam bol nebožtík, sesternica Anna musela všetkým pred nosom zatvoriť dvere.

➤ «Padre, madre incinta e un bimbo di pochi anni stavano per compiere un salto in un burrone. Ma la generosa chioma del castagno ha frenato la corsa della vettura e tratto in salvo la *famigliola*. » (Famiglia cristiana, N. 40, 2004, s. 168)

Otec, tehotná matka a maloleté dieťa sa už-už rútili do priepasti. Avšak hustý chumáč gaštana zabrzdil vozidlo a *rodinku* zachránil.

Slovo *ferraiuolo* zaznamenalo lexikalizáciu:

➤ «Dopo pranzo prese il cappello e il *ferraiuolo*, e andò a fare una visita alla Zuppida. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 128).

Po obede vzal klobúk a *pelerínu* a išiel navštíviť Zuppidu.

K úplne neproduktívnym patria dysfemizmy typu *-acchera* (donnacchera), *-accolo* (donnacola), *-ercolo* (ktorý si zachováva nádych deminutívnosti): *libercolo*, *opercolo*, *tubercolo* a *-upola/-ipola* (casupola, casipola). V staršej literatúre sa vyskytujú v dostatočnom počte, v moderných textoch sú zriedkavejšie.

S použitím alterátu *libercolo* sme sa stretli na stránkach týždenníka Espresso:

➤ «...Berlusconi si è infuriato. Ha gettato nel guardaroba dei cani i panni del moderato. E ha preso a mostrare i denti a tutto campo. Il libro che lo fa sbiellare è diventato "un *libercolo*" ». (Espresso, N .14, 2001, s. 61)

Berlusconi sa rozzúril. Sňal masku umiernenca a hodil ju do psej budy. A začal ceriť zuby na celý svet. Kniha, ktorá ho tak vytočila, sa stala „*šalabastrom*“.

Dehonestujúca konotácia je vrastená do *-accolo*: *donnaccola*.

➤ Parlate come una donnaccola! - ...E voi come un contadino! ... (Google)

Hovoríte ako taká *baba*! - ...A vy ako sedliak!

5. AUGMENTATÍVA V TALIANČINE

“Alla piccolezza si riferisce la gentilezza, alla grandezza si riferisce la bruttezza.”

(*provverbio*)

„Čo je malé, je milé, čo je veľké, to častokrát divosť, neokresanosť a mravnú zhubenosť so sebou prináša.“ (L. Štúr)

Prirodzený protipól deminutív predstavujú slová s kvalitatívnym rysom opačným, pri ktorom sa pojem základového slova obohacuje o príznak zveličenia a zhrubnutia. Ako deminutívnosť aj augmentatívnosť je dôležitý modifikačný slovotvorný prostriedok so všetkými charakteristikami, o ktorých sme sa zmienili v rámci alterácie, avšak v porovnaní s predchádzajúcim má menší výskyt. Napriek povedanému augmentatíva v taliančine sa prezentujú v oveľa širšej rovine použitia ako v slovenčine. Ako alteratíva po prekonanom procese augmentácie neopúšťajú svoju lexikálnu kategóriu, niekedy však pripúšťajú *rodovú zmenu* - obyčajne pri substantívach ženského rodu. Napr.: *donna – donnona/donnone; tormenta – tormentone*.

5.1 Pravá augmentatívnosť a augmentatívnosť s pridruženou konotáciou

Niekedy ťažko posúdiť, kedy sú augmentatíva viac či menej nocionálnym pomenovaním zväčšenej substancie (nocionálnosť v našom chápaní nevylučuje istý stupeň expresivity) a kedy sa k nim pridružuje aj emócia. Hranice medzi tým, keď sa augmentatívnosť prezentuje len ako objektívne zväčšenie v rozmere, objeme či intenzite (na spôsob približovania alebo vzd'aložovania sa objektu k zmyslovým orgánom človeka bez zasiahnutia jeho citovej sféry) a tým, keď zároveň nesie v sebe citovú zainteresovanosť, sú často nepostrehnuteľné. A to je príčina názorovej plurality a polemík, ktoré odborníci na jazyk medzi sebou zvädzajú.

Niektorí lingvisti vylučujú existenciu objektívnej augmentatívnosti v čistej podobe. Podľa Zdenky Hruškovej (1967) v augmentatívnom zväzku, v ktorom je pojem základového slova obohatený o príznak zhrubnutosti, má pejoratívnosť výrazne dominujúci charakter. Zhrubnutosť podľa nej vždy na seba viaže citový príznak pejoratívnosti. Augmentatíva preto nemajú nikdy

rýdzo nociónálne kvantitatívny charakter. Taký sa vyjadruje spojením slov (veľký dom) a nie slovotvorne (domisko). Podľa Pavla Ondrusa (1972, s. 30) predstava neúmerneho zväčšenia nesie so sebou zároveň negatívnu sémantiku, a preto napríklad pod pojmom *psisko* treba rozumieť predovšetkým protivné, zlé psisko, pričom hodnotiaca sémantika akoby zatieňovala kvantitatívnu stránku veci. U nich sa augmentatívnosť na rozdiel od deminutívnosti výhradne prejavuje v rovine emocionálno-pejoratívnej.

Oproti nim stojí opozitné tvrdenie S. S. Pljamovatej (1955) a niektorých ďalších jazykovedcov (Štúr, Aksakov), ktorí možnosť objektívneho zveličenia pripúšťajú. U Ľ. Štúra to vyplýva z citátu, že „slová zvetšene (augmentatíva, pozn. autora) vijadrujú običajne i silu ale mocraží aj ňeohrabanost, divosť a mravnú zhubenosť.“ (Náuka reči slovenskej, Prešporok 1846, s. 42)

V talianskej jazykovede s takýmto názorom korešponduje mienka M. Dardana (1991, s. 148), ktorý zdôraznil, že pri alterácii má fundamentálnu úlohu „*affettività*“, t. j. emocionálna dispozícia, i keď pripúšťa, že nemožno oddeľovať všeobecný význam od príležitostného. Prvý je platný vo všetkých situáciách a je záväzný pre každého používateľa jazyka, zatiaľ čo konotatívny závisí od emocionálneho ladenia, ktoré chce autor prepožičať jednotlivým kontextom, do ktorého sú alteráty zasadené. Takže všeobecný význam slova *canone* je *cane grande*, potvrdený aj slovníkom alterátov *Donzulletta vien dalla donzella*, príležitostný *cane cattivo, brutto*. Ten však už záväzný nie je a závisí od kontextu, situácie, zámeru.

Myšlienka o vrastení negatívnej sémantiky do augmentatív nemôže podľa nás nadobudnúť všeobecnú platnosť. Bráni tomu skutočnosť, že žiaden sufix nemá v sebe inherentne zabudovanú tú či onú kvalitu a ako sme sa častokrát presvedčili, nebýva to vždy sufix, čo determinuje slovo, ale adherencia. Priezračnosť situácie sa buduje na zaradení slov do situačných súvislostí. Jedno a to isté slovo môže mať v reči rôzny účinok, často sa posudzuje od prípadu k prípadu: vo vzťahu k človeku slová ušiská, brušisko vyznejú ako defekt, vo vzťahu k zvieratú ako uznanie kvality a úžitkovej hodnoty. Častokrát je pejoratívnosť obsiahnutá už v samotnom základe slova (pri nadávkach: *sopliak, somár, cafone, mascalzone, furbo*) a nie je danosťou sufixu. Prípadný sufix ju môže, ale aj nemusí, umocniť, ak je navrhovaná v maximálnej miere už v základovom slove.

Pre nás augmentatíva zostávajú slová, ktoré po prekonanej alterácii vyjadrujú:

- kvantitatívnu modifikáciu (veľkosť, stupeň intenzity)
- kvalitatívnu modifikáciu (od depreciatívnosti k melioratívnosti)
- obidve modifikácie

Kvantitatívnu modifikáciu pripúšťajú slová, ktoré vyvolávajú predstavy objemu, veľkosti, rozmeru. O nich možno povedať: sú veľké, sú malé (dom, strom, stôl). Kvalitatívnej modifikácii podliehajú slová nespojené s pojmom veľkosti či rozmeru. O nich nemožno povedať: sú veľké, sú malé. Vyjadrujú iba vzťah hovoriaceho k nim (abstraktá, látkové mená, hanlivé slová).

Francesco Flora (1956), popri potrebe evidentného zdôraznenia významového ladenia augmentatív na pozadí živej reči (*nel vivo del discorso*), navyše uvádza dôležitosť ďalšieho faktora. Dodáva, že hanlivé slovo povedané s citom môže byť vnímané ako lichotivé, tak ako sa ironická lichôtká môže zasa stať pejoratívom.⁹ Je to nesporný fakt.

5.2. Substantíva alterované augmentatívne

Pri skúmaní substantívnej modifikácie augmentatívneho charakteru naším postupom prvoradým bol výskum sufixálnych prostriedkov, ktoré si ešte zachovali schopnosť univerzálnej augmentácie (**-one**), ich podvarianty (**-cione**) a faktory, ktoré ich vyvolali, prípady rodovej dvojitosti (*donnone – donnona, pescone – pescona*), ako aj prípady nutnosti zachovania rodového rozlíšenia pri potenciálnej homonymickej nepriehľadnosti (*foglione – list papiera, fogliona – okvetie*).

K neutrálnym sufixom s nezatienenou augmentatívnosťou možno bez akýchkoľvek pochybností zaradiť sufix *-one/a*. Všetky ostatné viac či menej interpretujú aj hodnotiaci postoj hovoriaceho. Podotýkame však, že na pozadí diskutovanej rozdielnosti medzi expresivitou a emocionálnosťou sa akcentuje konštantná prítomnosť zložky prvej (*expresia*), pričom sa zároveň nevylučuje pridružená zložka druhá (emocionálnosť).

⁹ [“Un peggiorativo detto affettuosamente potrà avere il valore di un vezzeggiativo, come un vezzeggiativo ironico può essere un altro peggiorativo.”] (Flora, F. 1956, s. 32)

5.2.1 Sufix -one

Je takmer univerzálnym zveličujúcim prostriedkom a čo do frekvencie mu patrí dominantné postavenie. Miklós Fogarasi (1983) ho nazýva augmentatívnym sufixom "per eccellenza" s evidentnou narážkou na jeho rozšírený výskyt. Existuje skutočne potenciálna možnosť takmer od každého substantíva pomocou *-one* vyjadrovať zväčšenie objemu, rozmeru objektu či intenzity príznaku, ak to predmetné slovo pripúšťa. Voľná spájateľnosť ho združuje aj s abstraktami, oblasťou, ktorá pre svoj charakter v iných jazykoch patrí k oveľa menej disponibilným (*polverone, ideona, thrillerone, amorone, augurone, abbraccione, bacione* a i.).

➤ «Ma non poté levarsi questa voglia, perché il cane mastino e Pinocchio sollevarono lungo la strada un tal *polverone*, che dopo pochi minuti non fu più possibile di veder nulla.» (Collodi, C. *Le avventure di Pinocchio*)

Ale nemohol si uspokojiť túto chůťku, pretože doga a Pinocchio rozvrtili pozdĺž cesty takú *mrákavu prachu*, že po niekoľkých minútach už nebolo možno nič vidieť.

Fogarasi (1983) konštatuje, že z abstrákt podliehajú alterácii (ako deminutívnej, tak i augmentatívnej) ponajviac tie, ktoré inklinujú ku konkrétnemu významu, ako napríklad: *amore, passione, capriccio, vizio, risata* a i. Z výroku možno dedukovať, že prvé z nich vo významovej konkretizácii ľúbostnej avantúry (*amoraccio, amoruccio, amorino* - zmyselná láska, zmyselné ľúbostné dobrodružstvo, opojná láska, krátke vzplanutie zmyslov, ľúbostná epizóda), či v personálnom stelesnení (*amorone, amorino* – človek, ktorý je označený za životnú lásku alebo len za krátku epizódu v živote niekoho). Ďalšie (*passione, passioncella, passionaccia, capriccio, capriccione, capricetto vizio, viziaccio, viziutto* atď.) v ich konkrétnych zmyslových prejavoch, intenzite, naplnení (konkrétne hobby, konkrétny vrtoch, konkrétna vada).

➤ Infatti, arrivano i nebbioni fuori stagione. (Bevilacqua, A. *La donna delle meraviglie* cit. In *Capire l'antifona*)

A nastávajú husté mimosezónne hmliská.

Väčšina slovanských jazykov sa vyhyba tvoreniu augmentatív z abstrákt, ako aj zveličujúcemu pomenovaniu príbuzenských a medziľudských vzťahov,

ktoré sú v taliančine bežne doložené: *amicone, babbone, bimbone, compagnone, fratellone, mammona, nipotone, nonnone, suoceron*. Výnimkou je ruština, kde sú frekventované alteráty družišče, synišče, bratišče, pylišče, semjišča, pozorišče, temnotišča, razgovorišče atď.

Oblasť uplatnenia augmentatív uvedeného typu možno hľadať nielen v bežnej familiárno-hovorovej reči, ale aj v tlači. V nasledujúcej ukážke sa stretieme so suffixom *-one* pri označení rodinného vzťahu, ktorého slovenský pendant treba vidieť v perifráze manžel - obor.

➤ «Odiava tutti, La Rosi. Ogni giorno, all'alba, tutti la vedevano uscire con il *maritone*, lui che andava al lavoro, lei che andava a fare la spesa. Il gigante e la bambina, così li chiamavano. Perché quando camminavano fianco a fianco, lui grande e grosso come un orso, lei piccola che per stargli accanto doveva saltellargli dietro, sembravano un fumetto.» (Oggi, N. 4, 2007)

Rosiová nenávidela všetkých. Na úsvite ju všetci vidali odchádzať so svojím *manželom - výšavou*, on za prácou, ona za nákupmi. Obor a dievčatko, tak ich volali, pretože keď kráčali bok po boku, on veľký ako medveď, ona malá, čo musela poskakovať vedľa neho, aby s ním udržala krok, vyzerali ako obrázok z komiksu.

Slovenský jazyk v prípade prejavu citových vzplanutí vo vzťahu k abstraktným referentom volí perifrázu. Supletívny spôsob sa vytvára zvyčajne podľa rovnakého modelu, a to je spojenie základového slova s atribútom či iným slovom označujúcim mieru, ktoré je zároveň aj nositeľom expresivity.

Exemplifikácia:

- *amicone* = priateľ nad všetkých priateľov, na život a na smrť
- *bellezzona* = krása na pohľadanie, krása všetkých krás, krása nevidaná a neslýchaná
- *caratterone* = človek dobrej povahy, pevný, zásadový charakter
- *cervellone* = kto je obdarený rozumom, dôvtipom, komu to myslí, múdra hlava, geniálny mozog
- *chilone* = poctivé kilo, presné kilo
- *ideona* = skvelá myšlienka, grandiózny nápad
- *nebbione* = hustá, nepreniknuteľná hmla
- *pensierone* = veľká starosť, obavy
- *rabbiona* = besný hnev, náramná zlosť, ukrutné rozčúlenie

Suffix -one v ironicko-hanlivom použití

V prípade ironického či pejoratívneho podfarbenia má každý jazyk v zásobe prostriedky na zvýraznenie záporného hodnotenia, prípadne na vyjadrenie hanlivo-znevažujúceho postoja. Aspoň za slovenčinu uvádzame tieto paralely: -izň-a, -ár, -ák, -áň, -úň, -úr. Samozrejme, ako vždy je naporúdzi perifrása, ak sa ostatné prostriedky ukázali nedostačujúce:

- baffone = fuzáč, fuzáň; fúziská
- bamboccione = infantilák, dospelák detinského vzhľadu a správania, večné dieťa; ťuťmáčisko
- barbone = bradáč, fičúr; bradisko
- capellone = hriváč, vlasáč; dlhý vlasisko
- comunistone = strane oddaný komunista
- donnone/a = babizňa, babisko
- fascistone = zarytý fašista
- grassona = tlstaňa, bachraňa
- grassone = bachráč
- risatona – široký, hurónsky smiech
- tedescone = Nemčúr(isko)
- tormentone = trháč, vychytený slogan či hit, ktorý sa radí k momentálnym vychytávkam s vysokou sledovanosťou

Pri pomenovaní jednotlivých častí tela, ktorým veľkosť uberá na kráse a pociťuje sa skôr ako vada a disproporcja, augmentácia prechádza do sféry dysfemizmov. V slovenčine formálnu a významovú stránku takého slova pretlmočuje sufix -ák, -áč, -isko: *nasone* (raťafák, nosisko), *pancione* (báchorisko, brušisko).

➤ «Allora, dopo gli occhi, gli fece il naso; ma il naso, appena fatto, cominciò a crescere: e cresci, cresci, cresci diventò in pochi minuti un *nasone* che non finiva mai. » (Collodi, C. Le avventure di Pinocchio, s. 23)

Po očiach mu vystružlikal nos; ale sotva ho urobil, nos začal rásť: a ako tak rástol a rástol, čochvíľa mu narástol na *nosisko*, ktorý nemal konca.

➤ «Perché se *l'omone* grande e grosso era Olindo, l'anima nera della coppia era lei, la Rosi. La bambina cattiva. L'isterica. Apparentemente docile, dicono i vicini, in realtà una vipera.» (Oggi, N. 4, 2007)

Pretože ak Olindo bol veľký a mohutný *chlapisko*, čiernou dušou manželského páru bola ona, Rosiová. Hysterická, zlá, zdanlivo poddajná, ako vravia susedia, v skutočnosti zmija.

Čo sa týka alterátu *pancione*, ten vo vzťahu k tehotnej žene je neutrálny, nemá hanlivú sfumaturu a nie je vnímaný ako vada a chyba krásy.

➤ «Ilary Blasi, una „lena“ col *pancione* è lei a condurre il programma-cult.»

(www.repubblica.it/2006/07/)

Je to energická Ilary Blasiová s *gravidným bruškom*, ktorá moderuje kultový program.

➤ Non è incinta da poco. Ha già il *pancione*. (dal vivo)

Nie je na začiatku gravidity. Už má brucho.

Alterát *testona* použitý v texte Susanny Tamaro vo vzťahu k dievčatku takisto vylučuje jeho pejoratívizáciu a zdôrazňuje jeho vnímanie ako deminutívno-láskajúce, nakoľko sa aktualizuje múdrosť.

➤ «“Dov'è la mamma?” mi hai chiesto durante la cena. “La mamma è partita”, ti ho detto allora, “è andata a fare un viaggio, un lungo viaggio fino in cielo.” Con la tua *testona* bionda hai continuato a mangiare in silenzio. » (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore, s. 102)

„Kde je mama?“ opýtala si sa ma pri večeri. „Mama odišla“, odpovedala som ti vtedy, „odobrala sa na cestu, dlhú cestu až do neba“. Ty s tvojou *múdrou* blond'avou *hlávkou* si tichúčko jedla ďalej.

Palazzone popri fenoméne veľkosti viacej akcentuje hanlivý zámer: vive in uno di quei tanti *palazzoni* di periferia. (býva v jednom z tých mnohých činžiakov na periférii).

Do tejto kategórie alterátov spadajú aj nadávky, ktorým *-one* pridáva silu dysfemistického ladenia. Ani pri nich nechýba rodová zmena (bestia → bestione). V prípade, že sufix *-one* prechádza do nadávky, nemusí byť sám osebe nositeľom hanlivého príznaku, ten môže byť obsiahnutý už v sémantike základového slova. No jeho intenzitu umocňuje: *cavallone*, *somarone*, *bestione*, *birbaccione*, *animalone*, *maialone*, *minchione*. Ak sa spája so slovami sémanticky neutrálnymi, zvýrazní sa ním efekt získaný cestou metafory: *bietolone* (ťuľmáčisko), popri lexikalizovanej jednotke *bietolone* (lebeda).

Na ilustráciu ukážky z poviedkovej tvorby Pirandella a Vergu:

➤ «- Che ridi, che ridi, *animalone*? – muggì fremendo e agitando le pugna, Paolino Lovico. – C'è in vista una tragedia , e tu ridi? » (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 16)

Čo sa smeješ, ty *beštia*? – zareval Paolino Lovico, chvejúc sa od rozčúlenia a vyhrážajúc sa päšťami. „Schyl'uje sa k tragédii a ty sa smeješ?“

➤ «Tu sei un animale, un *majalone* sei, e non puoi capire queste cose; perciò disprezzi. E poi, che vuoi mettere? Una femminaccia da trivio con una signora per bene, con una donna onesta? » (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 18)

Si zvieria, *sviniarisko*, nemôžeš pochopiť tieto veci a preto nimi pohŕdaš. Chceš ich hodiť do jedného vreca? Triviálnu ženskú so šľachetnou paňou, počestnou ženou?

➤ «E prima d'andar via aveva seminato col lapis turchino i “dieci” e i “dieci con lode” nel quaderno delle versioni di quel *somarone* del figlio, che sentiva latino e spiritava. » (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 7)

Prv než odišiel, zapísal modrou tužkou jednotku a jednotku s pochvaľou do zošita s prekladmi toho *hlupáčiska* syna, ktorému latinčina naháňala hrôzu.

➤ «La gente si divertiva a vedere padron Cipolla correre di qua e di là anche lui con tanto di lingua fuori, e ci aveva gusto che quel *bietolone* di suo figlio Brasi fosse andato a cascare nella Vespa, mentre pareva che per lui non fosse buona nemmeno la figlia di Vittorio Emanuele, ché aveva piantato la Malavoglia senza dire: vi saluto!» (Verga, G. I Malavoglia, s. 135)

Ľudia mali zábavu, keď videli Cipollu pobehovať sem-tam s vyplazeným jazykom, a s chuťou sa bavili na tom, že jeho syn Brasi, ten *chňup*, naletel Vespe, hoci sa zdalo, že preňho nie je dobrá ani dcéra Vittoria Emanuele, a ktorý pustil k vode Malavogliovú bez toho, aby povedal aspoň: zdravím vás!

➤ «Ah, tu preferisci quell'altra? Ma perché tu sei un *bestione* senza discernimento e senza gusto! Non perché tua moglie non valga centomila volte di più. Ma guardala! Guardala bene! .. Tu non capisci le finezze ... » (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 17)

Oh, tak ty uprednostňuješ tú druhú? To preto, že si *beštia* bez úsudku a vkusu! (...)

➤ «“Pezzo d'imbecille!” – scattò Paolino Lovico. “E che ti figuri, adesso? Che ti figuri che io voglia da te? Per chi m'hai preso? Credi ch' io sia un uomo immorale? Un *birbaccione*?” » (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 15)

- Si kus imbecila! – vybuchol Paolino Lovico. - A ako si to teraz predstavuješ? Čo si myslíš, že chcem od teba? Za čo ma máš? Myslíš, že som muž bez morálky? *Lumpisko*?

➤ «Quando uno non riesce ad acchiappare la fortuna è un *minchione*, questo si sa. » Keď niekto nechytí šťastie za pačesy, to sa vie, že je to *trkvas*. (Verga, G. I Malavoglia, s. 162)

U Luciana Sattu (1992) je zachytená antonomázia Buffone – Stalin na označenie neslávne známej historickej osobnosti¹⁰.

Pri substantívach označujúcich povolania *-one* znamená vyzdvihnutie profesionálnej zdatnosti. Neplatí to v dvoch prípadoch: *avvocato*, *intellettuale*,

¹⁰ V tom istom prameni sa registruje aj iná antonomázia, a síce so sufixom *-ino*, ako prezývka Hitlera (Il Buffino Hitler).

ktoré podfarbí iróniou a dehonestuje. Tým sa výsledný efekt rovná efektu sufixu *-icchio* a *-accio* (*avvocatone* = *avvocatichio* = iron. advokátik; *intellettualone* = *intellettualaccio* = iron. inteligentík)

Produktivita a spájateľnosť sufixu -one

Produktívny je aj svojou spájateľnosťou so sufixami najrôznejšieho typu jednak vo finálnej pozícii (*om-acci-one*, *cann-ell-one*, *corb-acchi-one*), jednak vo vnútornom postavení (*test-on-accio*, *cass-on-etto*).

Vychádzajúc zo širokých možností jeho spájateľnosti, je evidentné, že nepodlieha závažným fonetickým reštrikciám, prípadne ich prekoná interfixom. Možno to ilustrovať na prípadoch slov s prízvukom na konci (parole tronche): *papà* (tatko) – *papa-r-one* (aj papone), *jabò* (jabot) – *jabot-t-one*, *comò* (komoda, bielizník) – *como-n-ci-one* (Barbaresiová 2004. s. 288). Jeho podvariantom je *-cione*. Interfix *-ci-* sa uplatňuje vtedy, ak sa slovo, prekonávajúce proces augmentácie, končí na *-one/a*. Napríklad: *bastone* – *baston-ci-one*, *depressione* – *depression-ci-one*. Nevylučuje sa však ani prípad bez interfixu: *poltrona* – *poltronona*.

Pripúšťa reduplikáciu typu rekurzie *fett-ona-ona-ona* (riadny krajec, poriadne veľký krajec, porcia, rez), ba dokonca získava autonómne postavenie vo výraze *una fett-ona proprio ona* (riadny kus, diel, porcia, rez), kde plní zosilňovaciu funkciu adjektíva (*una vera fetta* = riadny kus).

Podľa Barbaresiovej (2004, s. 288) *-one* fixne prisudzuje denotáciu veľkosti rozmeru či zveličenia (na rozdiel od jeho deminutívneho protipólu *-ino*), okrem mála prípadov nejasnej sémantiky: *tronco* – *troncone* (trup, kmeň), *pratico* – *praticone* (zručný praktik bez teoretickej prípravy, náturista), *medico* – *medicone* (felčiar, vykonávajúci prax lekára bez vzdelania), *pasta* – *pastone* (pejor. mišung, gebuzina lacných jedál). Podobne aj niektorým látkovým substantívam môže namiesto očakávanej augmentácie pridružiť význam nízkej kvality: *argentone* (striebro nízkej kvality), *cruscone* (málo hodnotné otruby), *canapone* (hrubé konopné plátno).

V ostatných prípadoch neoslabeného augmentatívneho povedomia je na jeho formálne a významové pretlmočenie do slovenčiny dostačujúci sufix *-isko/a* bez dodatočného objasňujúceho komentára.

agone	ihlisko
alberone	stromisko
anellone	prstenčisko
animalone	zverisko
bananona	banánisko
barcone, -a	člnisko
bucone	dierisko
buzzone	brušisko, brucháč
camerona	izbisko
canone	psisko
chiacchierone	táraj, veľký klebetník
vacca	kravisko
zampona	labisko, nožisko
zuccone, -a	tekvičisko

Šírke použitia daného sufixu zodpovedá bohatý súbor vyexcerpovaného materiálu.

➤ «Lo spinse, entrò dentro, e appena ebbe messo tanto di paletto, si gettò a sedere per terra, lasciando andare un gran *sospirone* di contentezza.» (Collodi, C. Le avventure di Pinocchio)

Odstrčil ho, vošiel dnu a akonáhle zastrčil závoru, hodil sa na zem, aby si posedel, uľaviac si *dlhým povzdychom* vyjadrujúcim spokojnosť.

➤ «Raffaella che avrebbe potuto vivere nella *villona* di famiglia, e lavorare nell' *azienda* di famiglia e invece no, si occupava di malati mentali e anziani disabili, tossici e ragazzi Down, lei così estroversa, così diversa da loro due, chiusi nel loro piccolo mondo antico.» (Oggi, N. 4, 2007)

Raffaella, ktorá by mohla bývať v *obrovskej rodinnej vile* a pracovať vo *veľkom rodinnom podniku*, no ona nie, naopak, pracovala s mentálne postihnutými, nemobilnými starými ľuďmi, toxikomanmi a deťmi s Downovým syndrómom; ona taká extrovertná, natoľko odlišná od nich dvoch, uzavretých v ich malom antickom svete.

➤ «Gli uomini sono dei *romanticoni*. E lo rivela una ricerca: il 47 % sogna di essere sedotto come la “bella addormentata”. Per fortuna il 42 % delle donne non ha problemi a prendere l’iniziativa. » (Anna, N. 28, 2001)

Muži sú *veľkí romantici*. Ukazuje to jeden výskum: 47% mužov sníva, že budú zvädzaní ako „spiaca krásavica“. Našťastie 42% žien nemá problém prevziať iniciatívu.

➤ «Nonostante la mia professione, la mia cultura, la mia intelligenza e la mia esperienza, io sono perpetuamente alla ricerca ansiosa e struggente della mia metà maschile. Questa ricerca continua e disperata mi fa commettere delle pazzie, come, per esempio, adesso, che mi arrampico su per le scale di un *casone* popolare alla ricerca di un certo Mario, giovane cameriere balneare, tra le braccia del quale mi sono sentita completa appena dieci giorni fa, mentre villeggiavo in un albergo del Circeo.» (Moravia, A. Boh, s. 13)

Napriek mojej profesii, kultúre, inteligencii a skúsenostiam som v neustálom úzkostlivom a zničujúcom hľadani môjho mužského prot'ajšku. Toto neustále a zúfalé hľadanie spôsobuje, že sa dopúšťam hlúposti. Ako napríklad teraz, keď sa šplhám schodami ľudového *neútulného činžiaka*, hľadajúc istého Maria, mladého čašníka z pláže, v náručí ktorého som sa sotva pred desiatimi dňami cítila kompletná, keď som prázdniovala v jednom hoteli v Circeo.

➤ «Non smetto di strabiliarmi per quello che la gente ha il coraggio di scrivere! Non sono una vecchia *bacchettona*, almeno non credo di esserlo, tuttavia non ti nego che certe libertà mi lasciano piuttosto perplessa.» (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore, s. 104)

Neprestávam žasnúť nad tým, čo majú ľudia odvahu napísať! Nie som žiadna stará *svätuškárika*, aspoň si tak myslím, napriek tomu nepopieram, že istá voľnosť ma privádza do rozpakov.

Prípady zmeny kategórie rodu

Substantívam ženského rodu, na ktoré sa sufix pripája, môže meniť rodovú kategóriu, popri možných prípadoch zachovania rodovej dvojitosti, napríklad:

Slovotvorný základ	Alterované slovo	Slovotvorný základ	Alterované slovo
donna	donnone/donna	pesca	pescone/ pescona
zucca	zucchone/ zucchona	anatra	anatrone/anatrona
tavola	tavolone/ tavolona	tenda	tendone/tendona
testa	testone/ testona	villa	villone/villona
vacca	vaccona	vita (časť tela)	vitone/vitona
voce	vocione/ vociona	volpe	volpone
barba	barbone/ barbona	barca	barcona/barcone
bocca	boccone/ boccona	giacca	giaccone (aj lexik.)
palla	pallone		

Rodová dvojitosť nemusí byť záväzná. Existujú prípady, kedy treba diferencovať jednotlivé sfumatúry, aby sa predišlo možnému nedorozumeniu vyplývajúcejmu z dvojzmyselnosti, ako napríklad pri slove *la foglia*. Slovná

jednotka *la foglia*, nakoľko je blokována existenciou iného slova – *il foglio*, sa vyhýba rodovej zmene s rodovou dvojitosťou.

la foglia (okvetie) → *la fagliona*

il foglio (list papiera) → *il faglione*

Reštrikcia je v danom prípade záväzná, nakoľko jej nerešpektovanie by vyústilo do javu neželateľnej homonymie, ktorá v jazyku sťažuje rýchle pochopenie situácie.

Niekedy sa stretávame s nejednoznačným hodnotením alterátov typu *barbone*, *capellone* v zmysle priameho chápania ich podstaty, t. j. dlhá brada, dlhý vlas, alebo pomenovania ich nositeľov cestou synekdochy (*parte per tutto*), t. j. asociál s hustou, neupravenou, nepestovanou hrivou či bradou (vlasáč, bradáč). Ako vždy, aj v tomto prípade odstránenie pochybností je záležitosťou kontextu. Ak sa však uplatňuje rodová dvojitosť, mužskému rodu zväčša pripadá úloha pomenovania nositeľa príznaku (*barbone* - *bradáč*, *capellone* - *vlasáč*), ženskému len pomenovanie príznaku (*barbona* - *dlhá brada*, *bradisko*; *capellona* - *dlhý vlas*, *vlasisko*). No táto tendencia sa nepresadzuje vždy s absolútnou záväznosťou.

Analogický je aj postup pri slovách, pomenúvajúcich osoby podľa príbuzenských vzťahov alebo veku: pre predstaviteľov mužského pohlavia slúži rod mužský, ženského zasa rod ženský: *sposo* – *sposone*, *sposa* – *sposona*, *vecchio* – *vecchione*, *vecchia* – *vecchiona*. *Sposona* a *vecchiona* ignorujú rodovú dvojitosť.

Nejasnosti sa môžu dostaviť v prípadoch, keď popri sebe vystupujú pôvodný, prenesený a lexikalizovaný význam, ako ukazujú nasledujúce príklady:

testona – veľká hlava

testona – pren. múdra, chápavá hlava (na učenie)

testona – lexikalizované slovo: veľká strieborná minca z 15. st.

testone – v metaf. význame: tvrdohlavec (*mio marito è sempre stato un gran testone*)

figurona – statná postava

figurona- metaf. obrovský dojem (i keď *excerpcia* ukázala nedôslednosť vo frazeologizme *fare una figurona/un figurone*: *Con l'insalata di*

pesce farete un figurone. (Oggi, 34, 2003)

figurone - pochybný typ, človek s podozrivými úmyslami

piedone – nožisko, labisko

piedone – dlháň, noháň (cestou synekdochy sa pomenovanie časti tela prenáša na jej majiteľa)

piedone – ďalšou cestou antonomazie sa športovec Manfredini stal Piedone (Noháč Manfredini)

pallona – veľká lopta

pallone – lexikal. futbalová lopta

pallone – nafúkanec, domýšľavec

pallone – vo frazeologizovanej jednotke *andare nel pallone* – balansovať, strácať orientáciu

U Alda Gabrielliho (1956), ako aj v slovníku alteratív (*Donzulletta viene dalla donzella*) sme sa stretli s alterovanou formou *-one/a* aj pri hesle *signore/a*. V uvedených prameňoch sa *signorone*, *signorona* uvádzajú ako neutrálne augmentatíva, t. j. bez citovej sfumatury.

V umeleckom texte G. Vergu je však ladené skôr ironicky: la *signorona* = veľká pani, panička.

➤ «Perché non andate a dirle alla gnà Lola ste belle cose? – rispondeva Santa.

La gnà Lola è una *signorona*! La gnà Lola ha sposato un re di corona, ora! » (Verga, G. Vita dei campi, s. 133).

Prečo nejdete a nepoviete tieto pekné veci pani Lole? – odpovedala Santa. Kmotra Lola je veľká panička! Pani Lola si vzala korunovaného kráľa!

Tu z rovnakých dôvodov ako pri type *sposone* – *sposona* nemôže mať miesto voľná manipulácia s rodovou dvojakosťou.

Ako kuriozitu pre úplnosť vystihnuteľa alteratívnych možností hesla *signore/a* si na tomto mieste dovoľíme krátku parentézu: k heslám *signore* – *signora* sa popri ďalších sufixoch (*-accio/a*, *-azzo/a*, *-etto/a*, *-ello/a*, *-otto/a*), figurujúcich v slovníku alteratív, radí aj sufix *-ino/a*, ktorý však v ženskom rode zaznamenal lexikalizáciu. V novej lexikalizovanej podobe slovo *signorina* nahradilo staršiu pomenovaciu jednotku *donzulletta*, ktorá je dnes už

považovaná za archaizmus. Napriek tomu v prípade potreby môže v etymologicky pôvodnej deminutívno-maznavej funkcii pri hesle signora poslúžiť dodnes ako dobový dokument. Čiže signorina ako „panička“.

Mužská podoba *signorino* sa významovo uplatňuje v pomenovaní *mladý pán*, bez ohľadu na vek a civilný stav, ako to vyplýva z nasledujúcich troch ukážok, z ktorých prvé dve sa vzťahujú na dospelého človeka, tretia na dieťa.

➤ «La cameriera si trascinava alla porta, gridando dietro di sé: *-Il signorino Giovanni!*» (Brancati, V. Don Giovanni in Sicilia, s. 4)

Chyžná sa predierala ku dverám a zakričala: „*Mladý pán Giovanni!*“

➤ - ...un caffè! Forte, bello forte, mi raccomando!

Gli fu servito subito. Ma sì! Metà se lo buttò addosso, metà lo sbruffò dalla bocca, balzando in piedi. Accidenti! Era bollente.

-Che ha fatto, *signorino*?

-Aaahhh ... – fiatava Lovico con gli occhi e la bocca spalancati. (Pirandello, Non è una cosa seria, s. 18)

„...jednu kávu! Poriadne silnú, prosím!“

Hneď ho obslúžili. Nuž ale! Polovicu rozliat na seba, polovicu vyprskol z úst, prudko skočiac na nohy. Dofrasa! Bola horúca.

„Čo si urobili, *mladý páňko*?“

„Ách, ách – lapaľ po dychu Lovico s vytreštenými očami a roztvorenými ústami.“

U Deleddy našlo uplatnenie vo význame „pánča“, t. j. panský synáčik bohatých rodičov.

« “Dammelo; ti do una lira” disse un *signorino* biondo.

“Non te lo do neanche se crepi.”

“Maleducato, così si parla?”

“Se non te ne vai ti rompo la testa a colpì di pietra ...”

“Pastoraccio! Lo dirò a papà...” » (Deledda, La volpe, s. 50)

„Daj mi ho, dám ti zaň líru“, povedalo blondávé *pánča*.

„Nedám ti ho, ani keď zdochneš.“

„Nevychovanec, tak sa rozpráva?“

„Ak neodídeš, kameňom ti rozmlátim hlavu...“

“Pasák otrhaný! To poviem apkovi...”

Vráťme sa však k predmetu tejto kapitoly. I keď pri substantívach ženského rodu sú bežné prípady rodovej zmeny, v praktickom použití sa zreteľne črtá tendencia k uplatneniu prirodzeného rodu, to znamená ženského. Internetový prameň Grammatica italiana (dostupná na <http://www.dizionario->

italiano.it/grammatica-italiana/) to zdôvodňuje tým, že v ženskom rode alteráty pôsobia zdvorilejšie a pôvabnejšie (*donnona, femminona* namiesto *donnone, femminone*).

V nasledujúcej pirandellovskej ukážke mužský rod *donnone* vtláča ženskej protagonistke charakteristiky mužskej drsnosti.

➤ «Si ritrovò, poco dopo, tra le braccia, sul petto della moglie rediviva, che lo superava di tutta la testa, *donnone* ossuto, dalla faccia nera e fiera, maschile nei gesti, nella voce, nel passo.» (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 40)

Chvíľu nato sa ocitol v objatí manželky, kostnatej, o hlavu vyššej *babizne* s počiernou hrdou tvárou, hlasom, chôdzou a gestami pripomínajúcou mužatku, ktorá sa prinavrátila do života.

Ďalšie dva príklady rôzneho nuansovania bázového slova v závislosti od výstupnej kategórie alterátu z pera Brancatiho sú taktiež evidentným potvrdením úvodnej premisy. V prvom príklade pri zachovaní vstupnej aj výstupnej rodovej kategórie bázového slova a alterátu (*la ragazza – la ragazzona*) očividne dominuje ženský pôvab. Druhý príklad so zmenou rodovej kategórie (*una donna vs. un donnone*) potvrdzuje názor o strate ženskosti alterovaného slova, ak sa zmení prirodzený rod referenta na rod mužský (literárna ukážka vykresľuje traumatickú sexuálnu skúsenosť hlavného hrdinu s nie veľmi príťažlivou prostitútkou).

➤ «I tre amici lasciarono l'attitudine compunta, la posizione di attenti e il pallore della noia, e scoppiarono in una risata cordiale: "Santo cielo!". Poco dopo, erano alla finestra, fra le tende di velluto, e Sua Eccellenza indicava, col dito peloso e carico di anelli, certe *ragazzone* bionde che uscivano dal Ministero dirimpetto: "Mi fanno morire, vi assicuro, mi fanno morire!".» (Brancati, V. Don Giovanni in Sicilia, s. 19)

Traja priatelia upustili od skľučujúceho zvyku, zbavili sa masky zdvorilej pozornosti a nudy, ktorá vyprchala a prepukli do srdečného smiechu: „Sväté nebesia!“ Krátko nato boli pri okne medzi hodvábnymi závesmi a Jeho Výsosť prstom, obťažkaným prsteňmi a zarasteným chlpmi, ukazovala na niektoré blond'avé *dievčiny*, ktoré vychádzali z protiahlého Ministerstva: „Tie mi privodia smrť, vravím vám, tie ma raz dostanú do hrobu!“

➤ «Una sera, essendosi Giovanni tutto inzuppato, e riempito d'acqua le scarpe, un *donnone* lo tirò dentro, e chiuse la porta. Tutto fu rapido, insipido e confuso. La sensazione più forte, egli la provò nel rimettere gli abiti, ancora bagnati e gelidi, sul corpo che bruciava di febbre.» (Brancati, V. Don Giovanni in Sicilia, s. 9)

Jedného večera, keď Giovanni premokol na kosť a v topánkach mu čľapkala voda, akási mohutná *ženská* ho vtiahla dnu a zatvorila dvere. Všetko sa udialo rýchlo, nechutne a zmätene.

Najsilnejší pocit zakúsil, keď si obliekal ešte mokré a studené šaty na telo, ktoré horelo od horúčky.

Bokom stojí dvojica slov *mammona* – *mammone*. Rozlíšením rodu sa každej jednotke určil jej prínaľeziaci význam. Pôvodný význam (augmentatívny) si sufix zachováva pri akceptovaní rodu neaugmentatívneho základu (*mamma*):

➤ «Quarant'otto anni, alta un metro e sessantotto, peso ahimé settantanove chili ... Per questa ragione vengo chiamata "cicciona" da mio marito, "*mammona*" dai figli e quando mi presenta a qualche conoscente, il mio caro sposo non perde occasione di dire "Vi presento la mia dolce ... tonnellata", provocando l'ilarità generale. » (Vicentini, G. – Zanardi, N. Tanto per parlare, s. 37)

48 rokov, výška meter šesťdesiatosem, váha - uf - 79 kíl... Preto ma môj manžel volá „buchtička“, deti „*mamisko*“ a keď ma predstavuje nejakému známemu, môj drahý manžel si nenechá újsť príležitosť poznamenať „predstavujem vám moju ľúbeznu ... tonu“, čím vyvolá všeobecné pobavenie.

Vznik lexikalizovanej jednotky *mammone* je reakcia na mimoriadne rozšírený fenomén v Taliansku (*mammonismo*) predstavujúci charakteristické správanie mladých ľudí, ktorí nemajú vôľu osamostatniť sa a vzdať sa pohodlného života v rodičovskom dome pod ochranou matky.

➤ «Sono abbastanza felicemente sposata con un ragazzo che mi ama e non mi fa mancare nulla. Però sono irritata dal suo comportamento da un vero *mammone*; troppo attaccato a sua madre, alla sera va puntualmente da lei, lasciandomi sola e ritorna tardi.» (Anna, N. 28, 2001, s. 130)

Som vcelku šťastne vydatá za chlapca, ktorý ma miluje a všetko mi dopraje. Irituje ma však jeho správanie *mamičkára*; príliš naviazaný na matku, kým k nej pravidelne večer čo večer chodí a vracia sa neskoro, mňa necháva samotnú.

Zatiaľ ostáva v hypotetickej rovine odpoveď na otázku, ako by sa jazyk vyrovnal s tým, ak by sa charakteristiky „mamičkárstva“ rozšírili aj na ženské predstaviteľky. I keď jav reálne existuje, jazykovo sa osobitne nepomenúva.

Suffix -one v slangovom jazyku

V mládežníckom slangu (ktorý však podlieha rýchlej evolúcii) sa sufix *-one* ujal ako osobitne obľúbený prostriedok pri prezentovaní rebelantského a provokatívneho postoja mladých ľudí voči zaužívaným konvenciám, ktorí, ako konštatuje Italo Zingarelli (1971), sú neúnavní a vynachádzaví pri tvorení

nových slov, ktoré menia tak rýchlo, ako rýchlo striedajú oblečenie. Je to fakt, ktorý svedčí o mimoriadnej adaptabilnosti spomenutého sufixu nielen ako sufixu alteratívneho, ale aj ako sufixu derivačného (*pasticcione*, *secchione*, *guardone*). Zo slova *pasticcio* sa metaforickým prenosom vytvoril derivát *pasticcione/a* ako pomenovanie pre toho, kto má v hlave zmätok a je beznádejný popleta. *Secchione/a* dostáva v ich žargóne význam „šplhún“, „bifloš“, hoci vo všeobecnosti má význam otravného človeka. *Guardone/a* (očumovač, zízač) je príliš indiskrétny a zvedavý človek, ktorý sa pri konfrontácii dá zbabelo na útek. *Ficone* má charakteristiky fičúra príťažlivého zovňajška. Konkrétnu náplň slovu *capellone/a* dali prví „vlasáči“ v epoche nástupu bítnikov a hipíkov (hippies). Dnes sa spolu s pomenovaním *parrucconi* vzťahuje na mladíkov výstredného chovania a obliekania. Je otázkou budúcnosti, do akých rôznych neologizmov sa tento a aj iné sufixy alterácie zaodeje.

Hoci nie v masovom meradle, v taliančine sa v humornej reči vyskytuje paradoxná kumulácia augmentatívno-deminutívnych sufixov, ktorá je pre ucho cudzinca absolútnou zvláštnosťou a ktorej exotika sa sufixálne vonkoncom nedá zachytiť. Dá sa iba vysvetliť. Francesco Flora (1956) to dokumentuje na príklade *vecchioncellino*, ktorého vnímanie zo strany rodených používateľov jazyka sme overovali u mnohých respondentov, nezaťažených teóriami. Dospeli sme k nasledovnému poznaniu:

vecchio – vecchi-one – vecchi-on-cino – vecchi-on-cell-ino = stavec, avšak sympatický

Sufix *-one* ako augmentatívny bol v tomto zväzku „prebitý“ sufixami – *ino*, *-ellino*, ktoré zmiernili jeho drsný tón. O tom však už bola podrobnejšia zmienka v kapitole o expresivite a emocionálnosti.

Sufix -one/a ako agens deja alebo nositeľ istého príznaku

Tvorí medzičlánok medzi derivátmi a alterátmi. Slová označujúce agensa deja a nositeľa príznaku podstatou svojho tvorenia nepatria do tejto kategórie (ich základová báza je slovesná). V talianskych gramatikách sa im však v rámci uvedeného sufixu zvykne vyčleniť osobitné miesto ako slovám označujúcim agensa deja vykonávaného v nadmiere alebo nositeľa príznaku zastúpeného nad normál: *beone* (pijan), *chiacchierone* (táraj, pletkár),

mangione (jedák, obžera), *credulone* (príliš dôverčivý človek), *semplicone* (naivný prosták), *stupidone* (hlupáčisko), *grassona* (tlstaňa), *dormiglione* (sedmispáč), *girellone* (vandrák), *bighellone* (povaľáč), *ubriacone* (ožran), *sbruffone* (chvastúň), *bietolone* (trkvas) a i.

Ako je evidentné, tvorenie vychádza z dvoch základov, ktoré sufixálny postup derivuje smerom k superlatívnemu príznaku. Najčastejšie sa pripája na verbálny základ, menej na adjektíválny. Keďže výslednicou je vznik slova novej slovnodruhovej kategórie, nemožno hovoriť o alterátoch v pravom slova zmysle. No s augmentatívnymi alterátmi ich integruje sémantika (nadmiera, presah niečoho). Ako medzičlánok fungujú v tom zmysle, že tvorením sú deriváty, sémantikou alteráty.

➤ «Poi veniva la Longa, una piccola che badava a tessere, salare le acciughe, e far figliuoli, da buona massaia; infine i nipoti, in ordine di anzianità: 'Ntoni, il maggiore, un *bighellone* di vent'anni, che si buscava tutt'ora qualche scappellotto dal nonno, e qualche pedata più giù per rimettere l'equilibrio, quando lo scappellotto era troppo forte;... » (Verga, G. I Malavoglia, s. 15)

Ďalšou v poradí bola pomeňšia Longa, ktorá mala na starosť tkanie, solenie rýb a ako správna gazdiná – strážkyňa rodu aj rodenie detí. Nakoniec vnuci v poradí podľa veku: najstarší 'Ntoni, dvadsaťročný *povaľáč*, ktorý každú chvíľu schytil od starkého nejaký pohlavok a kopanec k tomu, aby nestratil rovnováhu, ak by bol pohlavok príliš silný.

➤ «Gatto in lavatrice, lavato per sbaglio. Peccato che la presenza del micetto sia passata inosservata, procurandogli un bagno fuori programma a 40 gradi centigradi, con detersivo e centrifuga finale. E' andata comunque bene, a parte una lavata di capo: il gatto *dormiglione* è uscito illeso. » (Famiglia cristiana, N. 40, 2004, s. 168)

Kocúr v práčke vypratý omylom. Prítomnosť kocúrika prešla bez povšimnutia, spôsobiac mu neplánovaný kúpeľ v 40-tich stupňoch s pracím práškom a odstred'ovaním na záver. Dopadlo to napokon dobre: kocúr *spachtoš* sa z toho dostal bez ujmy.

➤ «Non lo vedi come stenta e si affatica la povera cugina Anna per quell'*ubriacone* di suo figlio?» (Verga, G. I Malavoglia, s. 171)

Nevidíš, ako sa sužuje a stráda chudera sesternica Anna kvôli svojmu synovi – *ožranovi*?

➤ «Abbaiare costa. I cani troppo *chiacchieroni* possono procurare grane e pene pecuniarie ai loro padroni. A un contadino di Latina i cani troppo agitati sono costati un processo e 170 euro di multa.» (Famiglia cristiana, N. 40, 2004, s. 168)

Drahé štekание. Príliš utárané psy – *havkáči* môžu privodiť svojim majiteľom opletačky a peňažný trest. Istého roľníka z Latiny prílučné psy stáli pokutu 170 eur.

5.2.2. Suffixy **-accio, -occio, -otto, -onzolo, -ucolo, -ozzo, -acchio, -astro**

Pri ostatných substantíválnych sufixoch sa stretávame už len s oslabenými asociáciami pravej augmentatívnosti, pričom sa registruje rozdielne citové ladenie v škále hodnotiacej lexiky od dehonestácie, hanlivosti, opovrhnutia až po vyjadrenie menej záporných emócií, ako je úbohosť, slabosť, chatrnosť, a napokon súcit a sympatia.

5.2.2.1. Suffixy **-accio/-azzo**

Platí to predovšetkým o sufixe *-accio*, pri ktorom sa citovo kontrastne vynímajú prípady typu :

scolaraccio	tesoraccio
↓	↓
dehonestácia	milota

Ide o sufix toskánsko-láziovského úzu, ktorý vo väčšine prípadov (nie vždy!) zaznamenal presun k dysfemistickým výrazovým prostriedkom, kde môže do maximálnej miery intenzifikovať pejoratívny zámer. Jeho dialektovým variantom v severných a južných nárečiach je forma *-azzo*.

Pôvodne vychádza z latinskej funkcie adjektíválnej (*orgogliosaccio*), neskôr sa rozšíril okrem bázy substantíválnej aj na bázu adverbiálnu (*malaccio, casaccio*) a slovesnú (*ammalazzare, sbevazzare, sculacciare*). Dnes ho možno stretnúť v rôznych alterovaných formách nadávok a interjekcií, ako napríklad *accidentaccio, porcaccia miseria*.

Rentabilita sufixu je veľmi vysoká, čo znamená, že nechýba ani pri tvorení nových konštrukcií na *-accio*. Napríklad cez *palazzaccio* v dnešnom použití sa v politike vyvolávajú hanlivo-ironické asociácie parlamentu ako sídla poslancov. Pripája sa k základu najpestrejšej kategórie slov: cez konkrétne k abstraktným, od vlastných k všeobecným, ďalej k slovám príbuzenského vzťahu, názvom profesií ap., pretože neexistujú obmedzenia, ktoré by kategoricky limitovali výbuchy hnevu pri nadávkach a či bránili prejavom nevôle, sarkazmu či irónie:

babbaccio, mammaccia, bastardaccio, ariaccia, animaccia, bambinaccio, bambolaccia, cagnaccio, cappellaccio, ragazzaccio, ragazzaccia, topaccio,

vitaccia, golosaccio, asinaccio, avvocataccio, baffaccio, bagnaccio, barbaccia, barcaccia, destinaccio, disutilaccio, femminaccia, ebreaccio, epigrammaccio, ideaccia, impresaccia, labbraccio, maccheronaccio, mammaccia, Michelaccio, monellaccio, mostaccio (ksicht, tlama) napoletanaccio, nebbiaccia, nobilaccio, padraccio, panciaccia, occhiaccio, omaccio, risaccio, ricordaccio, rabbiaccia, sabbiaccia, scrittoraccio, soldataccio, stradaccia, tabaccaccio, uccellaccio, vinaccio, vitaccia, vociaccia, zampaccia, zuppaccia a i.

➤ «Per l'appunto era una *nottataccia* d'inverno. Tuonava forte forte, lampeggiava come se il cielo pigliasse fuoco, e un *ventaccio* freddo e strapazzone, fischiando rabbiosamente e sollevando un immenso nuvolo di polvere, faceva stridere e cigolare tutti gli alberi della campagna. » (Collodi, C. *Le avventure di Pinocchio*, s. 33)

Akoby naschvál bola *odporná zimná noc* (...) kmásavé chladné *vetrisko* (...)

➤ Allora *Malpelo* si grattava il capo, e sorridendo gli faceva un certo verso da *monellaccio* malizioso che la sa lunga.

Vtedy sa *Malpelo* poškrabal po hlave a usmievajúc sa užkľabil sa naňho ako škodoradostný prešibanec, ktorý o tom vie svoje.

➤ «Ma non poté finir la parola, perché sentì afferrarsi per il collo, e le solite due *vociaccie* che gli brontolarono minacciosamente. » (Collodi, C. *Le avventure di Pinocchio*, s. 66)

Avšak nemohol dopovedať slovo, keďže pocítil, ako mu zovreli hrdlo a počul za sebou vrčať dva *hrozitánske hlasy*.

➤ «Si voltò a guardare e vide nel buio due *figuracce* nere tutte imbacuccate in due sacchi da carbone, le quali correvano dietro a lui a salti e in punta di piedi, come se fossero due fantasmi.» (Collodi, C. *Le avventure di Pinocchio*, s. 61)

Obzrel sa za seba a zbadal v tme dvoch *strašiakov* zakutaných do dvoch vriec na uhlie, ktorí bežali za ním (...)

➤ Dopo poche settimane però dichiarò chiaro e tondo che era stanco di quella *vitaccia* da talpa e piuttosto si contentava di stare in galera tutta la vita,... (Verga, *Vita dei campi*, s. 201)

Avšak po niekoľkých týždňoch z mosta do prosta vyhlásil, že je unavený z takého mizerného života ako krtko pod zemou a radšej sa zmieri so životom vo väzení po celý život.

➤ «Che *vitaccia*! Non bastasse la consapevolezza di non essere le sosia bianche di Naomi Campbell, è anche la paura di essere deturpate di più da herpes, baffi, vene varicose. » (Anna, N. 28, 2001)

Život pod psa! Akoby nestačilo vedomie, že nie sme biele dvojníčky Naomi Campbell, no k tomu ešte aj strach zo zhyzdenia herpesom, fúzmi, křčovými žilami.

➤ «Padron 'Ntoni adesso era diventato del tutto un *uccellaccio* del camposanto, e non faceva altro che andare intorno, rotto in due, e con quella faccia di pipa, a dir proverbi senza capo e senza coda. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 205)

Z gazdu 'Ntoniho sa dočista stala *kuvik* veštiaci smrt', nerobil nič iné, len chodil kolom-dokola (...)

➤ «Aspettami costì che torno subito, - rispose il vecchino, credendo di aver da fare con qualcuno di quei *ragazzacci* rompicolli che si divertono di notte a suonare i campanelli delle case, per molestare la gente per bene, che se la dorme tranquillamente. » (Collodi, C. Le avventure di Pinocchio, s. 33)

Len počkaj, zaraz pridem – odpovedal starček v domnení, že má dočinenia s niektorým z tých otravných *faganov*, čo sa v noci zabávajú zvonením na vchodové zvončeky, aby obťažovali slušných, pokojne spiacich ľudí.

➤ «Povero burattino! – dicevano alcuni – ha ragione a non volere tornare a casa! Chi lo sa come lo picchierebbe quell'*omaccio* di Geppetto!... » (Collodi, C. Le avventure di Pinocchio, s. 33)

Úbohý gašparko! – podotkol voľakto – právom sa nechce vrátiť domov! Ktovie, ako by mu naložil ten *protivný chlapisko* Geppetto!

Nie je viazaný silnými reštrikciami, ktoré by limitovali jeho produktivitu, pripúšťajúc dokonca fonologicky menej estetickú sekvenciu hlások *-cci-accio* (*past-icc-iaccio*), *-zz-accio* (*pala-zz-accio*), *-acci-accio* (*om-acci-accio*). Výraz *pasticciaccio* je obsiahnutý aj v názve známeho detektívneho románu Carla Emilia Gaddu *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana* [Tá škaredá *kuca-paca* na Drozdej ulici].

Ďalšiu exemplifikáciu sme našli vo vyhľadávači Google:

➤ «Microsoft vs. Ue: gli USA combinano un pasticciaccio»

Microsoft vs. EÚ: USA vyrábajú *šlamastiku* (...)

Ak sa kumuluje s inými sufixami, spojenie môže vyústiť do efektu zmiernujúceho hanlivosť pri spájaní s deminutívnym sufixom (*coltell-acc-ino* [nožík]) a jeho intenzifikáciu pri spájaní s augmentatívnym sufixom (*birb-acci-one* [darebáčisko], *mat-acchi-one* [potreštenec], *corp-acci-one* [brucháč]).

Akéhokol'vek citovo-expresívneho príznaku, vrátane pejoratívnosti, sa zbavujú lexikalizované jednotky alebo slová, prechádzajúce rôznym stupňom lexikalizácie: *catenaccio* (obranná taktika vo futbale); *cartaccia* (odpadový

papier); *legaccio* (šnúrka do topánok); *partaccia* (charakterová postava v divadle) a i.

➤ «...mentre in difesa si cercava una maggiore protezione al centromediano. Ed entriamo nell'ambito del cosiddetto *catenaggio* nel quale cominciavano a muoversi le coppie del doppio difensore centrale, uno che proteggeva le spalle all'altro nella marcatura della punta centrale avversaria. » (La Gazzetta dello sport, 1996, s. 26)

...kým zasa v obrane bola snaha o dôslednejšie pokrytie stredného záložníka. A dostávame sa do pozície tzv. *catenaccia*, v ktorej sa začali pohybovať dvaja stopéri, chrániaci si navzájom chrbát v oblasti súperovho stredného hrotu.

➤ « - Che fai con quella pelle? - Un *legaccio* per le scarpe. Ho scoperto che la pelle di martora è più resistente di quella del cane. » (Deledda, G. La volpe e altre novelle, s. 45)

- Čo robíš z tej kože? - *Šnúrky* do topánok. Zistil som, že koža z kuny je odolnejšia ako koža zo psa.

➤ «Gente appetto dei quali don Franco ed il segretario lavoravano come tanti asini a sporcar *cartacce*, e a pestar l'acqua sporca nel mortaio.» (Verga, G. I Malavoglia, s. 164)

Ludia - ťahúni, z ktorých si don Franco a tajomník urobili takých somárov, čo sa mrvia v *odpadkoch* a robia špinavú nezmyselnú prácu.

Lexikalizácia slovnej jednotky *gallinaccio* sa ujala v dvoch smeroch:

a) v oblasti flóry (druh huby vrchnou časťou podobnej hrebeňu sliepky lat. *Cantharellus cibarius*);

b) v oblasti fauny (moriak).

Prípady ďalšej lexikalizácie:

bozzolaccio – zdeformovaný zámotok priadky morušovej, z ktorého sa nevyľiahne larva

campanaccio – zvonec, ktorým je opatrený statok na paši

cartaccia – makulatúra, odpadový papier

castagnaccio – torta, koláč z gaštanovej múky

catenaccio – závora na zámke; obranná taktika

codazzo – neusporiadaný útvar na konci zástupu

ovolaccio – muchotrávka

piallaccio – hobľovačka

ramazzaccio – voj. pucák, bažant

rosolaccio – lúčny červený mak

sanguinaccio – krvavnička

stoppaccio – chumáč, chuchvalec, chumel'

Ako sme mohli postrehnúť, pri slovách *ovolaccio*, *codazzo*, *bozzolaccio* sufix *-accio* ani cestou lexikalizácie neparalyzoval zápornú stránku a označuje vadu, chybu, nedostatočnosť.

Keďže sa v taliančine voľne spája so všetkými kategóriami slov (vrátane abstrákt), iné jazyky (slovenčina) nachádzajú častokrát náhradné riešenie, ako inak, v perifráze, aby sa pretlmočili zvláštnosti zakódované v *-accio*. V tomto slovenčina vykazuje nedostatočný sufixálny inventár pejoratívneho rázu (-áň, -ák, -isko). Evidentný presun k dysfemistickým štylistickým prostriedkom vyvoláva potrebu pomôcť si opisom.

caldaccio – úmorné teplo, horúčava

cappellaccio – nevzhľadný klobúk, širák

fumaccio – odporný, štipľavý dym

furbaccio – prefičaná líška, lišiak

geniaccio – zlý duch

giornalaccio – bulvárny plátok

omaccio, *ominaccio* – protivný chlap, chlapisko

orgogliosaccio – nafúkaný domýšľavec

palazzaccio – monštruózný a nevzhľadný palác

pasticciaccio – šlamastika, veľká mrzutosť, kuca-paca

ragazzaccio – chlapčisko nevychované

rivistaccia – bulvárny časopis

scolaraccio – problémový žiak, na prepadnutie, nedisciplinovaný

temporalaccio – búrčisko, ošklivá búrka

tossaccia – neprijemný kašeľ, kašlisko

ubriaconaccio (kumulácia *-one* + *-accio*) – flamender, ožrančisko

ventaccio – ošklivý vietor, vetrisko

vitaccia – mizerný život, život pod psa

➤ «Una volta su una di quelle *rivistacce* che mi porta ogni tanto la signora Razman ho letto nella rubrica delle stelle che alle morti violente presiede Marte nell'ottava casa; secondo quello che diceva l'articolo, chi nasce con questa articolazione di stelle è destinato a non morire sereno nel proprio letto.» (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore, s. 160)

Raz som si v jednom z tých bulvárnych *plátkov*, ktoré mi niekedy nosí pani Razmanová, prečítala v astrologickej rubrike, že násilné úmrtia riadi Mars v ôsmom dome; podľa toho, čo

hovoril článok, tomu, kto sa narodí v takejto konštelácii hviezd, nie je súdené zomrieť prirodzenou smrťou vo vlastnej posteli.

Životnosť vykazuje aj pri hanlivom oslovení krstných mien: *Michelaccio, Lorenzaccio, Renzaccio, Paolaccio*. Na tomto mieste však treba poznamenať, že v toskánskom nárečí pejoratívnu konotáciu nemá, dodáva slovnému základu skôr žartovno-familiárnu podobu. Pre tento fakt musel nositeľ Oscara Roberto Benigni obhajovať v televíznom vystúpení svoj faux pas, keď žartovne použil apelatív *Wojtylaccio* vo vzťahu k pápežovi Jánovi Pavlovi II: “In Toscana, aggiungere -accio a un nome o a un cognome non ha senso offensivo, ma piuttosto familiare, affettuoso.”¹¹ (Serianni, L. 1989, s. 551)

Exemplifikácia:

➤ «Prima bacia per 45 secondi la sua partner Olimpia Carlisi, poi apostrofa Giovanni Paolo II con il famoso nomignolo di “Wojtylaccio”» (La Repubblica Corpus)

Najskôr 45 sekúnd bozkáva svoju partnerku Olimpiu Carlisi, potom obdarí Giovanniho Paola II. slávnou prezývkou „Wołtylaccio“.

Aj mimo Toskánska sú zaznamenané ojedinelé prípady jeho nepejoratívneho použitia. Ten istý prameň uvádza príklad *praticaccia*, čiže dostatočná, slušná prax. (porov. Serianni, 1989, s. 551).

Takisto vo Vergovom románe *I Malavoglia* substantívum (ako aj adjektívum) *poveraccio* neskĺzli ani raz do depreciatívnosti, vyzneli vždy do súcitného tónu.

➤ «Il *poveraccio* tossiva che pareva soffocasse, col dorso curvo, e dimenava tristamente il capo: “Ad ogni uccello, suo nido è bello”. Vedi quelle passere? Le vedi? Hanno fatto il nido sempre colà, e torneranno a farcelo, e non vogliono andarsene. » (Verga, G. *I Malavoglia*, s. 145)

Ten *neborák* kašlal tak, až sa zdalo, že sa dusí, chrbát zohnutý, hlavou smutne pokyvuje: „Pre každé vtáča jeho hniezdo je najkrajšie“.

➤ «La febbre era venuta, come aveva detto lo speziale, ma era venuta così forte che stava per portarsi via il malato. Il *poveraccio* non si lagnava più, nel suo cantuccio, colla testa fasciata e la barba lunga. » (Verga, G. *I Malavoglia*, s. 123)

¹¹ Pripojiť -accio k menu al. priezvisku nemá v toskánskom úze urážlivý význam, ale skôr familiárny, láskavý.

Horúčka prišla, ako to povedal lekárnik, a bola taká silná, že si chorého už-už brala so sebou. Ten *neborák* s obviazanou hlavou a zarastenou dlhou bradou už ani nenariekal vo svojom prístenku.

V inom kontexte to isté slovo *poveraccio* použité vo vzťahu k osobe, ktorá sa dopustila deliktu, sa prispôbuje okolnostnej situácii, podfarbiac sa príznakom nie súcitu, ale opovrhnutia. Poslúžiť môže predchádzajúci príklad:

« ... La bambina cattiva. L'isterica. Fastidiosa e pettegola. Lui era il suo contrario. Grosso da far paura, ma in fondo un buono. La Cattiva e il Bonaccio. In comune una vita da *poveracci*. » (Oggi, N. 4, 2007, s. 22)

... Hysterka, klebetnica, otrava. Olindo bol pravý opak. Ozruta, ktorá naháňa strach, no v podstate dobrák. Zlá a dobrák. Spoločné majú to, že vedú život prizemných *úbožiakov*, hodných poľutovania.

Sufix *-accio* vystupuje tiež v regionálnej alternácii s južanskými variantmi *-azzo/-ozzo*. U Vergu sme sa stretli s aplikáciou *-azzo* vo frazeologizme *fare coda – fare codazzo* (tvoriť neusporiadaný rad).

➤ «'Ntoni era arrivato in giorno di festa, e andava di porta in porta a salutare i vicini e i conoscenti, sicché tutti stavano a guardarlo dove passava; gli amici gli *facevano codazzo*, e le ragazze si affacciavano dalle finestre ma la sola che non si vedesse era Sara di comare Tudda. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 57)

'Ntoni prišiel v deň slávnosti a chodil od dverí do dverí zdravieť susedov a známych, keďže ho všetci sledovali, kam ide; priatelia sa za ním tiahli v *neforemnom chvoste* a dievčatá vyzerali z okien, no jediná, ktorá sa neukázala, bola Sara od kmotra Tudda.

Ako sme naznačili vyššie, príležitostne podľa zámeru používateľa môže *-accio* dostať tiež eufemistický citový príznak. Ten je však silne podmienený sémantikou bázy, ktorá nesmie vyznievať kontrastne s kladným hodnotením alterátu (ako by to bolo napríklad v prípadoch slov nasýtených negatívnym obsahom: *mascalzone, birbone* a i.). Sémantika neodvodeného základu musí byť kladná: *tesoro, buono, ingegno* a i., pretože iba ako taká jednoznačne vylučuje negatívnu konotáciu po pripojení *-accio*.

Slovu *povero* prisudzuje naopak súcitno-opovržlivý tón.

➤ Voi che siete tanto ricco, potreste dargli del pane a quel *poveraccio* di padron Ntoni (...) (Verga, G. I Malavoglia, s. 157)

Vy, čo ste taký bohatý, mohli by ste dať zárobok tomu *úbožiakovi* 'Ntonimu.

Negatívnou sémantikou nezat'ážuje ani slová:

cervellaccio – avere un cervellaccio (disponovať vrodenu inteligenciou);

ingegnaccio (vysoké schopnosti dôvtipu);

pellaccia (v metaf. význ. “vita”) – portare a casa la pellaccia (viď

Barbaresiová, s. 290);

praticaccia (mať skúsenosti v praxi, nie v teórii);

prezzaccio (smiešne nízka cena, ktorá má prilákať zákazníkov);

talentaccio (isté schopnosti, dávka talentu).

Cameraccia sa neradí k čistým dysfemizmom, zachováva prvok augmentatívnosti s doplňujúcim obrazom nevzhľadnosti a neútlivosti, aký je vlastný nemocničným izbám, či izbám vojenských ubikácií.

➤ «Invece padron 'Ntoni aveva fatto quel viaggio lontano, più lontano di Trieste e d'Alessandria d'Egitto, dal quale non si ritorna più; e quando il suo nome cadeva nel discorso, ... le chiacchiere morivano di botto, che a tutti pareva d'averlo il povero vecchio davanti a trovarlo in quella gran *cameraccia* coi letti in fila, che bisognava cercarlo per trovarlo, ... » (Verga, G. I Malavoglia, s. 218)

Otec 'Ntoni sa vydal na ďalekú cestu, vzdialenejšiu ako Terst či egyptská Alexandria, na cestu, z ktorej niet návratu; a keď sa spomenulo jeho meno, rozhovory razom uviazli, a všetkým sa zazdalo, akoby mali toho starého úbožiaka pred sebou v tej veľkej *šalande* s radom postelí (...)

Slovné spojenie *fare una partaccia* (al. *figuraccia* – vyviest' ostudu, hanebnosť) pomenúva neprijemný skutok, výčin, no viacmenej neutrálnym spôsobom, bez vedľajších emócií:

➤ «Ella non voleva perdonare a don Michele quella *partaccia* che gli aveva fatta colla Zuppidda, dopo tanto tempo ch'era stato trattato come un canonico nell'osteria, per l'amore dei suoi galloni: e 'Ntoni Malavoglia, senza galloni, valeva dieci volte don Michele; a lui, quello che gli dava, glielo dava di tutto cuore. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 173)

Nechcela donovi Michelemu odpustiť tú *nehanebnosť* s Zuppiddou (...)

Pri slovách so sémantickým označením profesie sa zvyrazňuje diletantskosť, profesionálna nekompetencia, čím sa robí paralela s inými sufixami toho istého významu, ako *-astro*, *-ucolo*.

avvocataccio – slabý advokát, bezvýznamný advokátik

scrittoreccio – perohryzec

soldataccio – soldateska, vojenská zberba, soldát (pej.)

➤ «Era la prima volta che un *soldataccio* sconosciuto e barbaro s'impadroniva dell'impero e il Senato l'odiava. Una rivolta nella lontana Tunisia diede a Roma l'occasione di dichiararlo (...)» (La Repubblica Corpus)

To bolo po prvý raz, čo sa neznámy barbársky *tuctový soldát* zmocnil impéria a senát ho nenávidel (...)

Pri pripojení k bázam označujúcim rodinnú príslušnosť často poukazuje na citové alebo morálne zlyhanie.

- *padraccio, mammaccia, maritaccio* – nehodný otec, matka, manžel

➤ «Alla morte del babbo la mamma si rimaritò e tutto andò a rotoli. Essa morì di parto per i mali trattamenti ch'egli le fece, e Angelinella, la più piccolina di cinque figliuoletti, che il *padraccio* chiamava le cinque piaghe, a sei anni fu messa per servetta in una famiglia di contadini.» (La Repubblica Corpus)

Po otcovej smrti sa mamka opäť vydala a všetko sa zrútilo. Zomrela pri pôrode na následky jeho zlého zaobchádzania s ňou a Angelinellu, najmladšiu z piatich detí, ktoré ten *krkavčí otec* nazýval päť pohrôm, dali v šiestich rokoch do služby k sedliakovi.

➤ «Secondo me, è stato quel *maritaccio*, che c'ha sciupato la Whitney, quel *delinquentaccio*..» (Google)

Podľa mňa to bol ten *tyran manžel*, ten *odporný kriminálnik*, čo nám doriadil Whitney,...

Lahko a pružne sa spája tiež s pojmi výsostne abstraktnými, ako sú slová *amore, carattere*. V slove *caratteraccio*¹² sa stáva evidentným synonymom despotickosti.

➤ «Di matrimoni vip ultrabrevi le cronache rose ne fanno registrare tanti e quello tra Nicolas Cage e Lisa Maria Presley, unica erede del grande Elvis Presley, se non segna proprio un record, certo vi si avvicina. Dalla romantica cerimonia celebrata il 10 agosto 2002 alle Hawaii al clamoroso quanto laconico annuncio del divorzio per non meglio chiarite "differenze inconciliabili" del novembre dello stesso anno. Ecco le rivelazioni ai giornali americani di persone vicine alla coppia, che attribuirebbero la colpa del divorzio al *caratteraccio* della dispotica Lisa Marie.» (Intimità, N. 4, 2003, s. 6)

Ružové kroniky zaznamenávajú mnohé príkrátky vip manželstvá, no manželstvo medzi Nicolasom Cageom a Lisou Mariou Presley, jedinou dedičkou veľkého Elvisa Presleyho, ak neznamená skutočný rekord, aspoň sa k nemu približuje. Od romantického ceremonálu sláveného 10. augusta 2002 na Havaji k senzačnému a lakonickému oznamu o rozvode kvôli bližšie nešpecifikovaným „nezlučiteľným odlišnostiam“ z novembra toho istého roka. Tu sú

¹² Caratteraccio figuruje aj ako samostatná jednotka v De Maurovom slovníku:

S.m. pegg. □carattere; carattere irascibile (prchký) e lunatico (náladový): è un genio, ma ha un c.! | persona con tale carattere: è proprio un c.!

odhalenia ľudí blízkych páru americkým novinám, podľa ktorých vinu za rozvod nesie *komplikovaná povaha* despotickej Lisy Marie (...)

Slová vysokého štýlu (*amore, onore*) sufix *-accio* zbavuje ušľachtilosti a počestnosti a degraduje na prízemnosť. Tak v slove *amoraccio*¹³ pridáva citu lásky pečať krátkodobej, nízkej ľúbostnej avantúry (alebo negatívnu charakteristiku jej pôvodcu), čo sa v cudzom jazyku (vrátane jazykov, ktoré majú bohaté zastúpenie skúmaných derivačných prostriedkov, teda slovanských) iba s ťažkosťami dá pretlmočiť bez pomoci perifrázy často v postavení oxymoronu. Môže to byť: láska neláskavá, nehodná láska, krutá láska, nemorálna láska, podlá láska a pod.

Slovo *tesoraccio* vo vzťahu k veciam pôsobí v súlade s vyššie uvedeným príkladom, teda dehonestujúco, no vo vzťahu k osobám sa mu darí vyhnúť sa depreciatívneho zámeru a môže byť skôr chápané ako vyznanie lásky medzi dvoma zamilovanými alebo medzi matkou a dieťaťom. V takomto kontexte *-accio* neznižuje pozitívnu sémantiku základového slova. Sú známe aj ďalšie použitia bez dysfemistickej sfumatúry (okrem toskánskeho úzu), sú však v menšine, častokrát závislé od pragmatického zámeru používateľa. Cez ne sa aktualizuje to, čo povedal Flora (1956), že niekedy aj hanlivé slovo, povedané s citom, môže byť vyznaním a opačne.

Keďže je zbavený pejoratívneho nánosu, ani v spojení s *-etto* v onomázii *Gin-ett-accio* (prezývka cyklistu Gina Bartaliho) nemôže vyznieť ináč ako pozitívne (Barbaresiová 2004, s. 276).

V nasledujúcej ukážke však pejoratívnosť nie je výlučne záležitosť sufixu, nakoľko môže byť vrastená do sémantiky základového slova (*bestia*). Pridaný sufix záporný príznak intenzifikuje.

➤ «I carabinieri l'hanno trovato ancora ... in piedi, accanto al corpo della vittima, con il coltello sanguinante ancora in pugno. "Quelle *bestiacce* mi davano fastidio", ha detto. Poi si è chiuso nel silenzio.» (Oggi, N. 7,2007, s. 27)

Karabinieri ho našli... ako stál vedľa tela obete, ešte so zakrvaveným nožom v ruke. „Tie *odporné beštie* ma otravovali“, zahlásil. Potom sa uzavrel do nepreniknuteľného ticha.“

¹³ V De Maurovom slovníku talianskeho jazyka figuruje ako autonómna lexéma jej varianta *amorazzo* s definíciou „relazione amorosa breve e superficiale; intrigo amoroso“

5.2.2.2 Sufix -astro

Čiste v rovine emocionálnej sa k *-accio* približuje iný sufix *-astro*, ktorý vnáša do reči dve rozdielne charakteristiky, a to v závislosti od toho, k akému základu sa pripája:

1) ak je základ prezentovaný substantívom, ide o hanlivý príznak:

poeta – *poetastro*, medico – *medicastro*, giovine – *giovinastro*. Alternuje s predchádzajúcim sufixom najmä pri modifikácii slov pomenúvajúcich profesie, čím sa vytvára paralela medzi slovom *scrittore* na jednej strane a *poetastro* na strane druhej. V slovenčine sa v podobnej situácii dáva prednosť skôr deminutívnemu sufixu než augmentatívne, ktorý je v takomto použití účinnejší. Prečo? Pretože deminutívny sufix vytvára napätie medzi sémantikou základového slova a jeho deminutívnou modifikáciou, ktorá je tu neželateľná. Naopak, jeho pozitívnemu ladeniu by skôr zodpovedal augmentatívny prostriedok. Inokedy sa môže doplniť aj perifrázou:

medicastro – doktorko

poetastro – básničkárik (veršotepec, treťotriedny básnik)

giovinastro – mladíček (s mliekom na brade, holobriadok)

2) ak sa pripája k adjektívam, vyjadruje neúplnosť príznaku, ktorá je evidentná najmä pri pomenovaniach farieb: *verdastro*, *rosastro*, *giallastro*, *biancastro*, *olivastro* (viď kap. 6.2.3.).

V porovnaní s *-accio* má však oveľa menšie pole využitia. Zavše má inú sfumaturu, ako je depreciatívna: žartovnú. Takú prisudzuje Serianni (1989, s. 551) dvom slovám: *bambinastro*, *cuginastro*. Bokom stojí *pollastro*, používaný v prenesenom význame na pomenovanie mladého neskúseného mladíka (bažant, zelenáč, kohút). To isté žartovné uplatnenie má aj v ženskom rode: *pollastra*, *pollastrella* (pohľadná deva, neskúsená kočka).

Aj v rámci daného sufixu sa stretávame s prípadmi lexikalizácie, a to v okruhu nepokrvných príbuzenských vzťahov: *figliastro*, *fratellastro*, *sorellastra*.

5.2.2.3 Sufix -occio/ -ozzo

Je sufix, ktorého zvláštnosťou je, že osciluje medzi augmentatívnosťou a deminutívnosťou. Jeho variantom používaným v severných a južných regiónoch je *-ozzo*. Ide o sufix, ktorého rentabilita nie je vysoká. Pri aplikácii

na substantiválnu východiskovú bázu vyjadruje tak zväčšenie, ako aj zdrobnenie, pri adjektíválnej báze pôsobí ako indikátor zosilnenia alebo oslabenia. Augmentatívna alterácia je u *bamboccio* (neohrabanec, aj tlsté dieťa), *carroccio* (typ stredovekého vojnového voza ťahaného volmi), *fantoccio di neve* (snehuliak), *baciozzo* (cmukanie, cmúľanie, božčisko), *cartoccio* (papierový kornútok), *ficozza* (veľký opuch, výrastok).

Deminutívna alterácia je registrovaná v slovách *figlioccio* (krstňa), *saccoccia* (taštička), *baliozza* (dojka), *barillozzo* (súdok), *maritozzo* (manželíček), *predicozzo* (kázanie, dohováranie), *tavolozza* (stolík), *tinozza* (korýtko).

➤ «Proprio lui aiutò Bagarella a spostare il cadavere della moglie, che fu seppellito nelle campagne di Baida da Nicola Di Trapani e Pino Guastella, *figlioccio* proprio di Bagarella.» (Lodato, S. 2005, s. 126)

Práve on pomohol Bagarellovi preniesť mŕtvolu manželky, ktorá bola pochovaná v chotári Baida na pozemku Nicolu Di Trapaniho a Pina Guastellu, Bagarellovho vlastného *krstňaťa*.

➤ (...) viè qua che festeggiamo con un bel *barillozzo* di birra (...) cosa si puo volere di piu? (Google)

(...) oslávime to dobrým *súdočkom* piva (...) čo viac si môžeme želať?

➤ C'è rimasto di sasso il “nostro” Volter dopo il *predicozzo* del Papa che lo ha implicitamente accusato di non fare praticamente niente (...) (Google)

Zostal ako obarený „náš“ Volter po *kázaničku* pápeža, ktorý ho skryte obvinil, že nerobí prakticky nič.

Nejednoznačná je interpretácia *bicchierozzo* (viď Barbaresiová, 2004, s. 291), ktorá jej pripisuje skôr augmentatívnu modifikáciu: è una che sbevaZZa assai, *un bicchierozzo* adesso, poi un secondo *bicchierozzo* (je z tých, čo si rady uhnú, jeden *štamplík* teraz, potom ďalší).

V adjektíválnej funkcii je ešte väčšia nejednotnosť pri jeho hodnotení, dokonca sa pripúšťa obojaký výklad: augmentatívno-deminutívny. Ten umožňuje interpretovať význam veľmi subjektívne: pre jedného *belloccio* môže byť veľmi pekný, pre druhého iba dost pekný.

5.2.3 Sufix -issimo

Hoci geneticky je sufix *-issimo* sufixom čirej adjektíválnej povahy (podrobnejšia zmienka o ňom bude v kapitolke 6.2.1. o adjektíválnej augmentácii), v taliančine sa svojou rozpínavosťou pretlačil aj do kategórie

substantív, kde v dôsledku silnej prediktability (*presidentissimo*, *campionissimo*, *cattolicissima*, *partitissima*, *offertissima*, *lanciatissima*, *solissimo /sole/*, *fichissimo*) môže konkurovať pôvodne adjektíválnemu: *bravissimo*, *bellissimo*, *fornitissimo*, *solissimo /solo/*. Významová konfúzia (*sole* – *solissimo*, *solo* – *solissimo*) sa nepredpokladá vďaka priesračnosti parolového prostredia a tiež sémantike základového slova (*sole* – slnko, *solo* – sám).

Spočiatku nevšedný fenomén spájania adjektíválneho sufixu *-issimo* k substantíválnemu základu (*occasionissima*, *campionissimo*) zaujal pozornosť hneď svojím vznikom, nepredpokladanou životnosťou a následne prekvapujúcou popularnosťou. Jeho mimoriadny účinok, náležite využívaný vo sfére reklamy, spočíva práve v tejto nezvyčajnej adjektíválno- substantíválnej kombinácii. V danom zväzku sufix absolútneho superlatívu vedie až k hyperbolickému zveličeniu, ktorým sa dosahujú silné výsledné efekty v službách reklamy: krátkosťou, lakonickosťou formy a hyperbolickým účinkom.

Vznikom sa viaže na legendu talianskeho cyklistického športu Fausta Coppiho, ktorého v 60. rokoch minulého storočia začali medializovať pod prezývkou *Campionissimo*. Vzápätí sa za tým istým účelom pripojil aj k menu populárnej kabaretnej umelkyne Wandy Ossiris - *Wandissima*. Neskoršieho dáta je vznik ďalšej antonomázie *Corsissimo*, pod ktorým sa rozumie hviezda automobilových pretekov Tazio Nuvolari. Doteraz je antonomázia v obľube a rozširuje sa aj na iné osobnosti. Dokazuje to posledná excerpčia: *Tenorissimo* (L. Pavarotti). V najaktuálnejšej súčasnosti často alteruje mená hereckých osobností a televíznych celebrit (okrem spomínanej *Wandissimy*), *Simonissima* (Simona Ventura) *Baudissimo* (Pippo Baudo) a iných.

Vyjadruje sa ním popularita protagonistov a ocenenie u publika.

➤ «Ma dopo aver ascoltato il *Tenorissimo* per antonomasia al Metropolitan di New York, sentenziò: Quando Pavarotti nacque, Dio gli baciò le corde vocali.» (Oggi, N. 2, 2004)

Keď si vypočul veľkého *Tenoristu*, ktorý poslúžil vzniku antonomázie, v Metropolitnej opere v New Yorku, prehovoril: Keď sa narodil Pavarotti, Boh mu pobozkal hlasivky.

➤ «Pippo, un uragano a forza. Bilancio di una vita piena di sogni. Settant'anni da *Baudissimo*. Col vento in poppa.» (Oggi, N. 24, 2006).

Pippo, uragán sily. Bilancia života plného snov. Sedemdesiat rokov veľkého *Bauda*. Vietor do plachát.

Pre úplnosť informácie musíme dodať, že nejde o jav celkom nový. Možno sa s ním stretnúť už v tvorbe Pirandella a Brancatiho. U Pirandella je sufix *-issimo* pripojený k substantívu *amico* (amicissimo - veľký priateľ).

➤ «Gli era toccato di battersi alla spada col fratello di lei, Lino Lamana, e poiché di Lino egli era *amicissimo* e sentiva di non aver nulla, proprio nulla contro di lui, s'era lasciato infilzare generosamente come un pollo.» (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 30).

Musel sa stretnúť v dueli s jej bratom, Linom Lamanom, a keďže mu bol *veľkým priateľom* a cítil, že voči nemu nemá skutočne nič, nechal sa veľkoryso nabodnúť ako kura.

U Brancatiho sme ho našli vo frazeologickom použití *essere il padrone di fare qc* (byť si svojím pánom).

➤ «Lei non è sposata e non deve rendere conto a nessuno. E' *padronissima* di avere un amante.» (Brancati, V. La governante, s. 87)

Vy nie ste vydatá a nikomu nemusíte skladať účty. *Ste si výlučnou paňou* sama sebe a ráčte si mať hoci aj milenca.

Domnievame sa zároveň, že v danom viac-menej osihotenom prípade, išlo svojho času skôr o prejav spisovateľovho idiolektu, súdiac podľa toho, že sa nevyskytuje v tvorbe iných nami preskúmaných dobových spisovateľov. Tak či onak, vzápätí bolo sufixu súdené spôsobiť skutočnú revolúciu v slovnej sústave talianskeho jazyka, preplniac ju frekventovanými *-issimami*. Dodnes, hoci sa danému javu nepredpovedala dlhá existencia, predstavuje obľúbený prostriedok nielen pri budovaní reklamy v televízii, rozhlase a iných masmédiách, ale aj v bežnej komunikácii, a tak so slovami typu *canzonissima*, *voglionissima*, *augurissimi*, *salutissimi*, *affaronissimo*, *occasionissima*, *Paperissima*, *finalissima*, *partitissima*, *poltronissima*, *governissimo*, *presidentissimo*, *ascoltissimo* (*ascolti altissimi*), *fichissimo* (*che bel fico, anzi fichissimo! quant'è fichissimo!*) a i. sa v Taliansku stretávame každodenne na každom kroku: doma, v obchode, na ulici, v škole.

Canzonissima vošla do povedomia ako názov prestížneho festivalu, významom rovnocenného Sanremo.

➤ «Grazie al successo immediato ottenuto, con Mattino poter partecipare a *Canzonissima* 1968-1969. *Canzonissima* era una trasmissione allora molto popolare. In un certo senso, al pari del Festival di Sanremo.» (Al Bano, E' la mia vita, s. 112)

Vďaka bezprostrednému úspechu programu Mattino som sa mohol zúčastniť súťaže *Canzonissima* 1968 – 1969. *Canzonissima* bola toho času populárna relácia, v istom zmysle rovnocenná festivalu Sanremo.

Z uvedených príkladov vidieť, že sufixu nie sú prekážkou ani abstraktá a je disponibilný alterovať príbuzenské a priateľské vzťahy, ba aj mená a národnostnú príslušnosť: *amicissimo, cattolicissimo padronissimo, nonnissimo, babbissimo, züissimo, voglionissima, pensierissimo, italianissimo, sicilianissimo*. Ich výpočet je nekonečný a dnes už neexistuje takmer žiadna reštrikcia použitia daného sufixu všade tam, kde sa ním žiada vyjadriť nevšedným spôsobom obdiv, úctu, lásku a iné citové nuansy.

➤ «Spagna la cattolicissima non c'è più.» (Famiglia cristiana, N. 45, 2004)

Rigorózne katolícke Španielsko už neexistuje.

Náš posledný vyexcerpovaný príklad z tlače sa týka slovného spojenia *essere in forma* (byť vo forme).

➤ «Il segreto di tanta energia? “Mi voglio bene”, spiega. “Faccio la ginnastica col metodo Pilates da quasi vent'anni e la sera vado a dormire presto: mi sento in *formissima*.”» (Oggi, N. 44, 2007)

Tajomstvo toľkej energie? „Mám sa rada“, vysvetľuje. „Pestujem takmer už dvadsať rokov gymnastiku podľa Pilatesovej metódy a večer chodím skoro spať: cítim sa vo *vynikajúcej forme*.“

Jeho výskyt prekročil hranice Talianska a rozšíril sa aj na Slovensko. Svedčí o tom nedávne označenie výrobkov továrne na čokoládu Figaro v novom balení pod názvom – *Figarissimo*. Pri dnešnej trhovej výmene sa potenciálny vplyv talianskych výrobkov šíri na reklamné účely aj v našich končinách.

Vzhľadom k tomu, že v slovenčine sa daný fenomén neobjavuje, jeho ekvivalenciu treba hľadať v spojení bázového slova s takým adjektívom, ktorého sémantika musí obsiahnuť všetko to, čo je v taliančine obsiahnuté v *-issimo*: *formissima* (vynikajúca forma), *occasionissima* (jedinečná príležitosť), *affarissimo* (výhodný obchod), *interessissimo* (obrovský záujem), *Wandissima* (neprekonateľná, božská Wanda) a pod.

Len ojedinele môže formálnu a významovú stránku *-issimo* v slovenčine pretlmočiť sufix podobnej kvality *-isko*. Môže sa vhodne uplatniť pri vyzdvihovaní vlasteneckých citov ako napríklad *sono slovacchissimo* som Slováčisko, Spišiacisko, Záhoráčisko. Vo vzťahu k cudzím národnostiam je priliehavejší opis: *è italianissimo* (je Talian telom a dušou, je roduverný

Talian). V taliančine môže vstupovať aj do zosilneného zväzku, zvýrazneného **reduplikáciou**:

- *romanzo - romanzissimo*.

Reduplikácia je jav dobre známy aj u nás, no v inej sfére, sfére adjektív a adverbií typu milý – premilý – rozmilý; dobre – predobre. Pri substantívach sa vyskytuje ojedinele (kráľ kráľov), preto sa zväčša nahrádza perifrázou:

- *occasione occasionissima* – príležitosť nad všetky ostatné, mimoriadna, jedinečná príležitosť
- *romanzo romanz(issim)o* – román nad všetky romány, skvelý, jedinečný, vynikajúci román
- *caffè caffè* – výborná, pravá káva, káva dobrej kvality
- *prosa pros(issim)a* – brilantné prozaické dielo
- *segreto segret(issim)o* – hlboké, najhlbšie tajomstvo
- *campione campionissimo* – šampión prvej veľkosti

➤ «“Sono figlia di un principe?” mi chiedevi allora con occhi raggianti. “Certo”, ti rispondevo io, “però è un *segreto segretissimo*, un segreto che non devi dire a nessuno.”» (Tamaro, S. Va’ dove ti porta il cuore, s. 108).

„Som dcéra princa?“- opýtala si sa ma vtedy s rozžiarenými očami. „Isteže“, odpovedala som ti na to, „ale je to *najhlbšie tajomstvo*, tajomstvo, ktoré nesmieš povedať nikomu“.

S daným sufixom sa spájajú niektoré prípady lexikalizácie, i keď menej zastúpené než pri iných sufixoch. Uvedieme aspoň jeden príklad: *direttissimo* – rýchlik (strela).

➤ «Partii per Milano domenica 7 maggio 1961. Avrei compiuto diciotto anni il 20 di quel mese. Partii con il *direttissimo* Lecce-Milano. » (Al Bano, E’ la mia vita, s. 44).

Do Milána som vycestoval v nedeľu 7. mája 1961. 20. toho istého mesiaca som zavŕšil 18 rokov. Cestoval som strelou z Lecce do Milána.

5.3 Augmentatívna alterácia v onomastike

Na tomto mieste považujeme za vhodné stručne zosumarizovať moderné trendy v tvorbe onomastických alterátov pomocou augmentatívnych prostriedkov.

Popularita sufixu *-issimo* vo vzťahu k vlastným menám dala impulz k analogickému uplatneniu ďalšieho sufixu *-one*, ktorý disponuje rovnakými atribútmi ako *-issimo*: lakonickosť a veľká výpovedná hodnota zároveň.

➤ «Tutti piangono *Albertone*. Alberto Sordi, il grande mattatore del cinema italiano, si spegne la notte tra lunedì 24 febbraio, a 82 anni.» (Oggi, N. 2, 2004)

Všetci oplakávajú *velkého Alberta*. Alberto Sordi, veľikán talianskej kinematografie, zomrel v pondelok v noci 24. februára vo veku 82 rokov.

➤ «*Albertone*, tu eri tutto di noi.» – tamže

Velký Alberto, bol si jedným z nás.

Pre úplnosť sa zmienime o pokračujúcich experimentoch pri hľadaní ďalších prostriedkov v rovnakom uplatnení vo vzťahu k celebritám.

Popri *-one a -issimo* sa v novinárskom štýle za účelom dosiahnutia mimoriadneho efektu ujal v spojení s vlastnými menami slávnych ľudí prefix *super-*. Popri *Wandissima*, *Albertone* sa objavujú formácie typu *SuperSimo*, *SuperPippo* (tí istí televízni moderátori *Simona Ventura* a *Pippo Baudo*, ale aj futbalový reprezentant *Pippo Inzaghi*). Dôvodom ich vzniku je zámer vyhnúť sa opakovaniu predchádzajúcich prostriedkov a neoslabiť častým používaním ich účinnosť.

➤ «Scintillavano i suoi abiti, brillavano le parure di gioielli: ci sono volute ben quattro body-guard per proteggere la preziosa conduttrice *SuperSimo*.» (Oggi, N. 39, 2004)

Jej šaty sa trblietali, náramky blýskali: bolo treba štyroch bodygardov na ochranu vzácnaj moderátorky *SuperSimo*.

➤ «Guardate che belli gli abiti del mio SanRemo! *Super Simo* ci presenta il guardaroba per il Festival: tre cambi a sera in perfetto stile Hollywood per le cinque dirette tv.» (Oggi, N. 7, 2004)

Pozrite, aké pekné sú šaty na moje Sanremo! *Super Simo* nám predstavuje šatník na festival: tri prezliekania za večer v dokonalom hollywoodskom štýle.

➤ «*SuperPippo* in dieci chicche: dal 45 delle scarpe ai 4 trapianti di capelli.» (Oggi, N. 24, 2006)

SuperPippo v desiatich drobnostiach: od topánok číslo 45 po štyri transplantácie vlasov.

Športové denníky dali rovnaký prívlastok talianskemu futbalovému reprezentantovi *Filippovi Inzaghi*mu:

➤ «La partita è terminata 3-1 per il Milan e il momentaneo pareggio arriva proprio grazie ad un colpo di testa di *Superpippo* su cross di Gattuso. » (La Repubblica Corpus)

Zápas skončil 3 - 1 pre Milan a vyrovnanie prichádza práve vďaka hlavičke *Superpippa* po Gattusovom pase.

5.4 Dysfemizmy

Dysfemizmy svojou podstatou predstavujú časť lexiky, pri ktorej je snaha vyjadriť sa drsne a hrubo. Preto sa nazýva lexika nízkeho štýlu a ako taká je charakteristická pre hovorené prejavy, najmä slangu a žargóny. V prejavoch vysokého štýlu je nežiaduca pre silnú expresiu, ktorá je jej vlastná. Do umeleckej literatúry preniká ako výrazný charakterizačný prostriedok. Každopádne však si vyžaduje takt aj pri bežnom použití, kde je takisto nežiaduce zachádzať do vulgárnosti a triviálnosti. K dysfemizmom s nižšou mierou vulgárnosti patria nadávky typu somaro, asino, pappagallo, vipera, oca, volpe.

Silný expresívny účinok majú vulgarizmy /locuzioni volgari/, t. j. slová, ktorými nekultúrni používatelia jazyka bez zábran a jemnocitu pomenúvajú chúlостivé, obscénne a negustiózne fyziologické procesy alebo sexuálne akty. Tu sa prirodzený cit exemplifikácii bráni, preto si ju odpustíme.

Časť dysfemizmov tvoria aj niektoré augmentatíva. O sufixe *-one* sme sa už podrobnejšie zmienili. V reči zachádza do vysokého stupňa irónie až sarkazmu. Napr. *barbone, baffone, mangione, chiacchierone, imbroglione* atď.

Ďalším je sufix *-aglia*, ktorý okrem pejoratívnosti vyvoláva predstavu kolektívneho pomenovania: *anticaglia, canaglia, cianfrusaglia, marmaglia, plebaglia, ragazzaglia, soldataglia*. V slovách *battaglia, rappresaglia, boscaglia* *-aglia* stratila platnosť sufixu a nehodnotí sa ako taký.

➤ «Giacinto era *una canaglia*; e io, consapevolmente anche se incompresibilmente, avevo voluto, facendone il mio amante, appunto incanagliarmi.» (Moravia, A. Boh, s. 179)

Giacinto bol *ničomný pes*; a ja vedome, hoci nepochopiteľne, som sa chcela zopsuť, urobiť si z neho milenca.

➤ «A me non me ne importa; perché chi si fida di quelle *canaglie* di femmine, è un porco.» (Verga, G. I Malavoglia, s. 165)

Mňa to nezaujíma; pretože kto sa spolieha na tie *zopsuté* ženské, je sviňa.

➤ Ecco. La conseguenza è che tutti diventano *canaglie*. Non vi offenderete, compare 'Ntoni. "Il pesce puzza dalla testa".» (Verga, G. I Malavoglia, s. 167)

Dôsledok je ten, že všetci sa stávajú smečka psov. Neurazte sa, kmotor Ntoni. Ryba smrdí od hlavy.

Obdobne silný hanlivý účinok má sufix *-accio/a*. Patrí k najrozšírenejším talianskym pejoratívnym sufixom (donnaccia, tipaccio,

cagnaccia). Aj nealterované slovo *cagna* má samo osebe pejoratívny význam; ak sa použije ako nadávka na ženu, suffix *-accio* z nej urobí hrubý vulgarizmus:

➤ «Al villaggio la chiamavano la Lupa perchè non era sazia giammai – di nulla. Le donne si facevano la croce quando la vedevano passare, sola come una *cagnaccia*, con quell'andare randaggio e sospettoso della lupa affamata.» (Verga, G. Vita dei campi, s. 139)

V dedine ju volali Vlčica, pretože bola nenásytná vo všetkom. Ženy sa prežehnávali, keď ju videli prechádzať samotnú ako *suka*, s tými nedôverčivými krokmi vyhľadovanej vlčice.

Osobitne treba posudzovať slovo *diavolaccio* (aj *diavolone*), ktoré by sa vzhľadom na svoj lexikálny význam malo na prvý pohľad radiť k čistým prostriedkom pejoratívneho ladenia. V bežnej reči tomu tak nie je, o čom hovorí vyexcerpovaný materiál, v rámci ktorého sa pohybuje v širokom zábere nuansovania od záporu až ku kladu, keďže je spájateľné s atribútmi *buono* a *santo*, ktoré mu vnášajú kontroverzný efekt. V spojitosti s atribútom *santo* vystupuje výhradne vo funkcii exklamatívnej, čím sa vzd'aluje bežným kritériám posudzovania. Ide o eufemistickú funkciu, vystupuje ako náhrada za mená svätých, alebo aby sa predišlo vyslovovaniu mena Božieho nadarmo, čo je v katolíckej doktríne uznané za hriech.

➤ «-Santo diavolone!- gridò compare Tino. -Mi fate fare quello che non posso, maledetto sia il giorno e il minuto in cui mi misi in quest'imbroglio!- Se ne andò stracciando il berretto vecchio. » (Verga, G. I Malavoglia, s. 97)

„Čertisko rohaté!“ zvolal kmotor Tino. „Núťte ma robiť to, čo nemôžem, bodaj by parom vzal deň a chvíľu, kedy som sa dal takto nachytať!“ A odišiel, žmoliac starú baretku.

➤ «E sì che a compare Piedipapera non gli ho mai negato la senseria, e gli dò il bicchierino ogni volta che viene qui, e la barba gliela faccio per niente. Ma *santo diavolone!* Se mi fa le corna un'altra volta andrò a contare a don Michele tutte queste briconate.» (I Malavoglia, s. 192)

Isteže som kmotrovi Piedipaperovi nikdy neodoprel dohodnutú odmenu a pohárik vína mu najlepem vždy, keď sem príde, i oholím ho zadarmo. *No ja jeho šľaka!* Ak mi ešte raz nasadí parohy, pôjdem a všetky tieto darebácke kúsky vyrozprávam donovi Michelemu.

➤ «Il solo che non capisse qualche cosa era 'Ntoni, che aveva visto il mondo, e aveva aperto un po' gli occhi come i gattini; da soldato gli avevano insegnato a leggere, perciò andava anche lui sulla porta della spezieria, a sentire quello che diceva il giornale, e a chiacchierare collo speciale, il quale era un *buon diavolaccio* con tutti e non aveva pel capo i fumi di sua moglie, la quale lo sgridava: - O tu perché t'immischi negli affari che non ti riguardano?» (Verga, G. I Malavoglia, s. 165)

Jediný, kto niečo nechápal, bol 'Ntoni, ktorý videl kus sveta a mal pootvorené oči ako mačatá! Keď bol za vojaka, naučili ho čítať, preto aj on chodil ku dverám koloniálneho obchodu vypočuť si, o čom sa píše v novinách a poklebetiť si trocha s obchodníkom, *prostým*

dobráčiskom, ktorý vychádzal so všetkými a nemálo mu v hlave ako jeho manželke, čo ho iba okrikovala: -A čo sa ty miešaš do vecí, čo sa ťa netýkajú?

➤ «E non potendo in Dio, non poteva per conseguenza neanche più credere, come gli sarebbe piaciuto, in qualche *diavolaccio* buffone che gli si fosse appiattato in corpo e si divertisse a ridere ogni notte, per far nascere i più tristi sospetti nell'animo della moglie gelosa.» (Pirandello, *Non è una cosa seria*, s. 52)

A neveriac v Boha, nemohol už následne uveriť ani v nejakého *prefikaneho čertíka*, i keď by sa mu to žiadalo, čo mu vošiel do tela a noc čo noc sa zabával tým, že ho nechal zo sna hlasno sa smiať, aby tak vyvolal podozrenia v duši žiarlivej manželky.

Na uvedených príkladoch sa hádam najpresvedčivejšie dokumentuje fakt, že výsledný efekt modifikovaných slov závisí od mnohých faktorov, ako napríklad od sémantického základu modifikovaného slova (inherencia), rovnako však od jeho zasadenia do parolového okolia (adherentnosť), pričom sa nevyklučuje opozitné postavenie medzi inherenciou a adherenciou.

5.5 Reduplikácia, iterácia

Na pozadí alterácie nemožno obísť ďalší účinný prostriedok augmentácie, akým je reduplikácia. Účinný spôsob dosiahnutia vysokej miery gradácie sa núka nasledujúcimi spôsobmi:

1.) Reduplikácia základu. Uplatňuje sa tak pri adjektívach, ktoré sa intenzifikujú do absolútneho superlatívu, ako aj pri substantívach a adverbách. (*una cosa piccola piccola, un ragazzo bravo bravo, una pioggia fitta fitta, una stoffa fine fine, un padre-padre, un romanzo-romanzo, passare davanti lesta lesta*). Iteratívny spôsob sa uplatňuje aj pri substantívach v adjektíválnej funkcii (*un discorso terra terra* = prízemný rozhovor).

➤ «“Taci!” gli disse il nonno, e la sua voce li fece diventare tutti *piccini piccini* sul banco dov'erano. » (Verga, G. I *Malavoglia*, s. 118)

“Mlč!” - povedal mu starý otec takým hlasom, že všetci sa na lavici stali *maličičkí malinkí*.

➤ «Marco è un “bambino di cristallo”, è nato così, con la pelle *fragile fragile*, che si rompe, si sfoglia continuamente e rinasce. » (Oggi, N. 38, 2003)

Marco je “krištáľové dieťa“, narodil sa s pokožkou *jemnučkou-jemnulinkou*, že mu stále puká, olupuje sa a opäť narastie.

➤ «Il giorno che per la prima volta diventi mamma, quel giorno ti senti *piccola piccola ..*».(Oggi, N. 7, 2007, s. 94)

V deň, keď sa po prvýkrát staneš matkou, v ten deň sa cítiš *maličká malinká*.

➤ «“Che tipo di padre è?” „*Un padre-padre*, che non ha assolutamente voglia di fare l'amico con il proprio figlio.“ » (Oggi, N. 7, 2007)

-Aký ste otec? *Otec ako remeň*, ktorý nemá najmenšiu chuť byť priateľom s vlastným synom.

➤ Ella gli passava davanti *lesta lesta*, colle scarpette nuove. (Verga, G. I Malavoglia, s. 158)

Kráčala pred ním *rýchle rýchle* v nových črievičkách.

2.) Reduplikácia základu + superlatív. Reduplikácia je ešte zosilnená kombináciou alterovaným druhým komponentom: *una ragazza bella bellissima, un procedimento giusto giustissimo, un passo sbagliato sbagliatissimo, un ragazzo bravo bravissimo, una ragazza dolce dolcissima*.

➤ «Era infatti considerato un tipo “estroso”, un “padre padrone” come era d'obbligo in quell'epoca. » (Al Bano, E' la mia vita, 17)

Považovali ho vskutku za „vrtošivého“ človeka, *prísneho otca*, ako to bývalo vtedy zvykom.

Pri adjektíválnej reduplikácii sa používa často gradácia typu *solo soletto* (sám-samučičký), *breve brevino* (krátky-kratučký) atď.

➤ «Fuga dalla civiltà, alla ricerca degli ultimi Eden disabitati. Per stare *solli soletti*. Per fare una vacanza da Robinson.» (Anna, N. 28, 2001, s. 29)

Únik z civilizácie, za posledným neobývaným Edenom, kde by ste boli *sami-samučičkí* a strávili tam robinsonské prázdniny.

3) Supletívny opis: *grande tra i grandi, stupido tra i stupidi, savio tra i savi* (mudrc mudrcov), *re tra i re* (kráľ kráľov), il tema dei temi (téma tém)

➤ «I libri sono la sua ultima, più grande consolazione. (...) Il saggio che lo apre è dedicato alla Sicilia, all'essere siciliani: *il tema dei temi*, per lui. » (Collura, M. Il maestro di Regalpetra, s. 373)

Knihy sú jeho posledná a najväčšia útecha. (...) Stať, to odhalí, je venovaná Sicílii, sicílskym ľuďom: jeho *téma tém*.

Vyjadrenie príznaku absolútnosti nealteratívnym spôsobom sa dosiahne supletívnym spôsobom.

- bianchissimo - più bianco del bianco
- bellissima – bella da lasciare senza fiato (pekná, až vyráža dych)
- buonissimo – buono come il pane (dobrý ako chlieb)
- nuovissimo – nuovo di zecca (zbrusu nový)
- pienissimo - pieno zeppo (preplnený)
- ricchissimo – ricco sfondato (nesmierne bohatý)

- scaltrissimo – scaltro come una volpe (prešibaný ako líška)
- sordissimo – sordo come una campana (hluchý ako peň)
- stanchissimo – stanco morto (da morire) (unavený na smrť)
- stupidissimo – stupido da non credere, stupido a non dir si
(neuveriteľne hlúpy)
- ubriachissimo – ubriaco fradicio (nacenganý, opitý na mol)

K umocňujúcemu účinku sa dospieva spojením *vecchio* + *decrepito*, t. j. starý, vetčný. Rovnako sa spája aj so substantiválnym základom: *il vecchio decrepito*, t. j. slabý, vetčný starec.

➤ «Ma invano la primavera mandava fin lassù il suo soffio di voluttà selvaggia: il *vecchio decrepito*, immobile tra un vecchio cane nero e un vecchio gatto giallo, sembrava pietrificato e insensibile come tutte le cose intorno. » (Deledda, G. La volpe ..., s. 13)

Jar márne vysielala až tam hore závan svojej divokej nádhery: *vetčný starec*, s meravým nehybným telom, medzi starým čiernym psom a starým žltým kocúrom, bol bez života ako všetky veci navôkol.

Berruto (1987) k tejto škále pridáva ďalšie: *quanto mai deludente, interessante*.

Iné možnosti supletívneho vyjadrenia absolútneho superlatívu, ba až hyperbolického zveličenia, sa vidia v spojení prísloviak, vyjadrujúcich vysokú mieru príznaku a základového adjektíva, pomenúvajúceho príznak. Ide o cestu „vnútornej gradácie“ (Fogarasi, 1983).

➤ *sei mortalmente (enormemente, straordinariamente, eccessivamente, terribilmente, maledettamente, dannatamente) noioso [si hriješne, mimoriadne, strašne, prekliate, smrteľne, hrozne nudný]; sono sommamente sfinito [som úplne hotový] a i.*

5.6 Proces lexikalizácie augmentatívnych alterátov

Každá doba vtlača jazyku vlastné výrazové prostriedky, ktoré sa líšia od obdobných prostriedkov inej doby a iných jazykov; jednak formou a jednak významovým chápaním. V priebehu času sa význam slova môže štiepiť. Nová doba pridáva pôvodnému slovu nový významový odtieň a niekedy aj modernejší vzhľad, ktorý sa v ňom ustáli, a to buď v koexistencii so starým, alebo starý neskôr vytlača z povedomia a spôsobuje jeho zánik. Ide o proces lexikalizácie, ktorá môže byť završená, t. j. starý význam sa vytratil (*basso* –

nízky; *bassotto* – jazvečík), alebo predstavuje rôzne stupne lexikalizácie. Tie môžeme demonštrovať na evolúcii slova *arancione*. Moderná doba s politickými zvratmi sa postarala o nový apendix, ktorý prenikol do taliančiny z cudzích politicko-historických reálií. A tak sa k slovu popri pôvodnom význame (veľký pomaranč, sýto ružová farba) pripojilo politické využitie: ukrajinskí juščenkovci.

I keď sme sa lexikalizácii čiastočne venovali pri analýze takmer každého afixu, ide o taký dôležitý jazykový proces, že si zasluhuje osobitnú zmienku. Pri augmentatívach má lexikalizácia podobu straty augmentatívneho znaku a tiež expresívno-emocionálnej zložky. Augmentatívna afixácia ostáva, avšak už iba ako dokument vývinovej genézy, aby ustúpila vzniku novej pomenovacej lexémy. Sú teda augmentatívami iba formou, obsahom sa diferencujú. V lingvistike sa niekedy zvyknú nazývať aj *falošné augmentatíva*. My však zostaneme pri pomenovaní lexikalizované alteráty (uplatnili sme ho aj pri analogickom jave pri deminutívach), nakoľko termín *alterati falsi* je rezervovaný pre jav homonymie v rámci *alterátov*. V mnohých prípadoch ide len o metaforické uplatnenie v podobe nadávok.

Uvádzame ilustračný výber lexikalizovaných augmentatív urobený podľa dvoch prameňov: slovníka alterátov *Donzulletta vien dalla donzella* a slovníka *2006 parole nuove*.

ffare	affarone - výhodný obchod; znamenitá príležitosť, okázia
gnello	agnellone - jahňacina
a	aione - soľná sušiareň
ancia	arancione - príslušník alebo zástanca strany V. Juščenka; koexistuje s pôvodným významom oranžová farba, ako aj veľký pomaranč
affo	Baffone – cestou antonomázie sa významovo ustálil v pomenovaní Stalina

bambinone	- detinský človek, naivka, trul'ko
bambola	bambolona - naličená, umelá kráska
barba	barbone - moderná prezývka socialistov, (vznikla cestou synekdochy)
barca	barcone - popri pôvodnom význame (nákladný čln) sa ustálil význam mandeľ, panák (snopov)
barile	barilotto - žart. iron. typ sud

	špeciálne zaguľateného tvaru
stia	bestione - nadávka: osol, hovädo, hlupák
anco	biancone - 1. biely sokol 2. druh bieleho hrozna
scia	biscione - akýkoľvek veľký had (nielen užovka)
cca	boccone - hlt, sústo, kus bocconi - iba v adver. výraze <i>a bocconi</i> - dolu tvárou
orsa	borzone - typ športové vaku borsotto - veľký vak, taška
ttiglia	bottiglione - demižón
ne	ca(g)naccio/-zzo – pes (vo funkcii prezývky: prašivý pes, psia beštia)
mera	camerotto - námorník v službách lodnej jedálne
pello	Capellone - futbalista Manfredini známy aj pod touto antonomáziou
po	capone - tvrdohlavec
isa	casone - ľudový obytný dom; kamenný vidiecky dom so slamenou strechou casotto - strážna búdka
rvello	cervellone - (iron.) mudrlant, premúdra hlava, domýšľavec
ondolo	ciondolone – poval'ač, ničomník
polla	cipollaccio - druh stavebného kameňa

copia	copione - divadelný scenár
corda	cordone (ombelicale) – šnúra (pupočná)
cucciolo	cuciolone - holobriadok, šteňa, neskúsený človek
dito	ditone - palčiak (na rukaviciach typu palčiaky)
donna	donnaccia - hrubá žena, mužatka
elegante	elegantone - fičúr, elegán
fanciulla	fanciullone - holobriadok, zelenáč
furbo	furbaccio - prešibanec, lišiak
gallina	gallinaccio - druh hríbov (kuriatka)
gambero	gamberone - opuchnutá noha s kľčovými žilami
gatto	gattone - metafor. kocúrisko, zvodca
genio	geniaccio - iron. mudrlant, rozumkár
giovane	giovannotto - mladíček, holobriadok
giovine	giovinastro - mladý násilník, zurvalec giovinotto - ako giovanotto
lago	lagone - úžina na skvapalnenie vodných pár, obsahujúcich kyselinu boritú
lingua	linguaccia - zlý jazyk, jazyčnica, klebetnica
lira	lirone - lýra, lutna;

	violončelo
certola	lucertolone - jašter
ngo	lungone - dlháň
chio	occhiaccio - výhražný pohľad
mo	ominaccio - mužík
ecchio	orecchione - homosexuál, buzík
lazzo	palazzotto - typ menšieho paláca prísneho vzhľadu
lla	pallone - futbalová lopta
ncia	pancione/panzone - brucho vo vysokom štádiu tehotenstva; báchor
lle	pellaccia - hrubá, namorená koža; človek s hrubou kožou
ede	Piedone – ďalšia antonomázia pre Manfrediniho
olvere	polverone - halda prachu
reda	predone - zlodej, pirát
adro	quadrone - tehelňa

sacco	saccone - spací vak
scimmia	scimmione - opičiak
semplice	semplicione - prostáčik
signore	signorotto - pánča
talento	talentaccio/talentone – nekultivovaný talent
tardi	tardona - stále atraktívna žena stredných rokov
tavolo	tavolaccio - pričňa tavolone - fošňa
teatro	teatrone - divadelný trhák
tempo	tempaccio - nečas, zlé počasie
tenda	tendone - vozová plachta
testa	testone - tvrdohlavec
tormento	tormentone - hit, trhák; otrava; larva chrústa
tromba	trombone - 1) trombón 2) bot. anjelská trúba
ubriaco	ubriacone - ožran
uccello	uccellaccio – nočný vták, kuvik

➤ «Io *gattone*, matto di Claudia, l'ho sedotta con un *tormentone*.» (Oggi, N. 34, 2003)

Ja záletník som novým *trhákom* zvedol Claudiu, do ktorej som blázon.

➤ «Alessandro (rivoltandosi di scatto per prendere da un tavolo una pasta che ingoia in un *boccone*): Mi chiami come vuole.» (Brancati, V. La governante, s. 126)

Alexander (rázne sa obrátiac, aby si vzal zo stola jedlo, ktoré zhltnie na jeden *hlt*): Volajte ma, ako chcete.

➤ «La coppia raggiunge l'auto: da vero cavaliere lui tiene la portiera aperta mentre lei entra in macchina con un *borzone* in mano: weekend "ippico" in vista? » (Oggi, N. 24, 2006)

Pár podíde k autu: on ako pravý džentlmen podrží dvere, kým ona vchádza dnu so športovým *vakom* v ruke: na obzore dostihový víkend?

➤ «Per la fidanzata di Toni Luca il calcio è come l'arabo. Lo segue solo perché è il lavoro del suo compagno: per lei *un pallone* è un oggetto misterioso.» (Oggi, N. 24, 2006)

Pre snúbenicu Toniho Lucu je futbal španielska dedina. Sleduje ho, pretože je to priateľova práca: *futbalová lopta* je pre ňu záhadný predmet.

➤ «Quando ho letto *il copione*, non sapevo nemmeno chi fosse Santa Rita -, dice Vittoria Belvedere, impegnata sul set della nuova fiction Mediaset dedicata alla santa stigmatizzata.» (Oggi, N. 7, 2004, s. 86)

Keď som čítala *scenár*, vôbec som nevedela, kto je Santa Rita (...)

➤ «Il *trombone* (Datura ornamentale) è una pianta originaria dell'America meridionale. Per coltivarla in vaso occorrono recipienti capaci, terriccio fertile e innaffiature regolari. » (Intimità, N. 4, 2003, s. 25)

Anjelské trúby sú rastlina pôvodom z Južnej Ameriky (...)

Nejednoznačnosť hodnotenia významu sa registruje pri slove *pancione*. Na jednej strane je pravým augmentatívom s pejoratívnou sfumatórou tam, kde je nadbytočná telesná miera neželateľná a vystupuje ako defekt (napríklad u mladých ľudí). Na druhej strane vo vzťahu ku gravidnej žene pejoratívny účinok nemá, čo vyplýva zo samotnej podstaty stavu „in dolce attesa“.

➤ «Selen diventa mamma alla soglia degli “anta”. L'ex pornodiva Luce Caponegro, in arte Selen, copre un pareo il suo bel *pancione* e bacia il suo compagno che renderà padre. » (Oggi, N. 36, 2006)

Selen sa stane mamou na prahu štyridsiatky. Bývalá pornohviezda Luce Caponegro, umelecké meno Selen, si prikrýva *gravidné brucho* šatkou a obdarúva bozkom svojho druha, ktorého urobí otcom.

Zosilnený efekt nadobudol *-one* vo frazeologickom použití vo zväzku so slovom *figura*:

fare figura	fare un figurone
↓	↓
robiť dojem	zapôsobíť obrovským dojomom (ohúriť)

➤ «La prima impressione, puramente estetica, è invece quella di una bellezza aristocratica e singolare, che sarebbe piaciuta a un pittore pre-raffaellita e che *fa un figurone* se paragonata alla grazia monotona delle ragazzine che popolano la nostra televisione. » (Oggi, N. 24, 2006)

Prvý, rýdzo estetický je dojem aristokratickej a jedinečnej krásy, ktorá by sa páčila hocijakému predraffaellovskému maliarovi, krása, ktorá *ohuruje* v porovnaní s monotónnym pôvabom všakovakých dievok, ktoré zaplavujú našu televíziu.

6. ADJEKTIVÁLNA ALTERÁCIA A JEJ ZVLÁŠTNOSTI

Pri adjektívach alterácia dostáva zvláštny charakter, prejavujúci sa nie v klasickej zmene objemu v smere zväčšovania či zmenšovania substancie, ale nuansovania v smere zosilnenia či oslabenia intenzity príznaku, vyplývajúcej zo sémantiky základovej adjektiválnej bázy. Pri nej alterácia naberať povahu gradovania adjektíva ako nositeľa kvality či príznaku, ktorý môže vystihovať nuansy od základnej miery k maximálnej či minimálnej. V závislosti od charakteru nadradeného determinovaného slova sa gradácia môže stať pravou, podobnou narastaniu či ubúdaniu hmotnej podstaty (*casa grandissima* = *casona*; *casa piccolissima* = *casetta*), alebo pôjde iba o citové nuansovanie, niekedy o intenzifikáciu príznaku, ktorý nemá nič spoločné s priestorovým objemom: *bravo* - *bravino*, *povero* - *poverino*, *caro* - *carino*, *solo* - *soletto*, *basso* - *bassetto*, *gelido* - *gelidetto*.

Predstavu pravej (klasickej) augmentácie či deminutívnosti môžu naplňať len dve adjektíva, a to v dôsledku ich sémantiky, v ktorej je obsiahnutý priestorový fenomén: *piccolo* – *grosso* (*grande*). Tie pripúšťajú deminutívne a augmentatívne alteráty *piccoletto*, *piccoletto*, *piccolino* – *grossone*, *grossoccio*, *grossotto*, *grandissimo*, *grandone*. Vo funkcii atribútu determinujúceho predmet, ktorý pripúšťa zmeny v rozmere, potom pôsobia skutočne zdobňujúco či zveličujúco analogicky podľa paradigmy:

camera piccoletta, *piccolella*, *piccolina* = *cameretta*

Vs.

camera grossotta, *grossone*, *grossoccia*, *grossissima* = *camerona*.

Grande a *grosso* dokážu zaznamenať výkyv smerom k zdobneniu, akokoľvek je to v rozpore so zmyslovou predstavou. Evidentne ide iba o zdobňujúco-maznavé formy slov, chápané v odtrhnutosti od podstaty: *grosserello*, *grossino*, *grosselino*, *grossetto*, *grossicino*, *grossuccio*; *grandetto*, *grandicello*, *grandicino*. V podstate aj čo do formy priberajú tie isté sufixy ako ich substantíválny pendant: *-ino*, *-issimo*, *etto*, *-ello*, *-i/cello*.

V slovenčine sa adjektíva veľký, vysoký po tejto línii modifikácie neuberajú. Nie je možné povedať veľkučký – veľkuľký, vysokučký –

vysokul'ký a pod. Zo slovanských jazykov to v obmedzenej miere pripúšťa ruština: boľšoj – boľšeňkij, vysokij – vysokoňkij.

Predstavy narastania, nasýtenia alebo ubúdania či stenčovania, ktoré príznak adjektív sprevádzajú, dostávajú častokrát aj zhmotnenú zmyslovú podobu či efekty (farebné tóny, sýtosť koloritu, väčšia či menšia zastúpenosť defektu, tepelné výkyvy a pod.), ktoré v konečnom dôsledku môžu oslabovaním alebo zosilňovaním redukovať alebo umocňovať aj samotnú podstatu na spôsob fyzického účinku zhubného defektu alebo naopak pozitívneho dosahu na organizmus. Ide o *intenzifikáciu* či *oslabenie* porovnateľné so stupňovaním. Takejto paragonácii napomáha reduplikácia alebo kumulácia sufixov za účelom výraznejšieho či vyššieho účinku.

V mnohých jazykoch adjektíva miery (veľký – malý) predstavujú jediný neutrálny (nacionálny) prostriedok zachytenia premien v objeme a miere, nepodliehajúci zároveň (okrem stupňovania) žiadnej ďalšej gradácii pomocou alterácie. Ako sme videli vyššie, v taliančine alterácia neobchádza ani tieto dve slová. Porovnajme na vzorke so slovenčinou, češtinou a ruštinou.

grande: grandissimo – grandone – grandino – granduccio (tal.)

boľšoj: boľšuščij (rus.)

veľký: veličizný (slov.)

Slovenčina tu vykazuje menšiu mieru varírovania.

Pri adjektíve *piccolo* – *malý* zasa približne rovnakú.

piccolo: piccoletto – piccoletto – piccolino – piccolotto – piccolissimo (tal.)

malý: malinký – maličký – malilinký – maličičký (slov.)

malý: malinký – malilinký – malinkatý (češ.)

mályj: maleňkij – malovatyj (rus.)

Na druhej strane musíme podotknúť, že si nemyslíme, že niekedy až miniatúrno-detailné nuansovanie, aké uvedieme v nasledujúcom príklade, by mohlo mať podstatnú dôležitosť, dokonca sme sa presvedčili, že je cudzie, nezakotvené v povedomí mnohých rodených nositeľov talianskeho jazyka. Ide o alterát *piccolotto*. *Piccolotto* sa chce vtesnať do odtieňa medzi *piccoletto* a *piccolo*, t. j. malý, trochu menší ako *piccolo*, no nie taký malý ako *piccoletto*. Je registrovaný aj v slovníku alterátov *Donzulletta vien dalla donzella* a vieme si predstaviť ťažkosti nerodilého hovorca jazyka pri jeho interpretácii. Pri

všetkých ostatných adjektívach ide o intenzifikáciu či nasýtenie príznaku. Ak sa pohybujeme vo sfére abstrákt, ide vždy len o citové nuansovanie.

6.1 Adjektívna alterácia deminutívna

6.1.1 Sufixy *-etto*, *-ello*, *-iccio*, *-ino*, *-ozzo*, *-ucolo*

Vyššie uvedené sufixy dávajú adjektívnej báze deminutívnu konotáciu. Neplatí to vo všetkých prípadoch, možné sú výnimky. Majú zväčša knižné použitie: *affamatello*, *biancolino*, *biancozzo*, *biondello*, *brunello*, *ciecolino*, *bastardello*, *pedantello*, *piccolello*, *durello*, *eruditello*, *freddarello*, *fredderello*, *freddolino*, *furbacchiotto*, *furbacchiuolo*, *durotto*, *giovincello*, *grassello*, *grassottello*, *grosserello*, *ignorantello*, *mutolino*, *selvaticotto*, *sventatello*, *tedescotto*, *toscanello*, *tristarello*, *tristerello*, *ubriachello*, *vecchiarello*, *vecchierello*, *verdolino* a i.

V závislosti od sémantiky bázy tie isté prostriedky nuansujú protichodne, raz do pejoratívnosti (*tristarello* – ničomný), raz do lichotivosti (*vecchierello* – staručký) alebo len do neutrálnej deminutívnosti (*bastardello* – krížený, nešľachtený). Sufix *-ucolo* má konštantne prisúdenú hanlivú konotáciu: *pedantucolo* (malicherný, puntičkársky).

Pokiaľ ide o intenzifikáciu smerom k deminutívnosti a čo sa zastúpenia týka, prius patrí sufixu *-etto*. Ide o adjektívnu obdobu substantívneho *-etto* so všetkými charakteristikami, ktoré súvisia s aplikovateľnosťou, reštrikciami a i.: *acerbetto*, *acidetto*, *afretto*, *aspretto*, *azzurretto*, *bassetto*, *bianchetto*, *biondetto*, *bravetto*, *brevetto*, *brunetto*, *caldetto*, *caretto*, *cretinetto*, *cuccioletto*, *deboletto*, *dolcetto*, *duretto*, *ferocetto*, *furbetto*, *furiosetto*, *gelidetto*, *giovanetto*, *giovinetto*, *grassett(in)o*, *gravetto*, *graziosetto*, *grossetto*, *liscetto*, *loschetto*, *lunghetto*, *saldetto*, *semplicetto*, *stanchetto*, *superbetto*, *uggiosetto*, *umidetto*, *vantaggiosetto*, *vergognosetto*, *vecchietto*, *verdetto*.

Sú možné tie isté typy kumulácie ako pri substantívach: *giovan-ott-ino*, *fresch-ett-olino*.

6.1.2 Sufix *-ino*

Ďalší sufix *-ino*, *-ol-ino* patrí ku klasickým deminutívnym sufixom, pripájajúcim sa k akejkoľvek adjektívnej báze podliehajúcej stupňovaniu:

acerbino, acido – acidino; aspro - asprettino, asprino; biondo - biondino; bravo - bravino; piacevole - piacevolino; azzurro - azzurrino (modručký); verde - verdino, verdolino (zelenučký); bianco - bianchino (bielučký); caldo - caldino, capace - capaceino, caro - carino, cieco - ciechino, rosso - rossino (červenučký); bello - bellino (peknučký); discreto – discretino; fresco - freschino, frescolino (čerstvučký), povero - poverino (úbohučký), debole - debilino (slabučký).

Pripúšť'a kumuláciu s *-etto* (brun-ett-ino, aspr-ett-ino), i s augmentatívnym *-occio*.

➤ «Si tratta di andare a rinchiudersi in una stanzetta con le pareti *verdoline*, due sedie da vecchia scuola media e un tavolino di compensato inchiodato al pavimento.» (L'Espresso, N. 38, 2007, s. 82)

Ide o to zatvoríť sa do izbičky so *zelenkavými* stenami, dvomi stoličkami ako na starej strednej škole a dýhovaným stolom upevneným v dlážke.

Pri negatívnej sémantickej báze zmierňuje jej efekt súcitným nuansovaním, ako napríklad *magrolino* (tenučký, chudučký), *poverino* (biednučký, súcit vzbudzujúci) a pod. Adjektívum *debole* pripúšť'a zmenu príznaku v smere narastania (*debolino - slabučký*).

➤ Come se la cava Sandrino in matematica? 'E debole, debilino. (dal vivo).
Ako je na tom Sandrino v matematike? Je slabý, slabučký.

6.1.3 Suffix *-uccio/-uzzo, -iccio*

Pri adjektívach často skĺzajú do pejoratívnosti, a to i v prípadoch, kde by sémantika predpokladala viac či menej neutrálny význam. A predsa proti všetkým predpokladom sa takáto sémantika lexikograficky registruje napríklad aj pri názvoch farieb, ale aj iných bázach: *bianchiccio, rossiccio, rossuccio, biondiccio, bionduccio, bruniccio, bianchiccio, bravuccio, giovanuccio, pedantuccio, pedantuzzo, deboluccio, deboluzzo, ignorantuccio, ignorantuzzo, tristuccio, tristuzzo, umidiccio, vecchiuccio, vecchiuzzo, verdiccio, verduccio*.

Nasledujúce figurujú len ako deminutíva:

accerbuccio, affamatuccio, affamatuzzo, aspruccio, bassuccio, belluccio, biancuccio, caldiccio, calduccio, caruccio, discretuccio, fredduccio, gravuccio, grassuccio, selvaticaccio, saporituccio, stancuccio, superbuccio, superbuzzo, seriuccio, tardiccio, tarduccio, umiduccio.

Malaticcio sa významovo nerozchádza s povedaným (t. j. pejoratívnym doplnkom dengľavý), keďže je spätý s predstavou chatrného zdravia.

➤ «... perchè il suo figliuolo era sempre stato debole e malaticcio, e l'aveva tenuto come quei marmocchi che non si slattano mai.» (Verga, *Vita dei campi*, s. 200)

... pretože jej synček bol vždy slabý a chorľavý a jednala s ním ako s ciciačikom, ktorého nikdy neodstavia.

Umido predstavuje v kontrastnom spojení aj pejoratívnosť aj melioratívnosť: formou *-iccio* (*umidiccio*)¹⁴ zotrvalo pri pejoratívach, formou *-uccio* sa primklo k melioratívam.

➤ *Umiduccio a Roma ma non freddo meno male.* (Google)

Trošičku vlhko v Ríme, ale nie chladno.

Dobre poznajúc silu kontextu pri determinovaní citového ladenia (o komplikovanosti a vratkosti ktorého sme sa mali možnosť mnohokrát presvedčiť), vyslovujeme mienku o relatívnosti akéhokoľvek pokusu o jednoznačnosť kategorizácie slov s hodnotiacou konotáciou.

6.2 Adjektívna alterácia augmentatívna

Z hľadiska alterácie si adjektíva zasluhujú samostatnú zmienku. Pri nich sa augmentácia a deminutívnosť preukazuje osobitným spôsobom. Vzhľadom k tomu, že nepomenúvajú substanciu, ale iba jej príznak, kvalitu, natíska sa otázka, či pri nich (ako aj ostatných nesubstantívnych bázach) možno hovoriť o alterácii v pravom slova zmysle. Odpoveď je dvojaká: áno aj nie.

Áno, ak ide o adjektíva so sémantikou, ktorá dáva predstavu priestorového rozmeru. Ako taká má svojou povahou priamy dosah na zmenu substancie, ktorú determinuje po stránke veľkosti či malosti. K takým patria iba tri: *grande*, *grosso* – *piccolo*. V spojení so substantívami je ich efekt čo do augmentácie a deminutívnosti rovnaký, ako je pri alterácii samotného substantíva:

casa grandissima = *casona*

casa piccolissima = *casetta*

Cez funkciu atribútu zodpovedajúcej sémantiky pôsobia autenticky zdobňujúco či zveličujúco s možným nuansovaním napravo-naľavo od základnej miery k maximálnej a minimálnej.

¹⁴**umidiccio** *1* (agg.) Umido in modo fastidioso e sgradevole.
Sinonimi: bagnaticcio, molliccio, sudaticcio, umido (www.dizi.it)

grosso → grossotto, grossoccio, grossone

piccolo → piccoletto, piccolino, piccoletto, piccolissimo

zhodne podľa schémy:

cameretta	camerone
= camera piccoletta, piccoletta, piccolina, piccolissima	= camera grossotta, grossoccia, grossone, grossissima, grandone, grandissima

V taliančine *grosso*, *grande* sú schopné aj paradoxu v tom zmysle, že sa evidentne spájajú so zdrobňujúco- maznavými formami. Ide o formy *grandetto*, *grandicello*, *grandicino*, *grosserello*, *grossetto*, *grossettino*, *grossino*, *grossicino*, *grossuccio*.

Pri ostatných adjektívach možno hovoriť o alterácii jedine z hľadiska intenzifikácie príznaku, vyplývajúceho z ich sémantiky. Bez dosahu na objem, rozsah, rozmer, veľkosť. S pridruženým stupňovaním emócií.

6.2.1 Sufix -issimo

Medzi adjektívnymi augmentatívnymi sufixami je najrozšírenejší sufix *-issimo*. Povahovo je sufixom absolútneho superlatívu, prisudzujúcim slovu vysokú mieru príznaku. Jeho použitie je natoľko rozšírené, že niekedy sa účinok stiera. V bežnej hovorovej reči klesol na úroveň kliše a akoby suploval základný tvar adjektív. Inými slovami, prezentuje sa tak, akoby základný tvar adjektíva nevystihoval v dostatočnej miere príznak a preto jeho nenasýtenosť sa musel nahradiť niečím iným. Z toho dôvodu sa hneď prechádza priamo k akoby superlatívu, akoby bolo nedostačujúce povedať *sono deciso*, elegantnejšie a hádam presvedčivejšie je *sono decisissimo*. A tak je to všade dookola: *il mio "lui" è simpaticissimo, elegantissimo, bellissimo*; *il suo maritino è un tipo dolcissimo, bravissimo ai fornelli, più bravo di lei*; *l'affascinante attrice-scrittrice ci racconta qualche scampolo della sua dolorosissima vita*; *la nostra famigliola deve essere unitissima* atď.

Všetko musí vyústiť do najvyššieho atribútu, či už v kladnej gradácii *elegantissimo, bellissimo, simpaticissimo*, alebo zápornej *stupidissimo, antipaticissimo*. Dá sa pomocou neho gradovať všetko, dokonca aj to, čo ťažko

podlieha gradácii. Je disponibilný, ľahko spájateľný aj s adjektívami vzťahovými, prípadne s prídastiami: hlava môže byť *rasatissima* (hladko oholená, ako koleno), knižnica môže byť *fornitissima* (veľmi dobre zásobená), hity v rozhlase zasa *gettonatissimi* atď. Puccinimu sa dokonca prisúdil atribút *il toscanissimo musicista*, italiano môže prijat' zosilnenú podobu *italianissimo*, siciliano - *sicilianissimo*, turco - *turchissimo* atď.

➤ «Racalmuto: *normalissimo, tipicissimo* sito siciliano, *sicilianissimo* microcosmo messo in piazza nelle *Parrocchie di Regalpetra*, altro che “paese della ragione”, come avventatamente qualche cronista l'ha definito.» (Collura, M. Il maestro di Regalpetra, s. 9)

Racalmuto: sicílska lokalita, jedna z najtypickejších a najbežnejších, *pravý sicílsky* mikrokozmos, rozložený na námestí regalpetrovských kostolov, niečo celkom iné ako „stredisková dedina“, ako ju neuvážene, bez rozmyslu definoval akýsi kronikár.

Keďže používateľovi jazyka sa pri tomto sufixe nekladú žiadne reštrikcie fonetickej, morfolologickej ani sémantickej povahy, nevylučuje sa jeho spojenie ani s forestierizmom. Dokumentuje to nasledovný príklad:

fast – (angl.) rýchly

una ragazza fast + issima = ľahké dievča

Ďalšia exemplifikácia:

➤ «Baciare bene è un talento naturale, un'arte *raffinatissima*.» (Anna, N. 28, 2001).

Dobre sa bozkávať je prirodzený talent, *vytríbené* umenie.

➤ «Claudia Gerini torna *sexyssima*, l'attrice romana prediletta da Carlo Verdone. (Espresso, N. 14, 2001)

Claudia Gerini, obľúbená rímska herečka Carla Verdoneho, sa vracia nanajvýš *sexy*.

➤ «Un naufragio felice? Qui, a due passi dal Tropico del Cancro è successo davvero, e dà questo arcipelago *isolatissimo* del Mar Rosso, al largo dello Yemen, un sapore di fiaba. » (Anna, N. 28, 2001)

Stroskotanie so šťastným koncom? Tu, na skok od Obratníka Raka, sa to skutočne stalo a toto úplne *izolované* súostrovie Červeného mora dáva Jemenu vôňu rozprávky.

➤ «Patrizia (condannata a 26 anni per l'omicidio del marito uscirà dal carcere nel 2020), è una che, mentre gli altri preferiscono gli spaghetti nel pacco settimanale dall'esterno, si fa portare abiti Cavalli o Versace. Che accoglie i suoi rari ospiti nel carcere San Vittore sempre *truccatissima* e in tiro, come fosse nell'atelier di famiglia a New York. » (Anna, N. 33, 2006)

Patricia (odsúdená na 26 rokov za vraždu manžela, opustí väzenie roku 2020) je typ, ktorý si dáva nosiť v týždennom balíčku oblečenie od Cavalliho a Versaceho, kým ostatné uprednostňujú špagety. Svojich zriedkavých hostí vo väznici San Vittore víta vždy *dokonale* *namalovaná* a upravená, akoby bola v rodinnom ateliéri v New Yorku.

➤ «Per non parlare di una come Valeria Golino che ha fatto il colpaccio: ha conquistato *l'ambitissimo* Riccardo Scamarcio, *bramatissimo* dalle ventenni di tutta Italia, e la storia continua. (...) Quindi le donne dopo gli "anta" hanno un raggio d'azione *ampissimo*: possono puntare sui cinquantenni, ma anche sui venticinquenni. » (Oggi, N. 44, 2007)

A to nehovoríme o takej, ako Valeria Golinová, ktorá urobila parádny zásah: zbalila *príťažlivého* Riccarda Scamarcia, po ktorom *túžobne vzdychajú* dvadsiatničky z celého Talianska a príbeh pokračuje. (...) Nuž ženy po štyridsiatke majú *veľmi široký* akčný rádius: môžu sa zamerať na päťdesiatnikov, ale aj na dvadsaťpäťročných.

➤ «Un uomo ammogliato, che approfitta vigliacamente del suo mestiere di marinajo e si fa un'altra casa in un altro paese, ti pare niente? Ma sono cose turche, perdio! - *Turchissime*, chi ti dice di no? Ma a te che te n'importa? Che c'entri tu? » (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 14)

Ženatý muž, ktorý podlo zneužije svoju profesiu námorníka, založí si ďalšiu rodinu v inom kraji, to je ti nič? Preboha, veď to je ako turecké plienenie! - *Najtureckejšie*, kto vraví, že nie? Ale čo s tým máš ty?

➤ «Proprio come Gattomato, La canzone del Capotano e Chiuhaa, brani *gettonatissimi* nelle radio e con i video in Tv. » (Oggi, N. 34, 2003, s. 49)

Presne ako Gattomato, pieseň Capotana a Chiuhaa, *veľmi populárne* kusy v rozhlase a TV.

➤ «...il padre di Virginia Woolf permette che tutti i suoi figli leggano senza alcuna censura tutti i libri che attingono dalla *fornitissima* biblioteca di casa. » (Intimità, N. 4, 2003, s. 12)

...otec Virginie Woolfovej dovoľí, aby všetky jeho deti čítali bez akejkol'vek cenzúry knihy, ktoré vyberajú z *bohato zásobenej* domácej knižnice.

6.2.2 Suffix -one

Suffix *-one* v adjektívnom použití čo do frekvencie ďaleko ustupuje suffixu *-issimo*, na druhej strane sémantikou sa mu vyrovnáva, keďže takisto prisudzuje objektu vysokú mieru príznaku: *contentone*, *grandone*, *zoticone* (obhrublý).

➤ Ora, anche Bartolino senza dubbio se ne sarebbe trovato *contentone* (Pirandello, L. Non è una cosa seria, s. 57)

Teraz by sa aj Bartolino nepochybne cítil *veľmi spokojný*.

6.2.3 Suffix -accio/-azzo, -iccio

Suffixy *-accio* a *-iccio* sa v adjektívnom použití takisto nasycujú pejoratívnosťou, no neplatí to vždy, ako sme sa o tom presvedčili aj pri substantívach. Výnimiek však nie je veľa a pravidlo niekedy platí aj tam, kde

by sa dali predpokladať sémantické reštrikcie a naopak: kde by boli priaznivé podmienky, tam sa nevytvára.

Slovníkovo registrovaná pejoratívizácia je pri nasledujúcich jednotkách: *bastardaccio, bestialaccio, bestiolanaccio, biancaccio, bianchiccio, biondaccio, biondiccio, bravaccio, bravazzo, brunaccio, brunetaccio, bruniccio, caldaccio, dabbenaccio, dolciaccio, duraccio, freddaccio, furbaccio, furiosaccio, giovanaccio, grassaccio, gravaccio, gravaccione, ignorantaccio, lungaccio, selvaticaccio, superbaccio, sventataccio, tedescaccio, toscanaccio, tristaccio, uggisaccio, umidaccio, umidiccio, vecchiaccio, verdaccio, verdiccio, oziosaccio, pedantaccio, rossaccio.*

Neutrálne znejúce adjektíva s *-accio/-iccio* sú zriedkavejšie, ako napríklad *accidiosaccio* (netečný), *affamaticcio* (vyhladovaný). Niektoré tvorenia predstavujú do istej miery enigma, ako napríklad pri *cattivaccio* (dokonca aj *cattivone*), kde ide skôr o dobromyseľnú obmenu drsného výrazu *cattivo* (porov. *Parlare e scrivere meglio*, s. 227).

Alticcio je deformácia *alto* a svojou sémantikou sa spája iba s kvalitou riedeného vína a nemá vzťah k fenoménu výšky (tamže, 227). V Garzantiho slovníku (*Il nuovo dizionario italiano*), rovnako aj v De Maurovom je zasa registrované ako synonymum *brillo*, t. j. podnapitý, mierne naparený.

Podľa toho istého prameňa *rossiccio* je alternáciou *rossastro*, čiže tiež bez príznaku pejoratívnosti. Avšak slovník alterátov *Donzelletta vien dalla donzella* mu pejoratívnosť pripisuje.

➤ «Un uomo dall'aspetto nobile, vestito di fustagno, ma con la berretta sarda, passò davanti alla capanna guidando due buoi *rossicci* che trainavano l'antico aratro dal vomero argenteo rivolto in su.» (Deledda, G. *La volpe ...*, s. 45).

Muž šľachtického výzoru, odetý v menčestri, ale so sardínskou baretkou, kráčal pred zvoncom, vedúc dvoch *žiarivo červených* býkov, ktorí tiahli starobyľý pluh so striebornou radlicou otočenou dohora.

Ruvidaccio proti všetkým očakávaniam je registrované iba ako neutrálne: *la pelle ruvidaccia* (drsná koža).

6.2.4 Sufix *-astro, -ognolo*

Obidva uvedené sufixy, rovnako aplikovateľné tak na substantiválnu, ako aj adjektíválnu bázu, majú výraznú významovú diferenciaciu. Kým pri substantívach vyvolávajú hanlivo-pejoratívne asociácie, v adjektívnom

použití tak nepôsobia, pretože sa napájajú zväčša na základovú bázu označujúcu farby, ktorej prisudzujú význam nenasýtenosti, čím tvoria protipól sufixu *-issimo*:

biancastro vs. *bianchissimo*

(nenasýtenosť vs. presýtenosť)

Čo do výskytu prvý z nich je rozšírenejší, druhý má knižný charakter.

- *azzurro* - *azzurastro* (slabomodrý)
- *bianco* - *biancastro* (pobelavý)
- *bianco* – *biancastro* (pobelavý)
- *biondo* – *biondastro* (blond'avý)
- *blu* – *bluastro* (modravý)
- *bruno* – *brunastro* (nahnedlý, hnedastý)
- *giallo* – *giallastro* – *giallognolo* – *gialligno* (žltkastý, nažltlý)
- *nero* – *nerastro* – *nerognolo* (počierny)
- *olivo* – *olivastro* (olivkový, olivkastý)
- *rosso* – *rossastro* (červenkový)
- *verde* – *verdastro* – *verdognolo* (zelenkastý, zelenkový, nazelenalý)

Tu v žiadnom prípade nemožno hovoriť o pejoratívnosti, ako tomu bolo pri substantívach typu *poetastro*, *medicastro*. Taký je výklad väčšiny lingvistov. V rozpore s tým lexikografické práce, ako napríklad slovník alterátov *Donzelletta vien dalla donzella*, registrujú aj v oblasti adjektív (vrátane adjektív so sémantikou farieb) hanlivo-pejoratívnu sfumaturu.

Na prvý pohľad sa zdá nelogické vnášať takúto pocitovú náplň do škály farieb. Farba je farba. Nie je ani dobrá ani zlá. Dá sa však k tomu dodať, že ako každé iné slovo zasadené do výstižného kontextu, aj *grigiastro*, *verdastro*, *verdognolo*, *giallastro*, *giallognolo*, *azzurastro*, *biondastro* môžu pôsobiť rušivo, ak vnášajú farebný nesúlاد alebo ohlasujú neželateľné symptómy, narušujúce harmóniu života alebo poukazujúce na zhoršený fyzický stav: *sei verdastra, stai male?* [si zelená, je ti zle?], *diventare giallastro dal dolore* [zožĺknuť od bolesti], *la luce biancastra di candela* [bledé svetlo sviečky]. Podobne je to aj pri neželateľnom efekte vyblednutých farieb: *la coperta giallognola* [zažltnutá prikrývka] a pod. Opäť je to však záležitosť kontextu.

Giovinastro, *dolciastro* sa takisto v slovníkoch zväčša zaraďujú k pejoratívnym slovám, nakoľko vystihujú nevhodnosť príznaku v istom prostredí: *pellicola dolciastra* (slad'acky film, limonáda).

Furbastro svojím nuansovaním príznaku prešibanosti tvorí medzičlánok medzi *furbetto*, ktoré je oveľa sympatickejšie ako *furbastro*, ktoré je zasa oveľa miernejšie ako *furbone*, vyznievajúce do silnej prefíkanosti (porov. Parlare e scrivere meglio, s. 227).

furbetto → furbastro → furbone

- Vasco Rossi un dilettante *furbastro* che piace molto agli incolti.
Vasco Rossi, *prešibaný amatér*, ktorý sa veľmi páči nevzdelancom.
(www.cantantiliriciitaliani.it)

Znova je evidentné, že všetko sa nadobúda kontextom. V lingvistike nič neplatí ako axióma a nedajú sa robiť všeobecne platné závery. Zdieľame výhrady L. Sattu (1968), ktorý varuje: *dolciastro* tým, že označuje menej príjemnú chuť, sa nestáva zároveň hanlivým slovom. Ani pri *grigiastro* (našedivý), *sordastro* (nahluchlý) sa neprikláňa k pejoratizácii, akcentuje iba tendenciu vedúcu k oslabeniu príznaku. Je namieste zdôrazniť taký faktor, ako je fenomén vzťahu: vo vzťahu k jednej veci sa sýti pejoratívne, vo vzťahu k inej len neutrálne, ba čo viac, aj do príjemných tónov.

Dôkazový materiál uvidíme na príkladoch z literárnych prameňov:

- «Era lì, davanti a lui, sullo sfondo delle colline, *grigiastra*, con la collana dei pomi dorati del suo balcone; era lì, chiusa, silenziosa e ferma come la realtà. » (Deledda, La volpe..., s. 57)

Stál tam pred ním, na pozadí vrškov, obohnáný balkónom s vencom zrejších paradajok, *šedivkastej farby*; zatvorený, ponorený do ticha a pevný ako realita.

Keďže ide o opis domu, nič nenasvedčuje tomu, že by šedivosť farby mohla byť na závalu. Podobne v nasledujúcej ukážke.

- «Era bello, davvero, non c'è che dire, alto, rosso, sbarbato, con gli occhi *verdognoli* così luminosi che le donne abbassavano i loro nel passargli davanti, sebbene egli non badasse a loro. » (Deledda, La volpe... , s. 19).

Bol naozaj pekný, niet čo dodať, vysoký, červený, vyholený a s takými jasnými *zelenkavými* očami, že ženy klopiли zrak, keď popri ňom prechádzali, hoci on si ich vôbec nevšimol.

V Pirandellovom literárnom texte však neúplná sýtosť farby znamená vadu. *Giallognolo* (uňho *gialligno*) vyblednutosť žltej farby zdôrazňuje ošumelosť a ošarpanosť opusteného príbytku.

➤ «La porta è imporrita; verde un tempo, ora ha quasi perduto il colore; come la casa, quello *gialligno* dell'intonaco, per cui appare la più vecchia e misera del sobborgo. » (Pirandello, *Ultime novelle*, s. 42)

Dvere sú zapreté; kedysi zelené, teraz takmer stratili svoju farbu; tak ako aj dom, ktorý svojou *vyblednutou žltkastou* omietkou vyzerá najstarší a najošarpanejší v osade.

➤ «... il più giovine sembrava Aristeo, con le trecce nere dietro le orecchie, il viso *olivastro*, la bocca rossa e gli occhi verdazzurri come le foglie delle tamerici quando riflettono il colore del cielo al meriggio. » (Deledda, G. *La volpe...*, s. 23).

...najmladšie vyzeral Aristeo s čiernymi vrkočmi za ušami, do *olivova sfarbenou* tvárou, červenými ústami a zelenomodrými očami (...)

➤ «Le pareva di essere ancora nella grande cucina grassa e calda del Seminario dove era stata serva per dieci anni, e dove appunto era riuscita a far accettare il suo Paolo: figure nere sfiorivano silenziose le pareti *giallognole*, e nel corridoio attiguo si sentivano le risate sommesse e i pugni che i seminaristi si davano di nascosto. » (Deledda, G. *La madre*, s. 24).

Zdalo sa jej, že je stále vo veľkej, teplej kuchyni seminára, kde slúžila desať rokov a práve tam sa jej podarilo, že prijali jej Paola: čierne postavy sa potichu mihali na *zažltnutých* stenách a v priľahlej chodbe bolo počuť tlmený smiech a štuchance, ktoré si seminaristi potajomky uštedrovali.

7. ADVERBIÁ A ALTERÁCIA

7.1 Adverbiálna alterácia deminutívna

Adverbiálna alterácia predstavuje menej produktívnu skupinu prostriedkov v zmysle hľadania nových neologických tvorení, aké sme prezentovali pri alterátoch substantiválnych. Neznamená to však, že by nemali bohaté využitie tie, ktoré už v jazyku existujú. Naopak, v bežnej komunikácii získavajú obľubu pre svoju jednoduchosť. Takmer u každého používateľa jazyka možno zaznamenať prednostné použitie tvarov *pochino*, *pochetto*, *pochettino* pred neutrálnym *poco*.

Disponujú tými istými sufixálnymi prostriedkami, s akými sme sa stretli pri substantívach (*-ino*, *-etto*, *-iccio*, *-otto*, *-uccio*, *-issimo*), no predovšetkým pri adjektívach, s ktorými vyúsťujú do paralely, ako to vidno z načrtnutej schémy:

Deminutívna alterácia

bene - benino, benuccio, benaccio
lontano - lontanino, lontanetto, lontanuccio
presto - prestino
tanto - tantino
male - malino, maluccio, malaccio
poco - pochino, pochetto, pochettino
forte - fortino
piano - pianino, pianetto
vero - veruccio
tardi - tardino, tarderello, tardettino, tardetto,
tardiccio, tardiccino, tarduccio

Augmentatívna alterácia

bene - benissimo, benone
lontano - lontanissimo
presto - prestissimo
tanto - tantissimo
male - malissimo
poco - pochissimo
forte - fortissimo
piano - pianissimo
vero - verissimo
tardi - tardissimo, tardotto

Medzi adverbiami častej frekvencie *benino* a *benone* čo do miery vyjadrenia stavu vnútorného rozpoloženia nie je veľký rozdiel; obidve poukazujú na zvýšenú mieru spokojnosti vzhľadom na neutrálne *bene*: jedno formou deminutívnu, druhé augmentatívnu. Niektorí rodení nositelia taliančiny však pripúšťajú, že *benino* znamená *troška menej* ako *benone*.

Na základe toho by sa potenciálne mohla predpokladať takáto gradácia:

- - Come stai, bene? - Sì, ora mi sento bene, direi *benino*. Anzi, *benone*.
- Máš sa dobre? Áno, teraz sa cítim dobre, povedal by som *výborne*. Dokonca super.
- - Faccio per *benino* tutte le cose per accontentare il mio babbo.
- Spravím *pekne poriadne*, ako sa patrí, všetky veci, aby som uspokojil ocka.

Benone, bravone sa používajú aj ako interjekcie: *benone!* *Bravone, bis!*

- *Benone*, ora riposati e poi mettiti al lavoro!
Výborne, teraz si odpočíň a potom sa pusti do práce!
- *Benino*, così si deve fare!
Výborne, tak sa to má robiť!
Bravone, tutti si sono alzati ad applaudire.
Bravóóó, všetci povstali k potlesku.
- *Bravone*, sono davvero insuperabili i Tre tenori!
Bravó, tí traja tenori sú skutočne neprekonateľní!

(zdroj: Google)

Ako vidno z prekladu, v oblasti adverbií sa slovenčine darí menej a v porovnaní s taliančinou sa pociťuje nedostatok špeciálnych suffixov. Možná kompenzácia sa črtá v perifráze.

V slovenčine sa zvykne povedať: trocha – trošička, trošilinka; málo – máličko – málilinko; dobre – dobrúčko; pomaly – pomaličky – pomalinky; pekne – peknúčko. Nezvykne sa však gradovať pri: zle, rýchlo, neskoro, skoro, ďaleko, veľa, silne, čo v taliančine bolo doložené.

Aj v oblasti adverbiálnych výrazov v závislosti od ich štrukturálnej stavby taliančina pripúšťa možnosti alteratívnej modifikácie. V nasledujúcich príkladoch sú analogické so substantívami, keďže tie poslúžili vzniku adverbiálneho výrazu:

posto (miesto), a posto (v poriadku, na mieste) – a posticino (v poriadočku)

modo (spôsob), a modo (spôsobom) – a modino – v slovenčine sa netvorí

punto (bod, chvíľa), a questo punto – a questo puntino (v tejto chvíľočke)

tocco (kus) – a tocchino (na kúsočky - niečo nakrájať)

stecca (suchá haluz) – a stecchetto (nakratúčko)

braccio (rameno) – a braccetto (pod pazuškou)

solo (sám, osamelý) – da solo soletto (sám-samučičko, bez cudzej pomoci)

Formálne sem možno zaradiť aj výraz *a casaccio* (ledabolo, nedbajsky).

Uvedené závery ilustrujeme na niekoľkých príkladoch.

- Come stai? Tutto a posto?
- Sì, *a posticino*, stai tranquillo. (dal vivo)
- Ako sa máš? Všetko v poriadku?
- Áno, *v najlepšom poriadku* (v poriadočku), buď pokojný.
- E' al verde. Ora sta *a stecchetto* di denaro.
Je na mizine. Teraz *je nakrátko* (nakratúčko) s peniazmi.
- Ora vive *lontanuccio/lontanino*.
Teraz žije *ďaleko-predaleko*.
- «...E vigliacchi anche ... Insomma, ecco: il fascismo andava *benissimo*, lo dicevano tutti – a scuola, in chiesa, in famiglia – che andava *benissimo*.» (Collura, M. Il maestro di Regalpetra, s. 65)
...A tiež podliaci... Skrátka fašizmu sa *výborne darilo*, všetci to tvrdili, že *sa mu darí veľmi dobre* – v škole, kostole, rodine.
- «Come il mio personaggio sono vitale, moderna, mi apro con curiosità agli altri e alle nuove esperienze. Azzurra, però, è un *tantino* più estemporanea, più

trasgressiva.» (Oggi, N. 7, 2007, s. 58)

Čo sa týka mojej osoby, som vitálna, moderná, zvedavo sa otváram iným a novým skúsenostiam. Azzura je však *trošilinku* bezprostrednejšia, výbojnejšia.

- « Quando è venuto a trovarmi in ufficio la scorsa settimana, mi è parso dimagrito, stanco ma sbruffone come sempre. Fabrizio Corona dice di no, che sta *benone* e che questa sarà la sua estate (...) » (Gente, N. 28, 2007)

Keď ma minulý týždeň prišiel navštíviť do úradu, zdal sa mi schudnutý, unavený, ale ako vždy plný reči. Fabrizio Corona vraví, že nie, že sa má *výborne* a že toto leto bude patriť jemu (...)

- «“Baldassà, che hai fatto?” disse con voce grave ma anche un *tantino* ironica. “La giustizia ti cerca per arrestarti.” » (Deledda, La volpe..., s. 48)

Baldassà, čo si vyviedol? – povedal vážnym, no *trošička* aj ironickým hlasom. – Polícia ťa hľadá, aby ťa zatkla.

- « Me la dia un *pochino* ancora; poi me ne andrò...» (Deledda, La volpe e altre novelle, s. 35)

Dajte mi ju ešte *na chvíľočku*; potom odídem...

Z iných nesufixálnych spôsobov vyjadrenia zmeny v zmysle alterácie je zastúpená, podobne ako pri iných slovných kategóriách, jednoduchá **reduplikácia** (*bene bene*, *pian piano*), prípadne s jednou zložkou alterovanou (*bene benino*, *bene direi benone*).

- «Soltanto con la pioggia, con il sole, con l'aria, quel poco che era rimasto sotto *piano piano* avrebbe potuto trovare l'energia per ricrescere. » (Tamaro, S.

Va'dove ti porta il cuore, 131)

To málo, čo zostalo pod popolom, len pomocou dažďa, slnka, vzduchu by mohlo *pomaly-pomaličky* nájsť energiu, aby opäť vyrástlo.

7.2 Adverbiálna alterácia augmentatívna

O adverbiách ladených do augmentatívnosti platí to, čo sme konštatovali o adverbiách v rámci deminutívnej alterácie: hoci čo do tvorenia a hľadania nových modifikácií menej časté, tie, ktoré sa v jazyku už ustálili, výrazne oživujú jazykový prejav, najmä v rovine expresívnej. V tomto zmysle preukazujú vitálnosť, predovšetkým v hovorovom štýle a umeleckej literatúre. S úspechom sa uplatňujú aj za účelom reklamy.

Doložené sú troma sufixami: *-issimo*, *-one*, *-accio*. Prvý z nich, pôvodom absolútny superlatív, vystupuje pri adverbiách kvantitatívneho charakteru:

molto – moltissimo, poco – pochissimo. Od nich sa rozšíril aj na adverbiá typu: *bene – benissimo; tardi – tardissimo; forte – fortissimamente, lontano – lontanissimo; male – malissimo; presto – prestissimo*.

Augmentatívne alterované adverbiá na *-mente* vychádzajú zo superlatívu adjektíválnej bázy: *ardentissimo - ardentissimamente, freddissimo - freddissimamente*. Z toho taktiež vyplýva, že majú potenciálnu možnosť bohatého tvorenia touto cestou, ak sa ovšem nepresadí zákon úspornosti, ktorý dá prednosť použitiu kratších a rovnako úspešných prostriedkov.

- «Desiderai da quel giorno *ardentissimamente* d'esser solo, almeno per un'ora.»
(Pirandello, L. Uno, nessuno e centomila, s. 45)
Od toho dňa som si *veľmi vrúcne* želal byť sám, aspoň na hodinku.
- «Non è vero. Lei ha fatto tutto freddamente. Lei non ha perduto affatto la testa. L'ha fatto *freddissimamente*. *Freddissimamente* no, ma freddamente sì.» (Brancati, V. La governante, 132)
To nie je pravda. Urobili ste všetko chladnokrvne. Vôbec ste nestratili hlavu.
Urobili ste to úplne *chladnokrvne*. Úplne *chladnokrvne* nie, ale chladnokrvne áno.

Ostatné formy viac či menej prepožičiavajú textu iba nádych nevšednosti a pútajú svojou zvláštnosťou; významovo sa približujú k svojim deminutívnym protipólom (*benone – benino; malissimo - maluccio – malaccio; tardone – tardino; prestone – prestino*), od ktorých sa líšia iba väčšou či menšou mierou kategorickosti. Niektoré adverbiá kvantitatívneho alebo kvalitatívneho významu, ako napríklad *grandemente, bene, male*, majú popri formách *grandissimamente, benissimo, malissimo* aj ďalšiu organickú formu zodpovedajúcu superlatívu:

massimamente, ottimamente, pessimamente.

- «E' *verissimo*, per loro mi faccio in quattro! Per i bambini la vacanza è sinonimo di libertà e per questo cerco di essere un po'più indulgente del solito. » (Oggi, N. 34, 2003, s. 67)

Je to *pravda pravduca*, pre nich sa aj rozštvrtím! Pre deti sú prázdniny synonymom voľnosti a z toho dôvodu sa snažím byť trocha zhovievavejšia ako zvyčajne.

- «*Verissimo!* A Disneyland si torna bambini. » (Oggi, N. 48, 2003, s. 117)
Veruže tak! V Disneylande sa človek vracia do detských čias.

V jazyku reklamy sa často vyskytuje reduplikácia celkom nezvyčajného tvorenia, ako vyplýva z nasledujúceho prípadu:

cremoso + mente = cremosamente

cremosissime + volissimevolmente = cremosissimevolissimevolmente

- Crema di yogurt Muller alla Fragola. *Cremosissimevolissimevolmente nuova.*
Muller. Fate l'amore con il sapore.
Jahodový jogurtový krém Muller. *Nový, silne krémovo bohatý.*
- *aperitivissimevolmente* (reklama na aperitív: *neodolateľne-žiaduci*)

Štruktúrna stavba adverbialného výrazu *a posto*, podobne ako to bolo pri deminutívnom ladení, dáva priestor aj na augmentatívny variant pomocou *-issimo*.

- - Tutto a posto? - Sì, a postissimo.
- Všetko v poriadku? - Áno, v tom najlepšom.

Silu augmentatívnosti preukazuje aj nasledujúci adverbialný výraz: *talmente tanto*.

- «Il pubblico urlava *talmente tanto* che io non sono mai riuscito a sentire una sola nota dell'orchestra.» (Al Bano, *E' la mia vita*)
Publikum *tak ohlušujúco* kričalo, že som z orchestra nepočul ani jednu notu.

K alterovaným adverbiám sa v gramatických príručkách často zvyknú zaradiť tiež mnohé adverbialné výrazy, typu (*a*) *bocconi*. Ide len o číru formálnu podobnosť. Ani sémantikou, ani vznikom nespĺňajú podmienky takej integrácie. Sufix *-oni* tu nemá nič spoločné s augmentatívnym *-one*, ale slúži na to, aby sa pomocou neho poukázalo na držanie tela pri niektorých slovesách pohybu. Keďže menia slovnodruhovou kategóriu bázo­vého slova, ide o deriváciu. Ich nederivovanou bázou bývajú:

1. substantíva : bocca – (*a*) *bocconi*, ginocchio – (*a*) *ginocchioni*, gambero – (*a*) *gamberoni*, gatto – (*a*) *gattoni*, scimmia – (*a*) *scimmioni*
2. slovesá: cavalcare – (*a*) *cavalcioni*, tastare – (*a*) *tastoni*, saltellare – (*a*) *saltelloni*, girellare – (*a*) *girelloni*, tentare – (*a*) *tentoni*, ruzzolare – (*a*) *ruzzoloni*, ciondolare – (*a*) *ciondoloni*

Serianni (in Barbaresi 2004, s. 288) adverbialným formáciám na *-oni* pripisuje rovnaký stupeň expresivity, aký majú alteráty na *-one*.

- «Il bambino che ha già superato l'anno di età inizia a spostarsi a modo autonomo: molti sanno camminare, tutti si fanno spostare *a gattoni* (a 8 mesi) o sorreggendosi ai mobili.» (Oggi, N. 10, 2003, s. 130)

Dieťa, ktoré už prekročilo vek jedného roku, sa začína pohybovať samostatne: mnohé vedia chodiť, všetky sa vedia posúvať *štvornožky* (v ôsmich mesiacoch) alebo pridŕžavajúc sa nábytku.

➤ «Una volta 'Ntoni, andando *girelloni* pel paese, aveva visto due giovanotti che s'erano imbarcati qualche anno prima a Riposto, a cercar fortuna, e tornavano da Trieste, o da Alessandria d'Egitto, insomma da lontano, e spendevano e spandevano all'osteria meglio di compare Naso, o di padron Cipolla;... » (Verga, G. I Malavoglia, s. 141)

Keď 'Ntoni, *túlajúc sa* krajom, uvidel dvoch mládencov, ktorí sa pred niekoľkými rokmi nalodili v Riposte (...)

➤ «Ntoni finalmente lo trovò *a taston*i e gli parve che fosse morto, perché non fiatava e non si muoveva affatto.» (Verga, G. I Malavoglia, s. 121)

'Ntoni ho konečne *hmatačky* našiel a zazdalo sa mu, že je mŕtvy a vôbec sa nehýbe.

8. SLOVESÁ A ALTERÁCIA

J. Mistrík (1970) zdôraznil, že sémantika slovíes typu *spinkat'*, *papinkat'* ich integruje so slovami typu *bielunký*, *čistunký*, čím inklinujú k derivátom deminutívneho charakteru. V tomto pohľade niet rozdielu medzi taliančinou a slovanskými jazykmi, i keď v slovenčine ide skôr o formy hypokoristicko-maznavé, než také, ktoré sa významovo aspoň okrajovo týkajú pravej augmentácie či deminutívnosti. Ak sa raz prisúdila alterácia osobitnej povahy adjektívam a adverbiami, také isté privilégium patrí aj slovesám. Tie analogicky k vyššie zmieneným slovným druhom vedia tiež vyjadrovať intenzifikáciu: samozrejme nie príznaku, ako u adjektív, ale deja, ktorý sa môže oslabovať. Alterácia u slovíes dostala podobu oslabenia intenzity deja, činnosti, čo ich zblízuje s istou črtou deminutívnosti. Deminutívna alterácia u slovíes sa pretavuje do neúplnosti, nenaplnenosti, prerušovania deja. Takáto je povaha slovesnej deminutívnej alterácie a úloha nasýtiť text či prehovor daným významom sa prisúdila sufixom, ktoré by sme mohli nazvať slovesnou obmenou väčšiny deminutívnych sufixov (-in-, -ott-, -ett-, -ell-, -icchi-):

- a) **-ino** (*centellare - centellinare* [usrkať si]). Ide o ojedinelý príklad uvádzaný Barbaresiovou (2004, s. 281), ktorý je otázný. Sama autorka naznačila pochybnosť o tom, či v danom prípade ide o alteráciu či deriváciu. Každopádne tie isté úvahy by sa vzťahovali aj na *telefoninare* [telefonovať mobilom] a *uccellinare* [chytať vtáčikov]

- b) **-icchiare, -acchiare, -ecchiare, -ucchiare** (*cantare - canticchiare, rubare - rubacchiare, sputare - sputacchiare, dormire - dormicchiare, lavorare - lavoricchiare, ridere - ridacchiare, mordere - mordicchiare, morsicare - morsicchiare, baciare - sbaciucchiare, mangiare - mangiucchiare, parlare – parlucchiare (popri parlottare), vendere - venducchiare, tossire - tossicchiare; aver sonno - sonnacchiare*)

➤ «Ho cominciato a recitare a 16 anni, *lavoricchiando* in Carabinieri, ma soltanto finite le superiori ho capito che, se volevo fare l'attore, dovevo studiare. » (Intimità, N. 28, 2007)

Začal som vystupovať v šestnástich rokoch, *sem-tam vystupujúc* v Karabinieroch, ale iba po skončení strednej školy som pochopil, že ak chcem byť herec, musím študovať.

➤ «Così i ricordi tristi *sonnacchiano* per tanto tempo in una delle innumerevoli caverne del ricordo, stanno lì anche per anni, per decenni, per tutta una vita. » (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore, s. 112)

Tak aj smutné spomienky *podriemkávajú* dlhý čas v jednej z nespočetných hĺbin pamäti, sú tam uložené po celé roky, desaťročia, celý život.

➤ «Alessandro (dopo *essersi mordicchiato* una dopo l'altra tutte le dita della mano destra) chiuse: No ... E poi non è detto che debba scriverlo io, questo racconto. Lei conosce tanti scrittori. » (Brancati, V. La governante, s. 129)

Alessandro (po tom, čo si *poobhryzával* jeden za druhým všetky prsty na pravej ruke) odvetil: Nie... Napokon nikde nie je povedané, že by som ten príbeh mal napísať ja. Vy poznáte mnohých spisovateľov.

➤ «Si presentavano al gioco pericoloso di lui, ma la coscienza li *morsicchiava* un poco, senza che essi vi badassero poi tanto, li *morsicchiava* lievemente come un gatto che scherza. » (Deledda, G. La volpe e altre novelle, s. 39)

Zúčastnili sa na jeho nebezpečnej hre, ale svedomie ich *pohryzávalo*, bez toho, že by si to nejako všimli, jemne ich *hlodkalo* ako rozšantený kocúr.

➤ «Una sera ella glielo disse, mentre gli uomini *sonnacchiavano* nell'aia, stanchi dalla lunga giornata, ed i cani uggiolavano per la vasta campagna nera. » (Verga, G. Vita dei campi, s. 140)

Jedného večera mu to povedala, kým muži *podriemkávali* v humne unavení z dlhého dňa a psy kňučali po rozľahlej čiernej širave vidieka.

➤ «Non rideva forse per questo? Ma sì! Ma sì! Chi sa quante donne *se lo sbaciucchiavano* in sogno, ogni notte!» (Pirandello, L. Non è un cosa seria, s. 52)

Nesmial sa snáď kvôli tomuto? Ale áno, áno! Ktovie koľko žien ho vo sne každú noc pusinkovalo!

➤ «Camminando rasente ai muri e continuando a *ridacchiare* arrivammo fino al bagno delle ragazze. » (Intimità, N. 47, 2001, s. 69)

Idúcky tesne popri múroch a neustále sa *pochechtávajúc*, prišli sme až k dievčenským toaletám.

➤ «Anche Giustino andava a sciare se riusciva a far su un po' di soldi, *venducchiando* i libri vecchi o passando i compiti di matematica ai suoi compagni...» (Ginzburg, N. Tutti i nostri ieri, s. 111)

Aj Giustino chodieval lyžovať, ak sa mu podarilo zarobiť si trochu peňazí, či už *rozpredávajúc v drobnom* staré knihy, alebo matematickými úlohami, ktoré dával odpísať spolužiakom.

➤ «Emanuele zoppicava per la cucina e tirava calci nelle gambe del tavolo, e diceva povera Italia che doveva aspettarsi la rivoluzione dai tipi come Ippolito, Anna *mangiucciava* biscotti ... » (Ginzburg, N. Tutti i nostri ieri, s. 85)

Emanuel pobehoval, krívajúc po kuchyni, kopal do stola a hovoril úbohé Taliansko, ktoré sa muselo dočkať revolúcie od takých typov ako Ippolito, Anna pojedala piškóty ...

c) **-ettare, -ottare** (*fischiare - fischiettare, piegare - pieghettare, scoppiare - scoppiettare, parlare – parlottare*)

➤ «Sono italiana, parlo l'italiano e non capisco un'acca di quello che dite. Ma si può sapere cosa confabulate, di che cosa *parlottate*, che diavolo andate sussurando tra di voi? » (Moravia, A. Boh, s. 28)

Som Talianka, hovorím po taliansky a nerozumiem ani byľku z toho, čo mi vravíte. Môžem vedieť, čo vymýšľate, o čom *trkotáte*, čo si to do čerta medzi sebou šepkáte?

d) **-erellare, -arellare** (*bucare - bucherellare, giocare - giocherellare, saltare – saltellare/ salterellare, trottere - trotterellare*). Derivát *pioggerellare* tvorením nepatrí k alterátom, i keď významom je s nimi totožný. Základovou bázou modifikácie mu poslúžilo substantívum *pioggia*.

➤ «Con l'espressione ancora sconvolta si è riseduta al suo posto, ha preso la forchetta, ci *ha giocherellato* un po' passandosela da una mano all'altra, poi ha puntato i gomiti sul tavolo e ha detto: "Ho bisogno di soldi". » (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore, s. 94)

Ešte s výrazom vzrušenia sa znova posadila na svoje miesto, vzala vidličku, trocha *sa* s ňou *pohrajkávala*, predávajúc si ju z jednej ruky do druhej, potom si vyložila lakte na stôl a povedala: „Potrebujem peniaze.“

➤ «E perché gli era entrata addosso una gran paura, si provò a *canterellare* per farsi un po' di coraggio. » (Collodi, C. Le avventure di Pinocchio)

A pretože naňho doľahol veľký strach, pokúsil sa *pospevovať* si, aby si dodal odvahy.

e) **-ucolare** (*piangere – piagnucolare*)

➤ «A quel punto, si era messa a *piagnucolare*; iniziava una frase, la lasciava a metà, ne iniziava un'altra. Nel contenuto e nel modo in cui si susseguivano, non riuscivo a scorgere nessun senso, nessuna logica. » (Tamaro, S. Va' dove ti porta il cuore, s. 98).

Vtedy začala *pofňukávať*. Začala vetu, prerušila ju v polovičke, začala ďalšiu; z obsahu a spôsobu, v akom nasledovali, som nebola schopná vysledovať žiaden zmysel, žiadnu logiku.

9. ZÁMENÁ A ALTERÁCIA

Pri zámenách sa nestretávame s hromadným tvorením alterátov. Predstavujú najmenej produktívnu skupinu v zmysle disponibility a rentability ich prostriedkov. Z početnej kategórie zámen iba neurčité podliehajú kvantitatívno-kvalitatívnej modifikácii. Presnejšie povedané, iba tri z nich: *qualcosa* (niečo), *qualcheduno* (niekto), *niente* (nič). Hoci limitované počtom a distribúciou (použitie nachádzajú iba v toskánskych dialektoch), na druhej strane vykazujú spájateľnosť takmer so všetkými sufixálnymi prostriedkami, s akými sme sa zvykli stretnúť pri alterácii substantív, vrátane kumulácie. Platí to predovšetkým o prvom z nich, ktorý významovo zachytáva deminutívnosť, spojenú s kladnou emocionálnou konotáciou. V spojení s *-accio* je však význam negatívny.

qualcosina (dem.)

qualcosellina (dem.)

qualcoserella (dem.) **niečko, čosi, čo-to**

qualcosetta (dem.)

qualcosuccia (dem.)

qualcosaccia (pej.)

V maznavej detskej reči aj v slovenčine existuje deminutívny ekvivalent *niečko* (kúpiš mi *niečko*?), ktorý však nepresahuje hranice domáceho úzu, kým v taliančine jeho alterované formy sú otvorené aj použitiu mimo detskej reči. Platí to aspoň o prvom z nich – *qualcosina*, ktoré je bežne frekventované v periodikách. U nás tomu tak nie je, v periodikách by sa hovorové *niečko* považovalo za nenáležité a nahrádza sa formou *čo-to*.

Pri praktickom použití alterátu *qualcosina* sa predpokladá, že v každom prípade objekt diskusie je známy, no zámerne sa nespomína.

➤ «Potrei pure darti il numero di telefono di David Lynch che a Los Angeles insegna cinema al mio amico Brando De Sica, però tu mi devi dire *qualcosina* sulla tua vita sentimentale.» (Oggi, N. 7, 2007, s. 58)

Mohla by som ti dať telefónne číslo Davida Lyncha, ktorý prednáša v Los Angeles kinematografiu môjmu priateľovi Brandovi De Sicovi, ty mi však musíš povedať *čo-to* o tvojom citovom živote.

➤ «E' possibile che *qualcosina* o anche molto dovrà essere cambiato nella prossima stagione, ma il materiale c'è già ed è di primissima qualità. » (La Gazzetta dello sport, 1996)

Je možné, že čo-to, alebo aj veľa, sa bude musieť zmeniť v budúcej sezóne, ale materiál tu už je a je prvoradej kvality.

➤ «...il romanzo è stato scritto prima dello scandalo. Però, ora che ci penso, *qualcosina* c'è: il mondo dello spettacolo è sempre stato così. Ci sono donne che amano davvero, altre interessate solo al potere. » (Oggi, N. 7, 2007, s. 100)

...román bol napísaný ešte pred škandálom. Ale teraz, keď sa nad tým zamýšľam, *čosi* v tom je: svet divadla bol vždy taký. Sú ženy, ktoré milujú úprimne, iné sú zaujaté len mocou.

Qualcosuccia sa zvykne použiť vo význame „maličký dodatok“, „štipka niečoho“. Napríklad: se ci metti *qualcosuccia*, il dolce ti viene meglio [ak tam pridáš štipku čohosi, zákusok bude lepší]. Alebo: la carnina chiede ancora un pizzico di *qualcosuccia* [mäsko si ešte žiada štipku čohosi].

Čo sa týka zámena *qualcosaccia*, vzhľadom na nedoloženú excerpciu predpokladáme jeho obmedzený výskyt iba v toskánskom úze. A dá sa tiež predpokladať, že sémanticky napĺňa nepríjemnú stránku veci: devo dirti *qualcosaccia* – musím ti povedať niečo nepríjemné.

Aj s ostatnými potenciálnymi tvoreniami, hoci registrovanými vo viacerých prameňoch (*Donzellea viene dalla donzella; La Formazione delle parole in italiano*), sme sa v písanom texte prakticky nestretli. Naživo boli zachytené len v hovorovej reči. Vzťahuje sa to iba na *qualchedunetto* a *nientino*. Prvé z nich predpokladá situáciu, keď sa pod *qualchedunetto* rozumie osoba, ktorú síce hovoriaci poznajú, no vyhýbajú sa jej priamemu pomenovaniu z dôvodu nevyvolať nepríjemnosť alebo bagatelizovať situáciu. Napr.: cambieremo regole, perché *qualchedunetto* non le ha rispettate [zmeníme pravidlá, lebo niekto, t. j. istá osôbka, ktorú všetci poznáme, ich nerešpektovala].

Nientino zdôrazňuje rezolútne zamietnutie: non ti dico più niente *nientino* [nepoviem ti už ničovaté nič].

10. ČÍSLOVKY A ALTERÁCIA

Nepatria k produktívnej sfére alterátov. Ojedinele sa zaznamenávajú prípady čísloviek augmentatívnej a deminutívnej povahy, vrátane lexikalizovaných jednotiek. Navyiac, po prekonanej alterácii mnohé z nich menia syntaktickú bázu: *sei* - *un seiuccio*, *mille* - *un millino*.

Ku kurióznym prípadom sa radí radová číslovka *primo* v augmentatívnej alterácii so sufixom *-issimo*, čo je absolútny pleonazmus, nakoľko v dôsledku sémantiky slova alterácia nič nemôže na podstate veci zmeniť: ani pridať, ani ubrať. Prvý je a zostane prvý a modifikácia v zmysle *najprvší* je iba prázdna ozdoba slova. Napriek nelogickosti takéhoto postupu sa *primissimo* teší popularite. Dokladujeme príkladom z Pirandella (*Non è una cosa seria*, s. 55) a zo športovej rubriky *La Gazzetta dello sport*, 1996:

➤ «Bartolino non è mica uno sciocco. Valentissimo chimico ...

- Ma sì! Di prima forza! – ghignò la moglie.

- Di *primissima* forza! – ribatté lui.»

- Bartolino nie je vôbec pochábel! Uznávaný chemik...

- Veď hej! Prvotriedny! – posmešne dodala manželka.

- *Najprvšej* kvality – odvrkol on.

➤ «E' possibile che qualcosa o anche molto dovrà essere cambiato nella prossima stagione, ma il materiale c'è già ed è di *primissima* qualità.»

Je možné, že čo-to alebo aj mnoho sa bude musieť zmeniť v budúcej sezóne, ale materiál je tu a je *prvoradej* kvality.

Pri základných číslovkách, označujúcich zväčša peňažnú sumu, sa uplatňujú tri sufixy *-ino*, *-uccio*, *-one*. Prvé dva v zmysle deminutívnom, tretí augmentatívne. Barbaresiová (2004, s. 268) registruje ich hyperbolické a žartovno-ironické prifarbenie, ako napríklad vo výrazoch *non ha un millino, per caso?* [nemáte náhodou nejakú tisícočku?]; *qualche milioncino non mi farebbe male* [nejaký miliónik by mi padol vhod]; *due miliarducci di persone ci hanno già pensato* [zo dve miliardičky ľudí sa už o to pokúšali]; *te l'ho già detto un miliardino di volte* [už som ti to vravel miliardtýkrát].

K tomu istému prameňu sa viaže zmienka o častej frekvencii číslovky *sei* v alteratívnych obmenách *seino*, *seiuccio* v študentskom žargóne na označenie dostatočnosti v hodnotiacej vedomostnej stupnici. Cez maznavo-zdrobňujúce formy sa vyjadrujú rôzne nálady a želania, ako napríklad výraz *mi*

accontenterei di un seino piccolo piccolo [uspokojil by som sa aj so štvorečkou (pozn.: podľa našej hodnotiacej stupnice)]. (Barbaresiová, L. M. 2004, s. 268)

Z exemplifikácie doloženej Barbaresiovou vyplýva, že sa obratne vyhlo použitiu deminutívne alterovaných klasických čísloviek a prešlo sa k ich substantivizovaniu vypustením príslušného podstatného mena, ktoré číslovka kvantitatívne determinovala (*non hai un millino?* namiesto potenciálne doložiteľného *non hai millino euro?*).

Trocha odlišný prípad predstavuje sufix *-ina*, ak sa pripája k niektorým základným číslovkám so zámerom vyjadriť približnú mieru či rozsah, v čom čiastočne spĺňa funkciu približnosti či neúplnosti miery analogickej s verbálnou alteráciou: *ventina*, *trentina*, *quarantina*, *cinquantina*, *sessantina*, *quindicina*, t. j. nie v plnom počte, necelých dvadsať, tridsať (...), ako je to pri slovesách typu *canticchiare*, t. j. spievať nie z plného hrdla, prerušovane, nie naplno atď. Opäť však ide o substantivizáciu, t. j. číselné podstatné meno, v taliančine spadajúce do kategórie hromadných čísloviek (*numerali collettivi*).

➤ «Erano già popolarissimi, avevano alle spalle *una sessantina* di film, ma presso la critica non godevano di grande considerazione.» (Al Bano, *E' la mia vita*, s. 117)

Boli už nesmierne populárni, mali za sebou zo šesťdesiat filmov, ale u kritiky sa netešili veľkej úcte.

➤ «Irritazione e mortificazione, ira e cruccio sobbalzavano allo stesso modo nell'animo stramazato del signor Anselmo, per quelle sue incredibili risate d'ogni notte, nel sonno, le quali facevano sospettare alla moglie che egli, dormendo, guazzasse chi sa in quali beatitudini, mentr'ella, ecco, gli giaceva accanto, insonne, arrabbiata dal perpetuo mal di capo e con l'asma nervosa, la palpitazione di cuore, e insomma tutti i malanni possibili e immaginabili in una donna sentimentale presso alla *cinquantina*.» (Pirandello, L. *Non è una cosa seria*, s. 51)

(...) zatiaľ čo ona si ležala vedľa neho, bdela, zlostná pre neustupujúcu bolesť hlavy a astmu s búšením srdca a všetkými možnými a nemožnými neduhmi sentimentálnej ženy na prahu *päťdesiatky*.

➤ «Scrolla la testa, scoppia in una risata infantile. "E' buffo: *una quindicina* di giorni fa l'ho sognato".» (Oggi, N. 20, 2004)

Zavrtí hlavou, prepukne do detského smiechu. „Je to smiešne: asi pred *päťástimi* dňami sa mi o tom snívalo.“

Nasledujúca lexikálna jednotka *soldino* – *soldone* má dnes málo spoločného (ako všeobecné pomenovanie peňazí) s číslovkami. Len cestou etymológie možno osvetliť jej súvis s číselnou hodnotou (3 alebo 4 groše). Na

základe tohto faktu a pre jej zreteľnú augmentatívno-deminutívnu modifikáciu jej prisúdime okrajové miesto v danej kapitolke.

Alterované slová *soldino*, *soldone* môžu vystupovať v dvojakom zmysle. V zmysle „ťažko zarobené peniaze“ (*somma di denaro sudata, guadagnata*), ako aj „zopár grošíkov“ (*ho in tasca pochi soldini*) sa používa *soldino*. V zmysle „plávať v peniazoch“ (*nuotare in soldoni*) sa používa *soldone*. Pri ironickom podfarbení textu sa však nevylučuje rovnaký efekt pri oboch: obrovská suma peňazí. V takom prípade možno postaviť medzi ne znak rovnosti:

soldini = soldoni

- *Vende la squadra di calcio, ma vuole soldini.* (dal vivo)
Predáva futbalové mužstvo, no žiada za to *sumičku* (t. j. obrovskú sumu peňazí).
- *Quello ha soldoni (è in soldoni), si può comprare anche la squadra di calcio.*
Ten pláva v peniazoch, môže si dovoliť kúpiť aj futbalové mužstvo.
- «*Compare Alfio tornò colle sue mulle, carico di soldoni, e portò in regalo alla moglie una bella veste nuova per le feste.* » (Verga, G. *Vita dei campi*, s.135)

Kmotor Alfio sa vrátil so svojimi mulicami s *nákladom peňazí* a priniesol manželke do daru pekné nové šaty na sviatok.

11. PREFIXÁLNE PROSTRIEDKY ALTERÁCIE

Prefixy alteratívneho typu majú za úlohu kvalifikovať či gradovať intenzifikáciu sémantického príznaku vlastného základového slovu smerom k maximálnej hranici. Taliančina disponuje bohatým inventárom prefixov gradácie v možnom spojení s hodnotiacou sémantikou: **super-**, **arci-**, **iper-**, **stra-**, **maxi-**, **mini-**, **macro-**, **micro-**.

11.1 Mimoriadne rozšírenie prefixu *super-*

Kvalitatívny prefix *super-* vošiel takmer do všetkých sfér života: politiky, kultúry, ekonomiky. Všade možno zveličovať „superným“ spôsobom: *supergoverno*, *superpatrioti*, *superstato*, *superpresidente*, *superdiva*, *superfilm*, *superlavatrice*, *superlatitante*, *superboss*, *superromanzo*, *supercirco* a i.

Podľa Luciana Sattu (1968) sa cesta jeho mimoriadneho rozšírenia začala počas druhej svetovej vojny, keď bolo treba budovať bezpečné *superfortezze*, neskôr na troskách vojnou zničených obchodov a komunikácií vznikali *supermercati*, *superpetrolieri* a *superstrade*, od podvýživy sa prešlo k *supernutrizione*.

Dnes je obľúbeným prostriedkom budovania účinného sloganu vo svete reklamy, kde je prípustné všetko: tzv. parole macedonia (detersivo *superpulilucido* - super pulire lucidare), slovné hračky (čistiaci prostriedok Vetril, ktorý je *superpuliziotto* di casa – fúzia pulizia a poliziotto), reklama, budovaná na metonymii (correte con *superPirelli* – jazdíte na pneumatikách super značky Pirelli), dokonca prípustná je až agramatickosť (metti **un** tigre nel *supermotore*) a i. Zásluhou masmédií sa pripája k akémukoľvek pojmu, ktorému treba urobiť reklamu: od *superlavatrice* až po *superinserricida*, *supervestito*, *superformaggino*. Raz v takomto zväzku vyzdvihuje, obzvlášťňuje, zvýrazňuje, raz zasa zatláča do úzadia, oslabuje, až neguje základové slovo: dnes sa napríklad na benzínovom čerpadle vystačí so slovom *la super*, pričom sa rozumie najvyššia kvalita benzínu. Prefix sa stal slovom.

Super- je rentabilný na substantíválnej, adjektíválnej i slovesnej báze. V najnovšom použití sme ho zaregistrovali v tej najneobyčajnejšej a najnečakanejšej prefixálno-sufixálnej kombinácii: *superissimo*. Svedčí to o tom, že priamoúmerne k častému použitiu ide ruka v ruke oslabenie významu. Inými slovami – čím častejšie použitie, tým väčšia ošúchanosť a tým

menší účinok. To platí o obidvoch z nich, a tak sa siahlo k ich oživeniu v tomto neobyčajnom zväzku. Nasledujúci príklad je ukážka zo živého úzu: *la tua proposta è superissima* [tvoj návrh je superný].

Ďalšie ukážky sú z internetového vyhľadávača Google.

- Ed ecco a voi il mio *superissimo* mega sito!
Tu máte moje *superné* mega sito!
- Super super fataloso venditore *superissimo*!
Super neodolateľný predavač – všetko je super!

Aj pri prefixoch možno konštatovať, že pri intenzifikácii sémantického príznaku základového slova taliančina s obľubou využíva kumuláciu takých, ktoré samy o sebe obsahujú maximálnu hodnotiacu sémantiku. A tak sa *super-*objavuje v kumulácii s inými prefixami rovnakej hodnoty (*arcisupercinema*, *arcisuperoccasione*, *superultrafacile*), pričom, ako vidno, jeho pozícia môže byť tak vnútorná ako i vonkajšia. Pripúšťa aj reduplikáciu (*super-superoperette*).

V politickom žargóne taktiež vznikajú „superné veci“: *supercorrente*, *superdecret*, *superpotenze*, *superpartito*, *supernazionalista*, *superpatriottismo* ap. (zdroj: La Repubblica Corpus)

Bohatosť príkladov ponúka každodenná tlač. Uvádzame niekoľko príkladov zo slovníka neologizmov (Adamo, G. – Della Valle, V. 2006 *parole nuove*):

supercool [veľký expert]; *supertopo* [geneticky modifikovaná krysa s veľkými muskulami]; *super tata* [nové povolanie pedagogickej pracovníčky, asistujúcej pri výchove ťažkozvládnuteľných detí]; *superritardatario* [kto chodí všade s veľkým oneskorením]; *superprestazione* [mimoriadna, až agonistická zanietenosť, angažovanosť (aj fyzická)]; *superbonus* [osobitná odmena (najmä tým, ktorí zostávajú pracovať aj v penzijnom veku)].

Niekoľko príkladov excerpce:

➤ «Viaggio nella cella dei SUPERBOSS: Riina e Provenzano, diventati i due *superboss* di Cosa nostra, ora sono sepolti vivi in una valanga di ergastoli e lo Stato italiano li “gestisce” attraverso gli uomini super-specializzati dei Gom.» (L'Espresso, N. 38, 2007, s. 78)

Cesta do cely *superbossov* Riinu a Provenzana, ktorí sa stali dvomi *superbossmi* Cosa Nostry. Teraz sú zaživa pochovaní lavinou doživotných trestov a taliansky štát ich „chráni“ pomocou superšpecializovaných strážcov Gom.

➤ «Dal 1987-91 Arrigo Sacchi ha inventato uno scudetto, due coppe Campioni, due *Supercoppe Europee*, una *Supercoppa Italiana*.» (La Gazzetta dello sport, 1996, s. 35)

Arrigo Sacchi v rokoch 1987 – 1991 získal jeden titul talianskeho majstra, dva v Lige majstrov, dva európske *Superpoháre*, jeden taliansky *Superpohár*.

Daný prefix je rovnako produktívny pri substantívach, ako aj adjektívach, kde nemá žiadne reštrikcie pri tvorení: *superabile*, *supercontento*, *superricco*, *supersaggio*, *superlento*, *superlatitante* a i.

➤ «Fuori, si alternano governi e nuovi *superlatitanti*, dentro, a Riina e Provenzano, non è dato sapere se e quanto gliene importi qualcosa.» (L'Espresso, N. 38, 2007, s. 82)

Vonku sa striedajú vlády a noví *superuprchlíci*, ale do väzenia sa Riinovi a Provenzanovi nedonieslo, či a do akej miery to s nimi súvisí.

➤ «Ma è concepibile che un capo corleonese, un *superlatitante*, un imputato di decine di delitti e stragi, pensasse alla discendenza?» (Lodato, S. Ho ucciso Giovanni Falcone, s. 127)

Je však mysliteľné, aby korleónsky kápo, *superuprchlík*, obžalovaný z desiatok zločinov a masakrov, myslel na potomstvo?

Napriek všetkému, čo sa doteraz o prefixe *super-* uviedlo, máme dojem, že jeho pretrvávajúca maximálna angažovanosť vedie k jeho postupnému vyčerpaniu, ošúchanosti, čo nakoniec povedie k jeho poklesu na úroveň kliše a potrebe hľadať ďalšie doplnkové spôsoby na jeho oživenie. Potvrďuje to tiež nasledujúci citát M. L. Altieri Biagiovej, ktorá si pri skúmaní jazyka reklamy všíma, že prefix *super* začína mať “...uno sfruttamento così massiccio che incomincia a non avere più alcun potere elativo (*superammoniaca*, *supermangimi*, *superpannolino*, *supersolida*, *supescattante*, *superverloce...*)“ [...také hromadné využitie, až stráca funkciu elatívu (*superčpavok*, *superkrmivá*, *superplienky*, *superpevná*, *supervýbušný*, *superrýchly...*)].

Ako dôkaz ošúchanosti môže poslúžiť aj príklad, ktorý prikladá:

➤ Ace toglie le *supermacchie* e il *supersporco*. (Altieri Biagi, 1965, s. 86 – 93)

Ace vyčistí *superškvvrny* a *superšpinu*.

11.2 Prefix *arci-*

Konkuruje predchádzajúcemu tak významom, ako aj frekvenciou a bohatou sférou využitia. Svojím sémantickým významom poukazuje na niečo, čo sa vyskytuje v hojnej miere, ba až prebytku. Je gréckeho pôvodu, ľahko vchádza do spojenia nielen s oficiálnymi pomenovaniami (*arcivescovo*,

arciduca, arciprete, arciconsole, arcidiavolo), ale v obmedzenej miere aj so slovami z bežného života či slovami familiárnymi: *arcicontento, arcistupido, arcifreddissimo, arcilunghissimo, arciricco, arcioccasione, arcicinema a i.*

Stretli sme ho aj tam, kde prakticky nemôže už nič hyperbolizovať, môže však provokujúcim spôsobom dráždiť zmysly. Názorne to možno ilustrovať na dvoch príkladoch: *una donna arciquarantenne* (žena, ktorá dávno prekročila štyridsiatku); *tu sei risultato arcimuto, non sapevi dire nulla per difenderti* (zostal si úplne nemý, nič si nevedel povedať na svoju obhajobu). V obidvoch prípadoch slová logicky nepripúšťajú žiadnu augmentáciu či intenzifikáciu (v prípade *muto* a iných slov označujúcich defekt sa v krajnej miere pripúšťa polovičný defekt - *semimuto, semisordo, semicieco*), preto za jeho použitím treba vidieť snahu o emfazáciu textu a nič iné. *Una donna arciquarantenne* v kontexte môže načrtnúť obraz ženy, ktorá už dávno prekročila hranice mladosti, prípadne ženy odkvitnutej krásy. Determinujúcim je text, od ktorého všetko závisí a daný jazykový prostriedok silne napomáha ladeniu v jeho smerovaní.

11.3 Vzťah super- (lat. super) vs. sopra-/sovra- (lat. supra)

Tieto tri prefixy sa formálne, sémanticky aj etymologicky analyzujú dosť jednoznačne. Hoci prefix *super-* sme rozoberali osve, vrátime sa k jeho pôvodnému priestorovému významu „na povrchu“. Tento význam je spoločný všetkým trom prvkom. V ďalšom vývoji priberajú označenie nadradenosti, primátu, prekročenia miery vzhľadom k báze, a často je ťažké rozlíšiť medzi ich priestorovou a intenzifikujúcou hodnotou.

Migliorini (cit. in Serianni, L. 1989, s. 553) zreteľne odlišuje slová, pri ktorých si prefix zachováva pôvodný význam (*soprabito* - plášť, *superattico* - byt s terasou, *sovrappasso* - nadjazd) od tých, v ktorých prefix znamená pripočítanie, nadmernosť (*soprattassa, sovraffollamento, superdose*).

Sopra- (a jeho alomorfa *sovra-*) je zdedený element, ktorý bol produktívny už v počiatkoch vývoja talianskeho jazyka. Hlavná oblasť použitia prefixu je pri vyjadrovaní priestorovej dimenzie, ktorú zdedil od rovnomennej predložky. Produktívne sa spája so substantívami, slovesami a adjektívami, pričom so slovesom a abstraktnými substantívami vyjadruje prekročenie miery (napr. *sopravalutare, soprannumero*), prípadne dodatok či nadradenosť (napr.

soprappaga, soprintendente). V spojení s denominálnym adjektívom označuje presiahnutie určitej charakteristiky (*soprannaturale*) prípadne vyššiu pozíciu (*soprannasale*). Zrejme práve tieto významy predurčili významový posun prefixu smerom k vyjadreniu intenzity, hoci v porovnaní s inými superlatívnymi prefixami je *sopra-* málo perspektívny. Pri prechode od priestorového významu k intenzifikujúcej hodnote sa opäť stretávame s fenoménom prekročenia miery, únosnosti, vyúsťujúceho do všeobecného pojmu excesu. J. Alemany Bolufer (cit. in Ponce, I. R. 2002, s. 88) analyzoval intenzifikačnú hodnotu španielskeho ekvivalentu *sobre-* v kombinácii so slovesami a adjektívami. Prišiel k záveru, že so slovesami má *sobre-* augmentatívnu hodnotu s dvomi odtieňmi:

1. absolútnu (príliš, nad mieru)

sobreregar (tal. ekvivalent *sovraccaricare, sovraffaticare*)

2. komparatívnu

sobreentender (tal. ekvivalent *soprintendere*)

S adjektívami podľa neho *sopra-* ponúka len komparatívnu hodnotu, napr. *sobreumano* (šp.) / *sovrumano* (tal).

K tomu sa chceme polemicky vyjadriť, nakoľko si myslíme, že rozlišovať medzi absolútnou a komparatívnou hodnotou prefixu *sopra-/sovra-* je viac než problematické, pretože sa dá ťažko určiť, do akého stupňa určitá vlastnosť substancie či intenzita činnosti vyjadrená týmto prefixom zasahuje. Pri vyjadrovaní superlatívneho stupňa prídavných mien sa na úkor *sopra-/sovra-* jednoznačne presadzuje prefix *super-*, a tak je *sopra-* čoraz silnejšie zatláčaný do úzadia. To spôsobilo, že v živom úze zostáva sporadický počet „superlatívnych“ adjektív prefixovaných so *sopra-*. Výnimkami, ktoré potvrdzujú pravidlo, môžu byť napr. *sopraffino* (excelentný, výbornej kvality), či archaizmus *sopraggrande* (lat. *praegrandis; grandissimo*), prípadne *soprammirabile* (*bellissima*).

➤ «Il quale disse, che le *sopraggrandi* cose reggere non si possono.» (Vocabolario Degli Accademici Della Crusca)

Ktorý povedal, že *nadmieru veľké veci* sa nemôžu riadiť.

➤ E tutte queste figure tanto più belle, quanto che riscontravansi collo sfoggiato e corteggiato vestire, che il Tamigi e la Senna avevano inviato alle dame ed ai cavalieri, che, trovandosi a villeggiare ne' diversi alberghi dell'isola, mossero per godere l'inaspettata letizia. La quale, prolungatasi per più ore, si faceva ad ogni istante diversa; ma sempre nuova,

bellissima, *soprammirabile* per gli effetti del sol cadente, onde l'acqua si tingeva di fiamme. (www.larassegnadischia.it)

(...) Ktorá, keď sa predĺžila na viac hodín, v každom okamihu bola inou; ale stále novou, prekrásnou, *neskutočne obdivuhodnou* pri lúčoch zapadajúceho slnka (...)

11.4 Prefix ultra-

Analogickú platnosť s prefixami uvedenými vyššie, t. j. platnosť vyjadrenia presahu miery, krajnej hranice niečoho, prekročenie limitu smerom hore alebo dolu, má pôvodom latinský prefix *ultra-*, ktorý vošiel do lexiky cez politický okruh slov typu *ultranazionale* (krajne nacionalistický, ultranacionalistický), *ultrareazionario* (ultrareakčný, prehnane reakčný), *ultrafascista* (krajný fašista), *ultrasinistra* (krajná ľavica), *ultraclericale* (ultraklerikálny, krajne klerikálny) *ultrademocratico* (ultrademokratický, príliš demokratický), *ultrapacifista* (krajný pacifista), *ultrapotenza* (superveľmoc, ktorá si osobuje právo rozhodujúcim spôsobom ovplyvňovať politický scenár na celom svete, s osobitným odkazom na USA – porov. *2006 parole nuove*), *ultrafemminista* a i. Udomácnil sa aj v jazyku odbornej terminológie: *ultrasuono* (ultrazvuk), *ultramicroscopio* (ultramikroskop), *ultravirus* (ultravírus), *ultravioletto* (ultrafialový), *ultrarosso* (infračervený) a i. Udomáča sa tiež v bežnom jazyku: *ultracorto*, *ultrarapido*, *ultramontano*, *ultrasettante* (človek, ktorý prekročil sedemdesiatku).

➤ «A 55 chilometri di distanza un altro superboss mafioso, un compaesano *ultrasettante*, (Riina ha 77 anni e tre by-pass coronarici) aspetta in silenzio in un'ex risaia.» (L'Espresso, N. 38, 2007, s. 78)

Vo vzdialenosti 55 kilometrov ďalší mafiánsky superboss, ktorý dávno prekročil *sedemdesiatku* (Riina má 77 rokov e tri koronárne by-passy) čaká v tichosti väznice postavenej na bývalých ryžových poliach.

Je produktívny na adjektívnej, ako aj substantívnej báze:

Adjektívna báza: *ultramoderno*, *ultrafemminile*, *ultraspecializzato*, *ultratecnologico*, *ultradelicato*, *ultrafilosovietico*, *ultraconservatrice*, *ultrasponsorizzato*, *ultracorretto*, *ultracorto*, *ultrafascista*, *ultrafederale*, *ultraunitario*, *ultrasimpatico*, *ultramondano* (záhrobný), *ultrasensibile*, *ultrapiatto*, *ultraclassico*, *ultracomunista*.

Substantiválna báza: *ultramodernità, ultramaraton, ultranazionalismo, ultraspazio, ultrafiltro, ultrateatro, ultramicroscopio, ultradestra, ultrasinistra, ultranazionalisti, ultramiliardario, ultraconservatori, ultraislamico, ultraliberisti, ultracinquantenni* (nadpäťdesiatnici).

Z uvedenej exemplifikácie je zjavná prevaha daného sufixu v tvoreniach odbornej terminológie, menej sa uplatňuje ako superlatívny prefix, kde je jeho rozšírenie blokové pretrvávajúcou prevahou prefixu *super-*. Neplatí to však v jazyku reklamy, kde si buduje rovnako pevnú pozíciu, možno práve na úkor pocitovanej „ošúchanosti“ prefixu *super-*.

11.5 Prefix *iper-*

Popri prefixe *super-* si zachováva základný význam presiahnutia miery či prebytočnosti niečoho aj ďalší produktívny prefix *iper-*. Jeho rentabilita nás oprávňuje k vysloveniu tézy, že prefix *iper-* je skutočne *hyperaktívny* a v tomto tvrdení sa nepocituje žiadne *hyperbolické* zveličenie. Expanzia za hranice špecializovanej terminológie (v medicíne častokrát spájanej s negatívnou konotáciou, vyjadrujúcou patologický stav: *ipertrofia, iperemesi, ipertosse, iperemia, ipertensione, ipercinesia, iperattivo*) svedčí o tom, že oblasť jeho výskytu sa úspešne presúva z odborného jazyka aj do bežnej reči. Často alternuje so *super-* a *ultra-*. Altieri Biagi (1965, s. 86 – 93) však podotýka, že *iper-* sa nedočkal tak širokého výskytu ako *super-*, a to práve z dôvodu, že výrazy s *iper-* pripomínajú patológiu (*ipertricosi, ipertrofico, ipertesos*).

Zaznamenali sme jeho ladenie aj do tónu žartovného, najmä v každodennej reči, či ironického alebo emfatického v reči politikov.

Na doloženie tvrdenia možno uviesť niekoľko príkladov jeho neologického výskytu v reči žurnalistov zo slovníka *2006 Parole nuove*: *iperburocratico, iperlaicista, iperminimalista, iperbushista* (iron.), *iperliberale, iperoceanico* (svetovo známy aj za oceánom), *ipercentrista, iperliberista, iperottimista, iperconcentrazione, iperlusso, iperpoliticizzare, iperprescrizione* (liekov), *iperprodurre, iperproduttivistico, iperstimolato, iperstressante, iperverboso* (hanl.), *iperwojtyliano* (iron.)

➤ «L'ex leader giovanile comunista ed ex informatore della Cia (orgogliosamente "confesso") Giuliano Ferrara è ormai diventato il commentatore tv più *iperwojtyliano* della penisola.» (Adamo, G. – Della Valle, V. 2006, s. 226).

Bývalý mládežnícky komunistický vodca a informátor Cia (dodávam hrdo) Giuliano Ferrara sa teraz stal *hyperwojtylovský* televízny komentátor na polostrove.

➤ «Sono 40 milioni di giovani, il 15 % della popolazione: tutti "nati per comprare" secondo il titolo dell'ultimo libro-provocazione della Juliet B. Scor (Born tu buy), ... sull'involuzione super-consumistica e *iper-stressante* della società americana (tamže).»

Je ich 40 miliónov, mladých, 15% populácie: „narodených na to, aby nakupovali“, ako to vyplýva z titulku poslednej provokujúcej knihy Juliet B. Scorovej (Born tu buy), ... pojednávajúcej o superkonzumnom a *hyperstresujúcom* úpadku americkej spoločnosti.

➤ «La nostra vita è *iper-regolata*, organizzata, razionalizzata. Un naufragio felice? Qui, a due passi dal Tropico del Cancro è successo davvero, e dà questo arcipelago isolatissimo del Mar Rosso, al largo dello Yemen, un sapore di fiaba.» (Gente, N. 30, 2007)

Náš život je *hyperregulovaný*, *hyperorganizovaný*, *hyperracionalizovaný*. Čo tak stroskotať so šťastným koncom? Tu na dva kroky od obrátnika Raka sa také niečo skutočne stalo a toto nanajvýš izolované súostrovie v Červenom mori dáva štátu Jemen príchut' rozprávky.

11.6 Prefixy rozmeru

Popri skupine doposiaľ uvedených superlatívno-prefixálnych formácií, dôležité miesto v lexike talianskeho jazyka zastáva skupina prefixov so silnou významovou a formálnou kohéziou a s výrazne zabudovaným pojmom kvantifikácie. Ide o päť prefixov, z ktorých štyri vstupujú do opozitného postavenia v rovine zväčšenia → zmenšenia (*macro* vs. *micro*, *maxi* vs. *mini*). S augmentatívnymi predponami *maxi-*, *macro-* alternuje ešte *mega-*.

11.6.1 Prefixy maxi-, mini-

Pôvodom latinské adjektíva s lexikálnym významom vyjadrenia veľkých a malých dimenzií („veľmi veľký, veľmi, dlhý“ a „veľmi malý, veľmi krátky“) prekonalí vývojovú fázu „prefixalizácie“, t. j. gramaticky konvertovali z kategórie adjektív na apokopované tvary autentických prefixov a v takomto hodnotení sa len nedávno začali objavovať v slovníkoch. Prefixy sa rozšírili do všetkých európskych jazykov z angličtiny cez módu minisukní a maxisukní (*miniskirt*, *maxiskirt*). Dnes ich použitie nepozná mieru, akoby napĺňali podstatu ich významov. Všetko možno dovádzať do maxima (*maxiprocesso*,

maxifondi, maxisciopero maxicorteo, maxiladro, maxiaccordo, maximarca) alebo naopak – všetko možno minimalizovať (*miniladro, miniprocesso*).

Podľa W. Widdiga (cit. in Ponce, I. 2002, s. 119) pôvodne rentabilným elementom z tohto páru je *mini-*. Jeho produktivita siaha do 60. rokov minulého storočia, kedy ženskú módu v Anglicku zasiahla vlna krátkych sukni (*miniskirt*), šaty a kabáty nevynímajúc. Až neskôr, v rovnakom kontexte (t. j. s módnymi zmenami), sa začala éra produktivity *maxi-*, ktorého obľúbenosť rástla aj vďaka jeho antonymickému postaveniu k *mini-*. L. Satta (1968) ešte pred érou minisukni uvádza minigolf a Minimorris (značka malého auta).

V taliančine sa však éra *mini-*, *maxi-* odvíja od: *minigonna* (DISC, 1966), *miniabito* (DISC, 1967), *miniappartamento* (DISC, 1973), *minigolf* (DISC, 1963), *minibus* (DISC, 1970), *maxigonna* (DISC, 1967) *maxicappotto* (DISC, 1970), stretli sme sa aj s *maxiscarpa, maxigiacca, maximantello, maxivestito*.

K nezvyčajnému rozšíreniu a popularizácii *maxi-* prispela skutočnosť, že jeho sémantické zaoštie sa z pôvodnej oblasti módy rozšírilo na takmer všetky oblasti ľudskej činnosti a záujmov. Dnes už nepozná žiadne formálne či významové obmedzenia, ako to dosvedčujú nasledovné príklady použitia: *maximoda, maxiprocesso, maxidecreto, maxiaumento, maxiordinanza, maxiprogetto, maxifesta, maxipubblicità, maxivettore, maxipromozione, maxieffetto*. (La Repubblica Corpus)

Niektoré pripúšťajú písanie so spojovníkom, čím dochádza k veľkej nejednotnosti a živelnosti. Napr. *maxi-blitz* (maxirazia), *maxi-trattativa, maxi-rapporto, maxi-audizioni, maxi-difetto, maxi-accordo, maxi-dibattimento* a i.

Príklady z tlače:

➤ «La notizia è passata un po' sotto traccia. Del resto, eravamo così occupati a parlare dell'indulto a casa nostra che non abbiamo considerato troppo questa *maxi amnistia* in salsa belga che praticamente assolve Madame Edith Cresson, ex presidente della Commissione europea, che nel '98 era arrivata a nominare il suo dentista come esperto scientifico per la lotta contro l'Aids.» (Oggi, N. 44, 2007. s. 115)

(...) boli sme takí zaujatí rozpravou o odpustení trestu u nás doma, že túto *maxi amnestiu* sme nepovažovali za nič výnimočné (...)

Z uvedenej exemplifikácie vyplýva, že zo sveta módy a reklamy sa rozšíril do oblasti novinárskej, právnej, ekonomickej, politickej, skrátka do

kroniky moderného života vo všetkých jeho prejavoch a na všetkých jeho úrovniach.

Mini- má podobnú genézu ako *maxi-*. Jeho obľúbenosť dáva jedinečnú príležitosť novinárom pomocou neho „minimalizovať“. Dnes patrí k nenahraditeľným prostriedkom vyjadrenia malých rozmerov či miery toho, čo pomenúva báza: *minicronaca*, *minibarca*, *ministrada*, *minigolf*, *minigoverno*. Do športovej terminológie prenikla „mušia váha“ (*minimosca*), t. j. kategória pretekárov v boxe, ktorých hmotnosť nesmie prekročiť 48 kg.

➤ «Il Titolo mondiale di pugilato categoria *minimosca* viene assegnato dalla WBO dal 1989, cioè da un anno dopo la fondazione della federazione stessa.» (www.wikipedia.com)

Svetový titul v boxe *mušej váhovej* kategórie WBO udeľuje od r. 1989, čiže rok od založenia samotnej Federácie.

11.6.2 Prefixy macro-, micro-

V protiklade s *maxi-* a *mini-*, ktoré našli široký výskyt v hovorovej reči, produktivita prefixov uvedených vyššie sa zaznamenáva predovšetkým v prostredí vedy a techniky, o čom podáva dôkaz široký výskyt takto prefixovaných výrazov v normatívnych slovníkoch. Pokiaľ ide o ich kvantitatívny význam, vyjadrujú podobné sémantické zaostrenie ako *molto grande*, *molto largo* vs. *molto piccolo*, *molto corto*.

Exemplifikácia:

➤ «Racalmuto: normalissimo, tipicissimo sito siciliano, sicilianissimo *microcosmo* messo in piazza nelle parocchie di Regalpetra, altro che “paese della ragione”, come avventamente qualche cronista l’ha definito.» (Collura, M. Il maestro di Regalpetra, s. 9)

Racalmuto: normálny, typický sicílsky *mikrosvet* vystavený na námestí regalpetrovských farností, niečo celkom iné, než „stredisková obec“, ako ho neuvážene definoval akýsi kronikár.

Na záver si môžeme položiť otázku: nezneužíva sa to bohatstvo prostriedkov, ktorými taliančina disponuje, a ktoré vďaka masmédiám dnes už prenikajú všade, dokonca aj tam, kde predtým mali vzácnosť šafránu? Lexika sa za posledné obdobie veľmi rýchle prispôsobuje novým požiadavkám jazyka pútavým spôsobom komentovať nové vynálezy, udalosti v politike, ekonomike, sociálnom a kultúrnom živote. Neobyčajnú dynamiku v tomto smere preukazuje jazyk žurnalistov. Ich pohotový a živý vstup na scénu prináša každodenne nepredvídateľné výzvy k súpereniu na poli modifikácie slov,

metaforizácie, ale aj jazykových výpožičiek. Prúd anglicizmov hovorí za všetko. V honbe za atraktivitou sa stávame obeťami ich angažovania do hry všetkých možných kombinácií, vrátane hľadania účinnejších a ešte smelších modifikácií alterácie.

Reč politikov, ktorí ich prebujnele využívajú najmä vo volebnej kampani ako prostriedok masového presvedčania a či útočného polemizovania, sa znižuje až k nízkym dysfemizmom. Aj k takejto úlohe sa prepožičiavajú alteráty.

Jazyk športovcov za účelom povzbudenia alebo atakovania protivníkov takisto vnáša cielené napätie do športových komentárov, reportáží a živých vstupov do diania.

V nevidanej miere sa dostala k slovu reklama, aby pomocou špecifického jazyka útočila na city a cez ne ovplyvňovala mienku potenciálneho zákazníka. Možno čo i len na chvíľu zapochybovať o tom, aké prostriedky jazyka sa pri tom využívajú?

Nazdávame sa, že výstižnú odpoveď na vyššie uvedenú otázku ponúka príslovie: “il troppo stroppia”.

Slovo na záver

Cieľom predkladanej práce bolo poukázať na rôzne spôsoby vyjadrenia augmentatívneho a deminutívneho významu v taliančine (inherentné aj adherentné, so zvláštnym zreteľom na alteráciu), a to na pozadí jeho videnia a sledovania v rovine genetickej evolúcie. Nakoľko nám to dostupnosť študijných prameňov (dost' obmedzených) umožňovala, snažili sme sa pridržovať diachronického prístupu k predmetnému skúmaniu lexiky a všade tam, kde sa núkali paralely, sme zakomponovali komparáciu so slovanskou jazykovou skupinou. Zvolená koncepcia sa ukázala správna: ako nositeľov jedného z jazykov, disponujúceho vysokou frekvenciou výskytu skúmaného fenoménu, sme mohli aspoň okrajovo viesť výskum v porovnávacom pláne, čím sa častokrát dospelo k úplnejšiemu obrazu a všestrannejšiemu pohľadu na daný jav v jeho spleti prelínajúcich sa významových odtieňov. Často nám pomáhala nachádzať paralely, ale aj rozdielnosti, niekedy vyriešiť enigmy, s ktorými sme sa v procese výskumu museli vyrovnávať. Ide o výhodu nie zanedbateľnú, ktorej sme sa nemohli vzdať a ktorá nám napovedá, s akými ťažkosťami sa musí stretávať zástupca jazyka, nepoznajúceho jemnú diferenciáciu faktorov ako výsledok alteratívneho procesu, a teda odkázaného na vysvetlenia cez perifrázy. K perifrázám sme sa koniec-koncov museli uchýľovať aj my všade tam, kde skúmaný jav nenachádzal pokrytie v našom jazyku.

Nakoľko ide o jav tesne spätý s expresivitou a emocionálnosťou, prišli sme k poznaniu, že táto okolnosť vedie k najpodivnejšej (aj kontrastnej) kombinácii pocitov, a má schopnosť nečakane poprieť alebo spochybníť mnohé tvrdenia. Prišli sme k presvedčeniu, že v lingvistike nemáme dočinenia s axiómami, jej pravidlá sú často limitované, determinované adherenciou či kontextuálnosťou, ktoré mnohokrát posúvajú skutočnosť do inej (aj opačnej) roviny. Na ilustráciu stačí uviesť jeden príklad za všetky: pocitová škála alteratívneho sufixu *-accio* ide od pejoratívnosti k opačnému pólu melioratívnosti. V obrátenom pomere to isté platí o sufixe *-uccio*: od melioratívnosti k pejoratívnosti. Táto skutočnosť podnietila a determinovala výroky mnohých lingvistov (Migliorini, Zima...) ktoré, odhliadnuc od toho, že boli vyrieknuté v rôznom čase a na rôznych jazykoch, obsahujú spoločnú

východiskovú premisu: inherentne nič nie je v jazyku zabudované, adherencia môže vyvrátiť aj to, čo sa zdá konštantne ustálené.

V procese excerpčnej práce, ktorá predchádzala teoretickému štúdiu prameňov, sme sa snažili vyhľadať dostatočne reprezentatívnu vzorku, aby sme vytvorili obraz frekvencie alteratívnych, ako aj iných prostriedkov augmentácie a deminutívnosti. Citácie, zasadené do priezračného parolového prostredia, dotvárali, potvrdzovali alebo aj vyvracali závery, ku ktorým výskum smeroval. Práve takéto kontextuálne začlenenie presvedčivým spôsobom dokumentovalo tézu Miglioriniho, že až použite rozhodne o výbere a charaktere prostriedku (“L’uso decide della scelta”). Platí to o slovách vo všeobecnosti, no vo vzťahu k alterovaným slovám to platí dvojnásobne: fenomén pridruženej expresivity či expresívnej emocionálnosti vnáša do reči charakter až vášnivej výpovede, ktorá nemusí viesť k jedinému spôsobu vnímania veci a ani k jednotnému záveru. V praxi sa môžu vo vzťahu k jednej a tej istej veci vyslovovať dvojaké súdy na spôsob pirandellovského „je to tak, ako chcete“. Z tohto dôvodu sa pri alterácii vždy berie na zreteľ kontextuálna aktualizácia, rešpektujúca nasledovné sociolingvistické determinanty:

- kto hovorí,
- čo hovorí,
- komu hovorí,
- kedy hovorí,
- kde hovorí.

Len v takom súhrnnom komplexe sa reč stáva živým organizmom, vystihujúcim okolitú skutočnosť v úplnom a dokonalom súlade so zámerom hovoriaceho.

Resumé

Koncepcia predkladanej práce je zameraná na výskum tej časti lexiky, ktorá pre svoj špecifický charakter zaujíma osobitné postavenie v slovnej sústave taliančiny. Ide o lexiku, ktorá prekonala augmentatívno-deminutívnu modifikáciu, v taliančine pomenovanú alteráciou. Na báze šiestich slovných druhov (substantív, adjektív, adverbíí, zámen, sloviess, čísloviek) sme analyzovali jazykové prostriedky spojené s daným javom. Postupom prvoradým bolo vychádzať predovšetkým z oblasti, ktorá je najaktívnejšia a najviac zastúpená – afixácia. Bokom však nezostali ani ďalšie postupy vyjadrenia augmentatívneho a deminutívneho významu, ako sú perifrása a reduplikácia, ktoré sú rovnako účinné.

V súvislosti s pojmom *alterácia*, ktorý je vlastný iba taliančine, sa ukázala nevyhnutnosť jeho teoretického osvetlenia a vymedzenia v usuvzťažňujúcej rovine s pojmom *derivácia*.

Na pozadí načrtnutej koncepcie sme sledovali povahu, fungovanie, uplatnenie a špecifické charakteristiky alterátov, a to tak v pláne nominálnom, ako aj konotatívnom s pokusom ich náčrtu v diachrónii.

Pridružená hodnotiacaa zložka alterátov predstavuje realitu, ktorá si vyžiadala včlenenie osobitnej kapitolky o expresivite a emocionálnosti. Vzhľadom na to, že citová a expresívna konotácia sa stáva takmer všadeprítomným sprievodným javom alterátov, aktualizovali sme otázku, či pôvodná funkcia alterátov (modifikovať objekt v zmysle zväčšenia alebo zmenšenia bez zasiahnutia citovej sféry) nie je vytlačená zložkou hodnotiacou a k akým expresívno-emocionálnym kombináciám môže hodnotiacaa zložka viesť. V tejto súvislosti sa zvyrazňuje úloha kontextuálneho zaradenia slov, bez ktorého nemožno hovoriť o ich význame a ktorý častokrát rozhodujúcim spôsobom nuansuje celkové dotvorenie jazykového prehovoru. Sila kontextu sa prejavuje aj tam, kde sa zdá, že máme dočinenia s nespochybniteľným, inherentne zabudovaným sufixálnym prostriedkom.

Vzhľadom na skutočnosť, že čo do bohatosti augmentatívno-deminutívnych prostriedkov taliančina nachádza jediného (a jedinečného) konkurenta v slovanských jazykoch, zahrnuli sme do koncepcného plánu aspoň okrajovo aj konfrontačné osvetlenie niektorých javov predmetného výskumu medzi taliančinou na jednej strane a slovenčinou, češtinou, ruštinou na strane druhej.

Excerpcia nám poskytla reálny obraz toho, ako taliančina vykazuje mimoriadnu pružnosť v oblasti experimentovania s danými prostriedkami. Prezentuje širokú škálu ich varírovania na každej úrovni použitia, a to aj v neosémantizmoch a oblastiach netradičnej bázy, v čom taliančina nemá konkurencie.

Riassunto

La concezione del presente lavoro è orientata alla ricerca di quella parte del lessico, che per il suo carattere specifico occupa un posto particolare nel sistema lessicale italiano. Si tratta delle unità verbali che hanno subito il processo di modificazione nell'ambito di dimensioni (diminutivi e accrescitivi) che in italiano prende nome di *alterazione*. In base alle sei parti del discorso (sostantivo, aggettivo, pronomi indefiniti, avverbio, verbo, numerale) si analizzano i mezzi linguistici allegati al fenomeno in oggetto.

L'obiettivo prioritario è quello di presentare i mezzi alterativi di massima frequenza ed applicazione per varietà di realizzazioni, specie affissazione. Entrano, però, a far parte della ricerca altri procedimenti di alterazione, non meno efficaci, come perifrasi e riduplicazioni varie. Quanto all'*alterazione*, termine esistente solo in italiano, si è evidenziata la necessità della definizione e spiegazione teorica della nozione anche confrontandola con il termine *derivazione*. Sullo sfondo dell'analisi programmata si esaminavano caratteristiche, funzionamento, ampiezza di realizzazione ecc. degli alterati sia sul piano nominale, sia quello connotativo, e se possibile in diacronia.

Dato che la connotazione valutativa degli alterati oggi è una realtà quasi quotidiana si è mostrato opportuno inserire nel lavoro un capitolo a sé stante: capitolo riflettente sull'espressività ed emozionalità. In questo contesto si evidenzia un'altro fatto – la domanda, se, rispetto alla componente valutativa quasi onnipresente, esiste ancora la possibilità di denominare fatti, oggetti del mondo circostante senza implicarne il giudizio del parlante e propriamente a quali combinazioni espressivo-emozionali si può arrivare.

Un ruolo importante nel lavoro lessicale svolge il contesto da cui dipende il significato delle parole, quelle alterate comprese. Fuori dal contesto non si può giudicare il significato. Esso molte volte cambia le sfumature di significato (da positivo a negativo). Anche nei casi in cui la realtà appare di interpretazione univoca.

Rispetto al fatto che l'italiano, per la ricchezza dei mezzi di accrescimento e diminuzione, ha una forte (e unica) concorrenza nelle lingue slave, abbiamo incluso nel piano di concezione anche un confronto di alcuni fenomeni della ricerca in oggetto tra la lingua italiana da una parte e le lingue ceca, slovacca e russa dall'altra parte.

Escerti, specie quelli scelti attualmente dai periodici italiani, ci hanno offerto un quadro reale che dimostra come la lingua italiana si distingua per la sua particolare dinamica nello sperimentare, con i mezzi sopracitati, per la vasta varietà del loro uso (le basi meno tradizionali compresi); in ciò non trova concorrenza da altre lingue.

Summary

The conception of our work is directed towards the study of words modified by augmentative and diminutive affixes; these are words that have a particular position in the Italian lexical system. Using the base words, of the six word-classes (substantives, adjectives, adverbs, verbs, pronouns, numbers) we have analysed the linguistic instruments connected with the phenomenon of word-modification. As the most diffused process of word-modification is the process of affixion, our priority was to put attention on this linguistic instrument. But also other linguistic modes, able to express augmentative or diminutive modification of the base words (e.g. periphrasis or reduplication), have been taken into our consideration.

Regards the specific Italian linguistic terminology, we considered it necessary to make a theoretical explanation of the Italian term “alteration” (*alterazione*) in confrontation with the term “derivational word-formative process”.

Augmentative and diminutive affixes were analysed by various aspects, especially in two functions: denominative (in this case we speak about stylistically neutral words) and evaluative (in this case we speak about stylistically coloured words). The original function of augmentatives and diminutives was to indicate nouns or objects in terms of their dimension. Augmentative indicates that a noun is large, big, great, while diminutive indicates that a noun is small, tiny, etc. However, this primary function is often accompanied by a secondary emotional or expressive connotation.

Considering that emotional involvement of the speaker is becoming a permanent semantical component of alterate words, we put the question: if the original function (to denominate objects in the terms of their dimensions) has not been dominated by its evaluative meaning? Denominative and connotative functions often blend with each other, and sometimes it is very difficult, especially for a foreign user of the Italian language, to understand which of them is dominating. For this reason the chapter about expressivity and emotivity has been included in our study.

In this respect we point out that the contextual collocation of the words play a decisive role for the correct semantic interpretation of speech (to interpret correctly the meaning of speech). Depending on the speaker's intention, the context is able to change the positive meaning (carried by an inherent suffix added to the word base) into a negative meaning or antonym and viceversa.

As from among all the European languages only Slavonic languages are able to compete with Italian in the matter of the richness of diminutive and augmentative affixes, a short confrontation study between Italian on one hand, and Czech, Slovak and Russian languages on the other hand has been included in our study.

Various examples, taken from different literature and journalistic sources, gives us a real view of how elastic and innovative the Italian language is at every level of utterance, thanks to the ability to add diminutive or augmentative affixes to not-traditional base words (e.g. abstract words).

BIBLIOGRAFIA

- ADAMO, G. – DELLA VALLE, V.: 2006 parole nuove. Sperling & Kupfer Editori, Milano 2005.
- AKSAKOV, K. C.: Sočinenija filologičeskije, t.2, č.1, Moskva 1875.
- ALBERTI, C. – RUINY, N. – TURRINI, G. – ZANCHI, G.: La donzelletta vien dalla donzella. Dizionario delle forme alterate della lingua italiana. Bologna, Zanichelli, 1991.
- ALTIERI BIAGI, M. L.: Note sulla lingua della pubblicità, in *Lingua nostra*, 3, 1965.
- BARBARESI, L. M.: Alterazione. In Grossmann, M. – Rainer, F. (a cura di): *La formazione delle parole in italiano*, Niemeyer, Tübingen 2004, 264-293.
- BECCARIA, G. L.: *Italiano Antico e Nuovo*. Garzanti, 1988.
- BERRUTO, G.: *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. NIS, Roma 1987.
- BIANCHI, E.: *La lingua italiana*. Casa editrice Adriano Salani, Firenze 1943.
- CORBIN, D.: Préfixes et suffixes: du sens aux catégories. In Štichauer, P. *Tvoření slov v současné italštině*. Karolinum, Praha 2007, 15-26.
- DARDANO, M. – TRIFONE, P.: *Grammatica Italiana con nozioni di linguistica (seconda edizione)*. Zanichelli Editore, Bologna 1989.
- DARDANO, M.: Il lessico e la società (323 – 361). In Sobrero, A. A. (a cura di): *Introduzione all'italiano contemporaneo*, Editori Laterza Roma – Bari 1998, 323-361.
- DARDANO, M.: *Manualetto di linguistica italiana*. Zanichelli Editore S.p.A., Bologna 1991.
- DE MAURO, T.: *Guida all'uso delle parole*. Editori riuniti, Roma 1980.
- DE MAURO, T.: *Il dizionario di italiano Paravia compatto dostupný z: <http://www.demauroparavia.it>*
- DE SAUSSURE, F. *Scritti inediti di linguistica generale*. Laterza, Roma-Bari, 2005.
- DISC – *Dizionario Italiano Sabatini-Coletti dostupný z <http://dizionari.corriere.it>*
- DOKULIL, M.: *Jména nositelů vlastnosti. Tvoření slov v češtině II*, ČAV Praha 1967.

- DOLEŽEL, L.: Jména zdobnělá. ČAV, Tvoření slov v češtině 2, Praha 1967.
- DVOŘÁK, J.: Deminutiva v jazycích románských. FFKU, Praha 1932.
- FLORA, F.: Grammatica italiana. Cappelli editore, Bologna 1956.
- FOGARASI, M.: Grammatica italiana del Novecento. Bulzoni editore, Roma 1983.
- GABRIELLI, A.: Dizionario linguistico moderno. Guida pratica per scrivere e parlar bene. Mondadori, Milano 1956.
- GALKINA-FEDORUK, E. M.: Ob expressivnosti i emocionalnosti v jazyke. MGU 1958.
- GARAVELI, B. M.: Manuale di retorica. Studi Bompiani, Milano 1991.
- Grammatica italiana dostupná z <http://www.dizionario-italiano.it/grammatica-italiana/>
- GROSSMANN, M. – RAINER, F. (a cura di): La formazione delle parole in Italiano. Tübingen, Niemeyer 2004.
- HAMPLOVÁ, S.: Mluvnice italštiny. LEDA spol.s.r.o., Praha 2004.
- HODURA, Q.: O slohu. SPN 1955.
- HRUŠKOVÁ, Z.: Jména zhrubělá. ČAV, Tvoření slov v češtině 2, Praha 1967.
- Il dizi... onario* dostupný na www.dizi.it
- Il nuovo dizionario italiano Garzanti. Garzanti Editore s.p.a., Milano 1990.
- IVANOVÁ –ŠALINGOVÁ, M.: Aktualizovaná expresivita lexikálnych prostriedkov. Jazykovedné štúdie XI, SAV, Bratislava 1971.
- La Repubblica Corpus* – dostupné z: <http://sslmit.unibo.it/repubblica/>
- LEPSCHY, A.L. – LEPSCHY, G.: La lingua italiana. Bompiani, Milano 2002.
- LEPSCHY, G.: Nuovi saggi di linguistica italiana. Il Mulino, Bologna 1989.
- MANDELŠTAM, I. E.: Ob umeňšiteľnych suffiksach v ruskom jazyke so storony ich značenija, ŽMNP N. 7, 1903.
- MATHESIUS, V.: Řeč a sloh, Praha 1966.
- MIGLIORINI, B.: La lingua italiana nel Novecento. Casa Editrice Le Lettere, Firenze 1990.
- MIGLIORINI, B.: La lingua nazionale. Felice le Monnier, Firenze.
- MIKO, F.: Expresivnosť výrazu v umeleckej próze, Jazykovedné štúdie, 8, 1965.
- MILESI, G.: Italiano vivo. Nelson, 1985.
- MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. SPN, Bratislava 1970.

- MISTRÍK, J.: Expresívnosť syntaktických konštrukcií v kontexte. Jazykovedné štúdie VIII, SAV, Bratislava 1965.
- MORETTI, G. B.: L'italiano come lingua seconda. Guerra Edizioni, Perugia 1994.
- ONDRUS, P.: Slovenská lexikológia. SPN, Bratislava 1972.
- GABRIELLI, G. – PIVETTI, P.(a cura di): Parlare e scrivere meglio. Guida pratica alla conoscenza e all'uso corretto della lingua italiana. Reader's Digest, Milano 1996.
- PLJAMOVATAJA, S. S.: O grammatičeskoj prirode i klassifikacii imen suščestvitel'nych s umeňšitel'no-ekspressivnymi suffiksami. Russkij jazyk v škole 1955.
- POKUC, V. N.: Umeňšitel'nyje suffiksy imen suščestvitel'nych v sovremennom russkom literaturnom jazyke, Kyjev 1969.
- PONCE, I. R.: La prefijación apreciativa en español. Universidad de Extremadura. Servicio de Publicaciones, Cáceres 2002.
- POTEBŇA, A. A.: Iz zapisok po ruskoj grammatike, č.3, Charkov 1899.
- PROVENZAL, D.: Perché si dice così? Editore Ulrico Hoepli, Milano 1958.
- RAINER, F.: I nomi di qualità nell'italiano contemporaneo. Braumuller, Wien 1989.
- RENZI, L. – SALVI, G. – CARDINALETTI A.: Grande grammatica di Consultazione. Mulino, Bologna 2001.
- SATTA, L.: Come si dice. Uso e abuso della lingua italiana. Sansoni, Firenze 1968.
- SCALISE, S.: La formazione delle parole. In Renzi, L (a cura di) Grande grammatica italiana di consultazione. Mulino, Bologna 2001, 473-519.
- SCHNEK, R.: K otázke expresívnych slov. Slovenská reč, XXI, SAV, Bratislava 1956.
- SENSINI, M.: Le parole e il testo. Mondadori, Milano 1988.
- SERAFINI, M. T. – ARCIDIACONO, L.: Educazione linguistica. Bompiani, Milano 1995.
- SERIANNI, L.- CASTELVECCHI, A.: Grande grammatica italiana. UTET Libreria, Torino 1989.
- SMIEŠKOVÁ, E.: Augmentatíva a ich miesto v slovníku spisovného jazyka. Slov. reč 21, 1956.

- SOBRERO, A. (a cura di): *Introduzione all'italiano contemporaneo*. Editori Laterza, Roma-Bari 1998.
- STRAKOVÁ, V.: *Ke konfrontaci derivačních systému v blízkce příbuzných jazycích*. Studie východoslovanské jazykovědy, Kabinet cizích jazyku, ČSAV, Praha 1973.
- ŠTICHAUER, P.: *Tvoření slov v současné italštině*. Karolinum, Praha 2007.
- ŠTOLC, J.: *K morfológii deminutív v slovenčine*. Jazykovedné štúdie III, 1958.
- ŠTÚR, Ľ.: *Náuka reči slovenskej*. Prešpork 1846.
- Tavola rotonda: L'italiano contemporaneo (Nell'ambito della VII Settimana della Lingua italiana nel Mondo: Giovanardi C., Sorella A., Trifone P., Zaccarello, M.)*, Bratislava 26.10.2007.
- Vocabolario Degli Accademici Della Crusca dostupný z*
<http://vocabolario.signum.sns.it>
- TRÁVNÍČEK, F.: *Mluvnice spisovné češtiny I*. Praha 1951.
- TREVES, E.: *Si dice?*, A-III-28, Casa editrice Ceschina, Milano 1951.
- WIDDIG, W.: *Archi-, ultra-, maxi- und andere Steigerungpräfixe im heutigen Französisch*. In Ponce, I. R.: *La prefijación apreciativa en español*. Universidad de Extremadura. Servicio de Publicaciones, Cáceres 2002.
- VINOGRADOV, A. A.: *O formach slova*. Izvestija AN SSSR, 1944.
- ZIMA, J.: *Expresivita slova v současné češtině*. Studie lexikologická a stylistická. Rozpravy ČSAV Praha 1961.
- ZINGARELLI, I.: *Prontuario della lingua selvaggia*. Pan Editrice, Milano 1971.
- ZÍSKAL, A.: *Příspěvky k lexikografické teorii a praxi*. Slovo a slovesnost 4, 1938.
- ZOLLI, P.: *Come nascono le parole italiane*. Rizzoli, Milano 1989.
- ZVEGINCEV, V.A.: *Semasiologija*. Moskva 1957.
- Pramene excerptie**
- BATTAGLIA, G.: *Leggiamo e conversiamo*, Bonacci editore, Roma 1974.
- BRANCATI, V.: *Don Giovanni in Sicilia*, Mondadori, Milano 2002.
- BRANCATI, V.: *Il bell'Antonio*, Bompiani, Milano 1998.
- BRANCATI, V.: *La governante*, Bompiani, Milano 1998.

- CAMILLERI, A.: Il corso delle cose, Sellerio editore, Palermo 2002.
- CARRISI – AL BANO.: E' la mia vita, Mondadori, Milano 2006.
- COLLODI, C.: Le avventure di Pinocchio, Guerra Edizioni, Perugia 1995.
- COLLURA, M.: Il maestro di Regalpetra. Vita di Leonardo Sciascia, Longanesi, Milano 2000.
- DELEDDA, G.: Canne al vento, Opportunity Book s.r.l., Milano 1995.
- DELEDDA, G.: La madre, Opportunity Book s.r.l., Milano 1995.
- DELEDDA, G.: La volpe e altre novelle, Opportunity Book s.r.l., Milano 1995.
- DI STEFANO, P.: Azzurro, troppo azzurro, Feltrinelli, Milano 1997.
- GINZBURG, N.: Le piccole virtù, Einaudi Tascabili, Torino 1998.
- GINZBURG, N.: Lessico familiare, Einaudi Tascabili, Torino 1999.
- GINZBURG, N.: Tutti i nostri ieri, Einaudi Tascabili, Torino 1996.
- PASOLINI, P. P.: Ragazzi di vita, Garzanti Libri, Milano 2005.
- PAVESE, C.: La bella estate, Einaidi Tascabili, Torini 1998.
- PIRANDELLO, L.: Così è (se vi pare), Bonacci editore, Roma 1995.
- PIRANDELLO, L.: Non è una cosa seria e altre novelle coniugali, Opportunity Book s.r.l., Milano 1995.
- SAVATTERI, G.: I siciliani, Laterza, Roma – Bari 2005.
- SCIASCIA, L.: Il giorno della civetta, Fabbri Editori, Milano 1996.
- TAMARRO, S.: Va' dove ti porta il cuore, Bur Scrittori contemporanei, Milano 2004.
- TOMASSEO, N.: Fede e Bellezza, Garzanti Libri, Milano 2006.
- TURRINI, G. – ALBERTI, C. – SANTULLO, M. L. – ZANCHI, G.: Capire l'antifona, Zanichelli editore S.p.A, Bologna 1995.
- VERGA, G.: I Malavoglia, B&B 1998.
- VERGA, G.: Vita dei campi e Novelle, B&B 1998.
- VICENTINI, G. – ZANARDI, N.: Tanto per parlare, Bonacci editore, Roma 1987.

www.wikipedia.com

Periodiká

Oggi, Famiglia cristiana, Chi, Intimità, Panorama, Gente, La Sicilia, Io donna, Donna moderna, La gazzetta dello sport, La Sicilia, Il Corriere della sera, Industria vicentina, Il Sole 24 ore, L'Espresso